Natasha Tidd

NATASHA TIDD

Scurtă

ISTORIE a LUMII

în 50 de minciuni

Traducere: Smaranda Popovici

EDITURA NICULESCU

Pentru Martyn Tidd, tatăl, prietenul şi cititorul meu preferat îţi mulţumesc. Am început împreună, am terminat despărţiţi. Cuvintele nu sunt suficiente, dar uite câteva.

Cuprins

Introducere.....11

Partea I: Lumea antică

Falsul Bardiya.....13
Temistocle şi mesajul către Xerxes.....18
lulius Cezar şi inventarea spm-ului.....21
Filipicele lui Cicero.....26
Arminius şi bătălia din Pădurea Teutoburgică...30
Istoria secretă.....34

Partea a Il-a: Evul Mediu

Crimele împărătesei Wu.....39
Magie şi Monmouth.....43
Căderea dinastiei Comnenilor.....47
Trădarea Cavalerilor Templieri.....52
Jeanne şi Flota Neagră.....58
Călătoriile lui Sir John Mandeville.....62

Partea a IlI-a: Epoca modernă timpurie

Simon din Trento şi cultul sângelui.....69
Inchiziţia Spaniolă: corupţie şi confuzie.....73
Malleus Maleficarum sau cum s-a inventat vrăjitoria ... 78

Saga Papesei Ioana.....83
Perkin Warbeck: pretendent sau prefăcut?.....87
Donaţia lui Constantin.....92
Cucerirea aztecilor.....96
Henric al VlII-lea sau
cum să transformi o minciună în lege.....102
Multele (multele) minciuni ale lui Nostradamus
.....107
Războiul de la Imjin şi cele mai groaznice tratative
de pace din istorie.....113
Cei treiDmitri.....117
Scandalul otrăvurilor.....122
Mary Toft: femeia care a născut iepuri.....128
Minciuna lui Mir Jafar.....133
Lupta lui Joseph Knight pentru libertate.....140
Maria Antoaneta şi diamantele pierdute.....144

Partea a IV-a: Secolul al XlX-lea

Testamentul lui Petru cel Mare.....151
Lumea imaginară a lui Gregor MacGregor.....155
Marea farsă selenară.....160
Abraham Lincoln şi povestea metisajului.....164
Cel mai mare şarlatan.....169
Bismarck şi Arta Războiului.....174
USS *Mâine* şi războiul cuvintelor.....179
Afacerea Dreyfiis.....185

Partea a V-a: Secolul XX

Minciuna lagărelor de concentrare.....191
Protocoalele Sionului.....198
Război de propagandă.....203

Cenzorii gripei spaniole.....209
Anna sau Anastasia?.....213
Walter Duranty şi marea foamete.....217
Experimentul Tuskegee.....223
Teatrul din Terezin.....229
Cum să devii o trădătoare: Iva Toguri d’Aquino234
Dezminţirea recensământului.....240
Operaţiunea *Moştenirea*.....244
Muşamalizarea cazului surorilor Mirabal.....249
Minciuni peste minciuni la My Lai.....254
Dezastrul de la Cernobâl.....259

Postfaţă.....265
Mulţumiri.....267
Bibliografie selectivă.....269

INTRODUCERE

Dacă semeni întrucâtva cu mine, părinţii te-au învăţat să nu minţi încă de când erai mic. Este o lecţie oarecum universală – nu e bine să minţi. Asta nu înseamnă că nu o facem; numeroase studii au demonstrat că minciuna este o parte intrinsecă a naturii umane. Cine nu a spus o minciună nevinovată pentru a proteja sentimentele cuiva sau ca să iasă dintr-un bucluc? Totuşi, în continuare ne îndrumăm copiii să nu mintă, şi pe bună dreptate. Chiar dacă nu luăm în considerare aspectele morale şi etice şi ne concentrăm doar pe pragmatismul minciunii, de cele mai multe ori este doar un obicei dăunător care tinde să scape de sub control şi provoacă situaţii periculoase şi efecte de domino ireversibile. Dacă acesta este efectul pe care o minciună îl poate avea asupra vieţilor fiecăruia dintre noi, imaginează-ţi imensitatea impactului pe care-l are asupra istoriei.

Istoria minciunilor este irevocabil devastatoare, înglobând ascensiunea şi declinul ideologiilor, religiilor şi imperiilor. Cartea de faţă conţine doar 50 dintre acele minciuni, unele interconectate de-a lungul secolelor, altele aparent autonome; însă fiecare neadevăr provoacă val după val în cronologie. Vom explora evoluţia minciunii, începând din *Lumea antică* cu arta timpurie a urzelilor şi secretelor politice. Apoi, în *Evul Mediu,* când se rescrie deja istoria doar pentru a se potrivi cu firul narativ

curent, în strânsă legătură cu literatura care proliferează planuri şi ideologii false. Odată ce ajungem în *Epoca modernă timpurie,* vedem cum o minciună se face din ţânţar armăsar prin intermediul popularizării teoriilor conspiraţiei şi a

Introducere

falsificărilor în masă. Noile tehnologii ale secolului al XlX-lea aduc cu sine creşterea şi răspândirea informaţiilor false – de la trucaje amuzante la scrieri jurnalistice care au schimbat lumea într-o manieră catastrofală. în fine, în secolul XX, vom fi martori ai punctului culminant din evoluţia minciunii, care combină o muşamalizare în masă a atrocităţilor colonialiste, războaie de propagandă şi o ştire falsă ce a contribuit la uciderea a milioane de oameni.

Pe parcursul următoarelor 50 de capitole, vom traversa unele dintre cele mai groaznice evenimente din istoria lumii. Uneori, în mod inevitabil ni se vor părea sumbre, însă întotdeauna există o luminiţă la capătul tunelului de minciuni. Când dezbrăcăm istoria de minciuni, înţelegem mai bine nu doar istoria în sine, ci şi moştenirea lăsată de trecut şi pe care noi o căpătăm astăzi. Aceasta nu este o carte despre descoperirea adevărului. Mai degrabă, este o descâlcire a iţelor de vicleşugurile care au învăluit adevărul şi motivul pentru care acele iţe au fost toarse de fapt.

Partea I

LUMEA ANTICA

FALSUL BARDIYA

Una dintre cele mai lăudate şi ades menţionate personalităţi ale istoriei antice este Darius cel Mare (sau Darius I), al treilea Rege al Regilor al Imperiului Ahemenid. Sub conducerea sa, graniţele Imperiului Persan Ahemenid s-au extins dincolo de limitele iraniene, până în Asia de Vest, Caucaz, regiunea balcanică şi chiar în anumite părţi din Asia Centrală şi Egipt. Acesta se numără printre puţinii conducători care a fost intitulat „cel Mare”, datorită eforturilor depuse pentru consolidarea puterii şi bogăţiei imperiului, menţinerea unui sistem de toleranţă religioasă şi interconectarea teritoriilor pe care le-a cucerit. Totuşi, istoria sa este marcată de o foarte mare minciună. Darius nu a fost al treilea Rege al Regilor – a fost al patrulea. Iar modul în care a fost ucis conducătorul de mult uitat, ştergân- du-i orice drept la memoria colectivă istorică, ne spune multe despre cine era, de fapt, Darius.

Formându-se în jurul anului 550 î.H., Imperiul Ahemenid a fost construit pe succesul lui Cirus cel Mare, care a reuşit să cucerească Media, Lidia şi Regatul Noului Babilon de-a lungul domniei sale de aproape 30 de ani, între 559 şi 530 î.H. Pentru a conduce tânărul imperiu spre putere, Cirus a avut de ales un moştenitor dintre cei doi fii, Cambyses şi Bardiya. Dintre cei doi, Bardiya părea mai capabil să conducă, Cambyses fiind cunoscut pentru stările lui extrem de instabile, însă acesta din urmă era cel mai mare. Astfel, la moartea lui Cirus, în 530 î.H., Cambyses a ajuns la putere şi a fost încoronat drept Cambyses al II-lea. La început, lucrurile au mers ca unse şi, cu toate că au ieşit la iveală ceva tendinţe despotice, primii ani ai domniei lui Cambyses s-au scurs fără prea multe peripeţii. Dar acest lucru avea să se schimbe când a început să plănuiască invadarea Egiptului. Cambyses a susţinut că avusese mai multe vise profetice în care Bardiya înşfacase puterea asupra imperiului. în loc să le categorisească strict drept nişte vise sau să le investigheze temeinicia, Cambyses a renunţat la orice simţ al precauţiei şi a ordonat asasinarea în secret a fratelui său şi muşamalizarea morţii sale. Crima fiind comisă, Cambyses părea să-şi fi revenit în simţiri şi a pornit să cucerească Egiptul.

Dar există consecinţe atunci când îţi ucizi fratele. Pentru Cambyses, aceste consecinţe au fost vizibile la moartea sa, în iulie 522 î.H., când nu rămăsese niciun moştenitor direct care să-i ia locul. Rolul de conducător fusese pus la bătaie şi a apărut un candidat neobişnuit – Bardiya. Bineînţeles, nu era realul Bardiya, ci unul fals: un mag pe nume Gaumăta, care începuse să se

dea drept Bardiya la începutul lui 522 î.H. Când Cambyses era în Egipt, falsul Bardiya se afla în Persia adunând oameni care să-l sprijine împotriva „fratelui” său şi provocând o revoltă de scurtă durată, care a fost înăbuşită la moartea lui Cambyses. Uzurpatorul Bardiya a fost încoronat Rege al Regilor. Era o ne-dreptate pe care apropiaţii lui Cambyses al II-lea nu au putut s-o suporte – ştiau că adevăratul Bardiya fusese ucis pe ascuns, aşadar acest nou rege nu avea niciun drept să conducă –,

punând astfel în pericol întregul imperiu. în anul 522 î.H., în septembrie, doriforul[1] lui Cambyses, Darius, a fost conducătorul unui grup de bărbaţi care i-a întins o capcană lui Gaumăta ca să-l ucidă. Falsul rege murise, aşadar Darius a ajuns salvatorul Imperiului Ahemenid şi încoronat pe merit drept noul său conducător, Darius cel Mare.

1 Soldat din corpul de gardă al vechilor regi perşi, purtător de lance. (M. *red.)*

Aceasta este versiunea lui Darius, care poate fi găsită în Inscripţia de la Behistun, un imens testimonial sculptat în Muntele Behistun, în partea de vest a Iranului. Darius şi-a inscripţionat ascensiunea spre putere cândva între 522 şi 485 î.H. Totuşi, în mod curios pentru o lovitură de stat de asemenea anvergură, există doar două surse majore care susţin afirmaţiile lui Darius: Inscripţia de la Behistun şi istoricul grec Herodot, care a inclus o poveste despre falsul Bardiya în volumul *Istorii,* scris în anul 430 î.H. Multe dintre faptele repovestite de Herodot provin din Inscripţia de la Behistun, restul fiind înfloriturі fictive care nu au niciun temei istoric. în versiunea lui

Herodot, Gaumăta este înlocuit de doi fraţi, Patizeithes şi Smerdis. Patizeithes este un fel de maestru păpuşar care minte în stânga şi în dreapta astfel încât Smerdis să ajungă rege. Şiretlicul lor este descoperit abia când se observă că, spre deosebire de realul Bardiya, Smerdis nu are urechi.

MINCIUNĂ ÎN LEGENDĂ

Inscripţia de la Behistun este însoţită de o sculptură vastă care îl înfăţişează pe Darius cel Mare privind în sus spre simbolul Faravahar, un semn al divinităţii şi al dreptului la succesiune. La pământ, zdrobită sub piciorul lui Darius, este reprezentată o persoană despre care se presupune că este Gaumăta, simbolizând că niciun uzurpator nu poate lua domnia unui rege adevărat.

Această versiune a lui Herodot, cu includerea celor doi fraţi şi investigaţia ulterioară bazată pe nişte urechi, pare puţin prea exagerată pentru a fi luată de bună. Totuşi, versiunea lui Darius cel Mare nu este nici ea fără cusururi evidente. Istoricii au cercetat cu atenţie aceste lacune de logică – dacă într-adevăr Cambyses şi-a ucis fratele în secret, în anul 525 î.H., cum de nu a observat nimeni absenţa lui Bardiya şi cum a aflat Gaumăta de moartea acestuia, astfel încât să pretindă cu succes că el este Bardiya? Uciderea unui prinţ imperial ar fi fost aproape imposibil de ascuns la vremea respectivă. Campania din Egipt se

profila la orizont, membrii familiei regale erau obligaţi să participe,

iar asta însemna că absenţa lui Bardiya ar fi fost observată şi înregistrată. Singurul motiv pentru care nu ar fi participat era să fi acţionat în calitate de regent în altă zonă, însă, din nou, brusca sa dispariţie ar fi apărut în documente. După aceeaşi logică, dacă Bardiya ar fi fost într-adevăr omorât în secret ca apoi, trei ani mai târziu, să reapară brusc întruchipat în Gaumăta, tot ar fi existat izvoare istorice care să ateste acest lucru. Bardiya a fost fiul lui Cirus şi fratele lui Cambyses, deci era o personalitate recunoscută, ale cărei acţiuni ar fi fost urmărite.

Ce s-a întâmplat de fapt cu Bardiya? Răspunsul probabil este surprinzător de simplu. Nu a fost un Bardiya fals. Bardiya nu a fost ucis în 525 Î.H., ci era în Persia, în calitate de domnitor regent cât timp fratele său purta bătălii în Egipt. Aflăm din documente babiloniene că, în 522 î.H., Bardiya aparent pornise o campanie împotriva fratelui său, fiind numit *„Rege al Babilonului, Rege al Pământurilor”* în primăvara acelui an, cu câteva luni înaintea de moartea lui Cambyses şi de împuternicirea oficială. Cât despre motivele lui Darius cel Mare de a scorni povestea acestui fals Bardiya, e la fel de simplu – pentru a obţine putere. La fel precum Cambyses, Bardiya nu avea moştenitori, deci, dacă ar fi murit, Imperiul Ahemenid ar fi rămas de izbelişte. Mai mult ca sigur Darius a profitat de această situaţie, ucigându-l pe Bardiya şi creând mitul falsului Bardiya pentru a-şi întări poziţia de salvator al imperiului şi a-şi asigura domnia.

în ciuda posibilei rute duplicitare pe care a urmat-o în drumul spre putere, Darius cel Mare este cunoscut

despre unul dintre cei mai importanţi suverani ai Imperiului Ahemenid, conducându-l spre culmile sale teritoriale şi culturale. Totuşi, nu a durat prea mult. Xerxes, moştenitorul şi succesorul lui Darius, nu a fost la fel de priceput în arta minciunii precum

tatăl său – o trăsătură care avea să ducă, finalmente, la căderea unui imperiu.

Temistocle şi mesajul către Xerxes

în anul 486 î.H., Imperiul Ahemenid ajunsese la apogeu când Xerxes I i-a urmat la putere tatălui său, Darius cel Mare, după moartea acestuia. Totuşi, actele de rebeliune erau frecvente intr-un ţinut atât de întins. De îndată ce a ajuns pe tron, Xerxes a şi plecat spre Egipt să înăbuşe o revoltă, urmată îndeaproape de alte două răscoale în Babilon, în 484 î.H. Succesele lui Xerxes în gestionarea acestor situaţii i-au oferit statutul cert nu numai de lider capabil – uneori chiar nemilos –, ci şi de maestru militar. Prin urmare, nu e surprinzător că, la doar câţiva ani de la începutul domniei sale, Xerxes a decis să facă ceva la care tatăl său visase multă vreme, dar nu avusese succes: să cucerească Grecia.

Nu era o treabă uşoară să invadezi Grecia. Prima invazie organizată de Darius cel Mare, în 492 î.H., se soldase în numai doi ani cu o înfrângere zdrobitoare. Sperând să evite greşelile făcute de tatăl său, Xerxes a investit enorm atât în resursele sale militare, cât şi în construirea unor poduri şi căi navigabile care să faciliteze accesul soldaţilor şi al navelor sale în Grecia. în anul 481 î.H„ Xerxes era în sfârşit pregătit – a adunat trupe din întregul Imperiu Ahemenid pentru această invazie. Reacţia statelor elene a fost să formeze front comun împotriva invadatorilor persani,

alianţă condusă de forţe din Atena şi Sparta. însă pregătirile lui Xerxes au dat roade şi, până în 480 î.H., forţele conduse de el îşi făceau încet şi sigur drum dincolo de coasta Greciei. Oraşele capitulau unele după altele în faţa celei mai impresionante armate pe care Grecia o văzuse până atunci şi, târziu în vară, cele două părţi s-au întâlnit faţă-n faţă în prima bătălie semnificativă, la Termopile. Şapte mii de soldaţi din întreaga Grecie, dintre care 300 de spartani, au format o barieră de-a lungul unei trecători înguste – aceştia erau depăşiţi numeric cu mult, dar drumul pe care l-au blocat nu îi permitea lui Xerxes să-şi dezlănţuie forţa pe deplin. Două zile şi-au nimicit puterile reciproc, fiecare batalion trimis în trecătoare de Xerxes se întorcea înfrânt. într-un final, Xerxes şi-a mutat trupele astfel încât să-i înconjoare pe greci. Pe măsură ce trupele înaintau, mulţi greci au abandonat lupta, lăsându-i în urmă pe spartani şi câteva sute de tespieni, care au rămas să întreprindă o misiune sinucigaşă de încetinire a înaintării persanilor, cât mai mult posibil.

ASTA E SPARTA!

Bătălia de la Termopile a dat naştere legendei celor 300, în mare măsură datorită lui Herodot, care i-a prezentat pe liderul spartan Leonidas şi pe oamenii săi ca pe nişte războinici viteji care au luptat pentru glorie eternă. Această perspectivă a alimentat mitul popular conform căruia, în bătălii, trupele spartane fie câştigau, fie alegeau să lupte până la moarte.

După Termopile, Xerxes părea de neoprit. Trupele sale au cucerit rapid şi mai mult teritoriu, incendiind oraşele care se opuneau, ca un avertisment pentru celelalte. Oraşul Atena a fost cucerit spre sfârşitul verii anului 480 î.H., iar Xerxes a ordonat distrugerea imediată a acestuia. Regele perşilor era pe cale să cucerească o bună bucată din Grecia continentală, dar, pentru a-şi asigura victoria, trebuia să înfrângă forţa navală a Greciei – care era ancorată în largul coastei insulei Salamina, chiar vizavi de coasta Atenei, fiind separate doar de golful Saronic. Din nou, forţele elene erau depăşite numeric şi o altă victorie decisivă pentru Xerxes era iminentă. Totuşi, Grecia avea un as în mânecă, şi anume generalul şi omul politic atenian Temistocle.

în timp ce mulţi lideri greci făceau presiuni pentru a-şi abandona poziţia de la Salamina – la urma urmei, înfrângerea era inevitabilă –, Temistocle încerca să-i convingă să rămână acolo. Canalele din largul insulei

Salamina erau înguste şi credea că navele greceşti ar fi putut profita de acest lucru, folosind vase mai mici pentru a prinde în capcană navele-mamut ale lui Xerxes. Era o strategie riscantă, deoarece o tactică similară fusese folosită la Termopile, conducând la înfrângere. Dar Temistocle mai ştia ceva. Xerxes avea ochi şi urechi în tabăra elenă şi probabil aflase deja că grecii se contraziceau despre ce ar trebui să facă la Salamina; astfel, Temistocle a întins o capcană.

Un emisar a fost trimis cu un mesaj pentru Xerxes – fiind trădaţi de ceilalţi comandanţi greci, Temistocle şi forţele sale ateniene doreau să se alieze cu Xerxes. Pentru a creşte credibilitatea acestei minciuni, Temistocle l-a sfătuit pe Xerxes să lovească exact în acel moment, în timp ce restul navelor greceşti se pregăteau să fugă, iar forţele ateniene erau pregătite să-l ajute în luptă. Xerxes a căzut în capcană.

Vasele persane au intrat în strâmtoarea Salaminei şi, la primă vedere, Temistocle părea să fi spus adevărul. Părea că mai multe nave greceşti încercau să fugă; în realitate era doar un complot pentru a-l atrage pe Xerxes cât mai adânc în strâmtoare. Grecii au înconjurat vasele persane şi au trecut la atac. A fost o înfrângere brutală şi s-a dovedit a fi un punct de cotitură în planurile măreţe pe care Xerxes le avea pentru invazie.

Deoarece majoritatea flotei sale fusese distrusă, regele persan a ales să se retragă şi s-a întors în imperiul său, lăsând în urmă doar un grup mic care să continue bătălia cu Grecia – care a fost înfrânt în anul 479 î.H.

Dacă nu era destul de umilitor pentru Xerxes să piardă în faţa unei armate net inferioare numeric, după victoria obţinută, Grecia a început să-şi recupereze teritoriile ocupate de aheme- nizi. în jurul anului 466 î.H., Xerxes a mai încercat o dată să obţină un oarecare control asupra Greciei, dar a fost doar un alt eşec. Xerxes şi-a început domnia ca un lider puternic, susţinut de forţe militare, dar ultimii săi ani au fost marcaţi de greşelile care ilustrau slăbiciunile Imperiului Ahemenid, fiind astfel fatale. în anul 465 î.H., Xerxes a fost asasinat printr-un complot misterios – în mod ironic, foarte similar cu cel al lui Darius cel Mare –, care avea ca scop cucerirea tronului. Imperiul Ahemenid nu a mai fost niciodată la fel de puternic ca în zorii domniei lui Xerxes. în final, acest imperiu a fost cucerit de armata lui Alexandru cel Mare în anul 330 î.H.

IULIUS CEZAR ŞI
INVENTAREA SP1N²-ULUI

2 Se referă la o tehnică de manipulare a informaţiilor şi comunicării, utilizată de către politicieni, partide politice sau alte grupuri de interese, pentru a prezenta evenimentele, acţiunile şi declaraţiile într-o lumină favorabilă propriei lor agende politice şi pentru a influenţa opinia publică în mod strategic; formă de propagandă, (n. *trad.)*

în secolele care au urmat căderii Imperiului Ahemenid, începea să se ridice o altă superputere globală – Republica Romană –, iar în anul 58 Î.H., una dintre cele mai cunoscute personalităţi din istorie se pregătea să ticluiască o inovaţie foarte modernă: spin-ul politic.

înainte să ajungă cunoscut drept unul dintre cei mai importanţi generali din Imperiul Roman şi cu mult înainte de Idele lui Marte, lulius Cezar era un bărbat care se zbătea într-o mare de datorii aparent interminabilă – numai în anul 61 Î.H., acesta a contractat un împrumut fără precedent de la unul dintre cei mai bogaţi oameni ai Republicii, Crassus, însă, fiind deja îndatorat, nu avea cum să achite o sumă atât de mare. Să urci pe scara politică era un joc costisitor, fiecare treaptă costând o avere, iar dacă mitele care trebuiau date şi creditorii nu erau plătiţi, un politician nu doar că devenea falimentar, ci se confrunta şi cu o interdicţie oficială de a mai face politică. Aceasta era soarta care-l aştepta şi pe lulius Cezar. în anul 59 î.H., acesta tocmai îşi încheiase mandatul de consul, cel mai înalt rol de magistrat, şi fusese recompensat cu funcţia de proconsul pentru o perioadă de cinci ani, care includea administrarea a două zone din Galia aflate sub conducerea romanilor. Cu toate acestea, dacă nu-şi rezolva problema datoriilor, şi asta cât mai repede, ar fi pierdut totul.

însă, Cezar credea că Galia era exact precum cartea „Ieşi din închisoare” din jocul Monopoly. Galia era o fâşie uriaşă din Europa de Vest, ce cuprindea Franţa, Luxemburg, Belgia şi părţi din Germania, Elveţia, Italia şi Ţările de Jos, aşa cum le ştim în

zilele noastre. Mare parte din Galia era independentă, fiind administrată de naţiuni şi triburi; dar Cezar spera să schimbe acest lucru. Dacă ar fi putut porni un război cu o parte din Galia, ar fi putut scăpa de datorii. Galia era plină de bogătaşi care aşteptau să fie jefuiţi, iar înfloritorul trafic roman de sclavi căuta constant prizonieri de război pe care să-i înhaţe. Cezar căuta doar un motiv pentru care să atace, iar helveţii, o confederaţie de triburi galice, părea să îi ofere exact acest motiv.

Helveţii ocupau o bună parte din platoul elveţian al Galiei şi, în anul 58 î.H., i-au cerut lui Cezar permisiunea de a traversa teritoriile conduse de romani, astfel încât să poată migra spre vest. Cezar a refuzat, sperând că helveţii vor da buzna prin pământurile lui, dându-i astfel undă verde pentru bătălie. Helveţii, însă, au preferat să abordeze totul paşnic, căutând altă rută. Neavând de gând să scape plata unei taxe, Cezar şi-a adunat legiunile şi i-a urmărit pe helveţi, prinzând în ambuscadă masa migratoare care încerca să traverseze râul Saône. Aproape întregul trib helvetic Tigurini a fost masacrat în lupta care a urmat. Au avut loc mai multe încăierări sângeroase până când helveţii au fost învinşi şi s-au întors pe pământurile lor, funcţionând ca teren-tampon între Roma şi părţile mai ostile din Galia, mai ales cu periculoasele triburi germanice. Cezar, devenind substanţial mai bogat, a găsit astfel formula câştigătoare – mergi la război, scapă de datorii, câştigă putere. Aşa au început Războaiele Galice.

Totuşi, planul lui Cezar avea un mare defect. Pentru a continua să urce în ierarhia Republicii Romane, trebuia să-şi menţină imaginea intactă şi nu dădea prea bine că pornea războaie doar pentru a scăpa de datorii. Trebuia să prezinte Republicii o versiune diferită a adevărului, care să arate că acţiunile lui aduc beneficii nu numai pentru el, ci pentru toţi romanii. Aşadar, Cezar a decis să-şi publice propria versiune a evenimentelor petrecute într-o serie de relatări continue: *Commentarii de Beîlo Gallico* („Comentarii asupra războiului cu

galii”). în aceste relatări, Cezar a explicat cum s-a văzut obligat să-i urmărească pe helveţi, deoarece aceştia plănuiau să migreze lângă o provincie romană şi, ca atare, reprezentau un pericol pentru toţi romanii (de fapt, helveţii migrau la 320 km de această zonă). Cât despre masacrarea tribului Tigurini, Cezar a susţinut că fusese o intervenţie divină, pentru că Tigurini jucaseră un mic rol în moartea unuia dintre strămoşii soţiei lui Cezar, cu 50 de ani mai devreme, în anul 107 î.H. Această relatare este poate cel mai timpuriu exemplu semnificativ de *spin* politic, de manipulare a adevărului pentru a justifica mijloacele.

STUDIU DE CAZ: GALIA

Războaiele Galice vor fi cruciale în ascensiunea lui Cezar spre rolul de dictator al Romei. După încheierea războiului în anul 50 î.H., Cezar cucerise toată Galia şi o parte din Britania, devenind mai bogat decât putuse vreodată să-şi imagineze şi începând perioada de aproape cinci secole de dominaţie romană asupra Galiei.

De-a lungul Războaielor Galice, Cezar a folosit această nouă maşinărie propagandistă pentru a transforma atrocităţile din luptă în acţiuni juste şi justificate. în anul 57 î.H., 53.000 de membri ai poporului belgie Nervii au fost vânduţi ca sclavi; nu a

fost vorba de lăcomie, ci de conspiraţie a inamicilor şi încălcarea jurămintelor de loialitate. Cezar a jefuit satele triburilor Eburones în anul 53 î.H., considerând necesar să ia această măsură pentru a captura o căpetenie a rebelilor. în anul 51 î.H., negăsindu-l pe rebel, *nu* exista altă opţiune decât să ardă din temelii toate căminele şi holdele triburilor Eburones, forţându-i pe oameni să îndure foametea. Bineînţeles că a afirmat şi că, atât timp cât erau în viaţă, triburile „nu i-ar mai fi permis să se întoarcă vreodată”. Poate cel mai absurd *spin* este masacrul dezlănţuit de Cezar în anul 55 î.H. asupra civililor din popoarele

germanice Usipetes şi Tencteri. Acesta a susţinut că majoritatea civililor nu a fost ucisă de trupele sale, ci că a fost un act de sinucidere în masă deoarece considerau că nu mai aveau „nicio speranţă de scăpare”.

Interesant este că afirmaţiile lui Cezar au fost considerate adevărate nu numai de Republica Romană şi mai târziu de Imperiul Roman, ci şi de istorie. Până la mijlocul secolului XX, *Commen tarii de Bello Gallico* a fost aclamat şi recunoscut drept una dintre cele mai importante relatări de război din toate timpurile. Indiciul care i-a făcut pe istorici să descopere minciunile lui Cezar nu are legătură cu justificările lui dubioase, ci cu cifrele pe care le-a folosit. în *Commentarii,* Cezar pretinde că a cucerit armate uriaşe; de exemplu, a declarat că Usipetes şi Tencteri însumau 430.000 de oameni şi, înfrângându-i, nu murise niciun soldat roman în luptă. Lăsând la o parte numărul improbabil de victime din rândul romanilor, dacă e să comparăm statisticile lui Cezar cu rezultatele studiilor moderne efectuate despre condiţiile vremurilor respective, este imposibil ca triburile Usipetes şi Tencteri să fi adunat o armată de acea dimensiune, Cezar amplificând magnitudinea puterii inamicului în încercarea calculată de a-şi consolida reputaţia. Chestionarea numărului de soldaţi a deschis nişte porţi ferecate şi, în curând, fiecare detaliu al afirmaţiilor lui Cezar a fost pus sub investigaţie istorică.

Reţeaua de minciuni ţesută atât de inteligent de Cezar a fost descâlcită după mai bine de 2.000 de ani, iar astăzi, *Commentarii de Bello Gallico* nu mai

este considerată o relatare exactă a istoriei, ci unul dintre primele exemple de *spin* politic şi pericolele care apar din el.

FILIPICELE LUI CICERO

Pionieratul lui Cezar în arta spin-ului nu s-a oprit odată cu el. De fapt, Marcus Tullius Cicero, alt politician roman, a păşit pe calea deschisă de asasinarea lui Cezar şi i-a elevat metodele, a estompat linia dintre propagandă şi *spin* şi a dat naştere primelor ştiri false.

La 15 martie 44 î.H., lulius Cezar a fost numit „dictator pe viaţă” şi se bucura de culmile ameţitoare atinse de domnia tiranică a Republicii Romane, când a fost înconjurat de un grup de senatori rivali. Fiecare senator ţinea în mână un cuţit şi – crezând cu tărie că un om nu ar trebui să deţină singur puterea absolută şi, dacă s-ar întâmpla astfel, cu siguranţă *nu* Cezar ar trebui să fie acel om – s-au

năpustit cu toţii asupra lui cu o ploaie de lovituri mortale. Aceşti bărbaţi se considerau eliberatori, salvatori ai poporului din ghearele despotului. Totuşi, poporul nu era de aceeaşi părere. Cezar fusese incredibil de popular în rândurile claselor inferioare şi mijlocii, iar oamenii au interpretat moartea lui drept o încercare disperată a acelui 1% de a prelua

puterea. Au izbucnit conflicte interne, s-a instituit anarhia, iar în mijlocul evenimentelor se afla Marcus Tullius Cicero. Acesta nu fusese implicat în complotul pentru uciderea lui Cezar, dar a fost mai mult decât încântat să audă că dictatorul murise.

Cicero spera să profite de oportunitate, să schimbe cursul situaţiei şi să readucă Republica la statutul politic pe care îl avea înainte de domnia lui Cezar. însă, pentru a putea face acest lucru, trebuia să se dea bine pe lângă succesorul lui Cezar.

Erau doi bărbaţi care vânau acest rol: Marcus Antonius, mâna dreaptă a lui Cezar, şi Octavianus Augustus, nepotul şi fiul adoptiv al lui Cezar. în testamentul său, Cezar îl desemnase succesor direct pe Octavianus – însă băiatul avea doar 18 ani şi era relativ lipsit de experienţă. Prin comparaţie, după moartea lui Cezar, Marcus Antonius câştigase susţinerea în masă şi era considerat moştenitorul de facto şi liderul facţiunii cezarine. Astfel, nici nu se punea problema ca Marcus Antonius să fie de acord cu planurile lui Cicero de a întoarce Republica la un stadiu din trecut şi s-a hotărât să-l înfrângă pe Octavianus. Ceilalţi conspiratori l-au avertizat oarecum pe Cicero de acest plan – da, poate că Octavianus era lipsit de experienţă, dar se ştia că avea o minte brici şi era nemilos, putea să treacă de la amiciţie la duşmănie dacă avea vreun beneficiu din asta. Totuşi, Cicero a respins observaţiile acestora; până la urmă, Octavianus era un băieţel, iar Cicero putea să-l păcălească uşor şi să-l transforme în monarhul provizoriu maleabil de care avea nevoie. Cu aţele strânse în jurul păpuşii, Cicero trebuia doar

să-l lichideze pe Marcus Antonius.

Cicero a început să ţină discursuri şi pamflete numite *Philippicae* („Filipice”). Planul său era să se folosească de *Filipice* ca să-l ucidă pe Marcus Antonius, îndepărtând un om loial lui Iulius Cezar, şi să manipuleze adevărul, astfel încât să-i însceneze lui Antonius reputaţia de tiran în ascensiune şi să

aducă în lumina reflectoarelor agenda politică a lui Cicero. La 2 septembrie 44 î.H., Cicero a susţinut în faţa Senatului *Filipica I;* în incipit, s-a referit la Antonius ca la iubitul său prieten, ca apoi să se lanseze într-un proces subliminal pasiv-agre- siv de dezintegrare a caracterului său. Marcus Antonius nu era potrivit să conducă; ar fi înlăturat toate legile „bune" ale lui Cezar şi ar fi distrus Republica. Cicero a recitat dintr-un poem scris de Attius, *„Urască-mă, numai să aibă teamă de mine",* pentru a evidenţia presupusa teroare pe care o resimţea gândin- du-se la tot răul pe care ar fi putut să-l facă Antonius în calitate de conducător. Cicero îşi dădea cuvântul că acel vers ar fi fost mottoul după care şi-ar fi ghidat activitatea Antonius. Deloc surprinzător, Marcus Antonius nu a reacţionat prea bine şi la 19 septembrie a convocat Senatul din nou, răspunzând nervos discursului lui Cicero şi acuzându-l pe nedrept că ar fi fost creierul din spatele uciderii lui Cezar. Cicero era furios, incapabil să-şi controleze mânia. A dat uitării planul original de a folosi *Filipicele* pentru un *spin* subtil şi a dat startul unei campanii calomnioase fără scrupule.

Filipica a Il-a este, de departe, cel mai lung şi mai exploziv discurs dintre cele 14 *Filipice* ţinute de Cicero, o declamaţie fără egal: „O, neruşinare! O, destrăbălare! O, pofte josnice!" Atacurile jignitoare ale lui Cicero mergeau de la a-l acuza pe Antoniu că duhnea a vomă după chefuri de trei zile până la hoţie, violenţă şi că a fost plătit pentru servicii sexuale. Cicero nu fundamentează aceste poveşti şi în mare parte nici nu sunt adevărate, dar s-au

dovedit a fi incendiare pentru caracterul lui Antoniu. Două mii de ani mai târziu, încă este considerat un afemeiat nesăbuit.

Filipicele lui Cicero şi-au continuat atacul violent în primăvara anului 43 î.H. în aprilie, Senatul şi-a aliniat convingerile cu Cicero şi cu afirmaţiile lui false, declarându-l pe Antonius inamic al statului. Octavianus a condus Senatul în lupta împotriva lui Antonius şi l-a învins cu abilitate pe succesorul lui Cezar. Victorios, Cicero a ţinut un discurs, jubilând în faţa poporului Romei – planul său dăduse roade şi Republica urma să fie restaurată. Cu toate acestea, uitase un amănunt: avertismentele conform cărora Octavianus nu era de încredere. Cât Cicero sărbătorea, Octavianus şi Antonius formaseră o alianţă.

MÂRŞĂVII MISTUITOARE*

Textul F/7/p/ce-lor a schimbat modul în care istoria îl portretizează pe Marcus Antonius, dar nu a fost singura metodă de asasinare contemporană a caracterului său. Alianţa dintre Octavianus şi Antonius nu avea să dureze şi, când s-a destrămat, Octavianus a început o propagandă împotriva vechiului său aliat. Aceasta este sursa care ne oferă poveştile despre cum Marcus Antonius s-a lepădat de cultura romană şi a căzut pradă farmecelor Cleopatrei, faimoasa regină a Egiptului.

Octavianus şi Antonius, împreună cu Marcus Aemilius Lepidus – care fusese un aliat de lungă durată al lui Cezar –, au format al Doilea Triumvirat, o dictatură militară susţinută de toţi trei. în procesul de recuperare a puterii, trioul a creat Proscriptio, o listă de proscrişi care erau imediat condamnaţi la moarte. Bineînţeles, Marcus Antonius s-a asigurat că numele lui Cicero se afla pe listă. în luna decembrie a anului 43 î.H., Cicero a fost decapitat. într-un impuls de răzbunare macabră, Antonius a ordonat expunerea în Forul Roman a capului lui
Cicero şi a mâinii cu care scria – pana lui Cicero nu fusese mai puternică decât sabia lui Marcus Antonius.

Arminius şi bătălia din pădurea teutoburgică

După căderea lui Cicero a urmat sfârşitul Republicii Romane. Al Doilea Triumvirat a rămas la putere pentru ceva mai mult de un deceniu, dar, până în anul 30 î.H., Octavianus a rămas singurul din trio după ce l-a exilat pe Lepidus şi l-a înfrânt pe Marcus Antonius într-un război civil. Rămas singur la conducere, a început să taie de la rădăcină ideile democratice ale Republicii şi să pregătească terenul pentru o autoritate imperială centralizată, cu el în prim-plan. în anul 27 î.H., Octavianus şi-a schimbat numele în Augustus şi a devenit primul împărat

Roman, din toate punctele de vedere. Republica a murit, trăiască Imperiul Roman!

Primul punct de pe agenda imperială a lui Augustus era să-şi extindă noul imperiu. Trebuia să fie floare la ureche; până la urmă, moştenise ceva teritorii. După Războaiele Galice, majoritatea Galiei a rămas supusă Romei; totuşi, Germania rămăsese un ghimpe în coaste pentru Augustus, la fel cum fusese şi pentru unchiul său, Cezar. Triburile germanice, care ocupau părţi din Germania, Polonia, Cehia, Slovacia, Ungaria şi Austria zilelor noastre, păreau invincibile şi ripostau continuu, indiferent de situaţie. Triburile Tencteri şi Usipetes, care suferiseră pierderi catastrofale în anul 55 î.H., fiind atacate la ordinul lui Cezar, şi-au reintrat în forma de luptă până în anii 17-16 î.H. şi au înfrânt Legiunea a V-a în bătălia pe care au purtat-o. Această

înfrângere a fost atât de brutală şi de ruşinoasă pentru Imperiu încât a devenit recunoscută drept *clades Lolliana*[3]*.* Augustus a refuzat să accepte situaţia. Acesta voia să anexeze teritoriile ocupate de triburile germanice şi avea să le obţină prin forţă brută, astfel încât a pornit o serie de campanii împotriva germanilor în anul 12 î.H.

Născut în jurul anului 16 Î.H., Arminius a fost o victimă timpurie a uneltirilor lui Augustus. Fiul căpeteniei tribului Cherusci din Germania de Nord-Vest, pe când era doar un copil, a fost folosit ca pion în tratativele de pace şi luat prizonier de romani. Cu toate că a crescut ca prizonier al imperiului, i s-a acordat dreptul la educaţie, a învăţat să vorbească limba latină, s-a înrolat în armata romană şi i s-a oferit chiar şi un titlu nobiliar. între timp, în locul de baştină al lui Arminius, campaniile lui Augustus s-au dovedit a fi un succes răsunător. Triburile germanice nu au putut ţine piept măreţei armate romane şi, până în anul 7 d.H., au ajuns la cheremul Romei. Pentru a se asigura că situaţia nu se va schimba, Augustus a pus unul dintre cei mai feroce lideri din imperiu la cârma noilor teritorii adăugate Romei. Generalul şi politicianul Publius Quinctilius Varus era cunoscut pentru cruzimea şi brutalitatea sa. în timpul mandatului său de guvernator al Siriei, a înăbuşit mai multe crize printr-un amestec de forţă mortală şi frică, o tactică pe care plănuia să o folosească asupra poporului germanic. Cu toate acestea, nu era o sarcină pe care să o poată întreprinde fără ajutorul localnicilor, şi cine era mai potrivit decât Arminius? Da, Arminius s-a

3 *înfrângerea lui Lollius;* după numele lui Marcus Lollius Paulinus, consul şi conducător al legiunii, (n. *tradf*

născut în triburile pe care Varus încerca să le suprime, dar era văzut de romani ca fiind „unul de-ai lor”. Prin urmare, cunoştinţele sale din interior şi loialitatea faţă de Roma erau esenţiale pentru succesul lui Varus.

însă, încrederea în Arminius s-a dovedit a fi catastrofală. Arminius nu fusese niciodată de partea romanilor, doar aştepta să îi vină vremea. Varus credea că Arminius călătorea de la un trib la altul adunând susţinători pentru Roma; în schimb, acesta le câştiga încrederea şi plănuia o revoltă. Arminius a jucat acest rol dublu timp de aproape 2 ani, dar până în luna septembrie a anului 9 d.H. unise mai multe triburi, inclusiv pe oamenii lui din Cherusci, şi era pregătit să lupte. Totuşi, forţele lui Varus erau bine antrenate, bine echipate şi puternice. Dacă Arminius avea vreo şansă la victorie, trebuia să-şi planifice atacul cu atenţie.

Acesta a ales să-şi joace cartea pe baza convingerii lui Varus că el şi armata romană erau invincibili. Varus credea că Arminius nu s-ar fi întors niciodată la cei pe care el îi considera nişte barbari inferiori, dar încrederea oarbă în oamenii şi în is-coada sa avea să-l distrugă. Arminius ştia că trupele romane trebuiau să mărşăluiască prin vecinătatea mlaştinilor înguste ale Pădurii Teutoburgice. De aceea, urma să le întindă o capcană, ademenindu-i pe Varus şi oamenii lui de pe drumul plănuit şi promiţându-le o rută ocolitoare. Odată ajunşi în adâncurile pădurii, triburile germanice puteau să prindă romanii într-o ambuscadă – romanii nu cunoşteau zona şi nu şi-ar fi putut folosi formaţiunile de luptă obişnuite. Era cea mai bună şansă de a-i

doborî. Exact când planul putea fi pus în aplicare, un dezastru părea iminent. Arminius a fost trădat de un nobil cheruscian, Segestes, care îl avertizase pe Varus că Arminius complota împotriva lui. Chiar şi aşa, încrederea lui Varus în Arminius era atât de puternică, încât nu a luat în seamă avertismentul şi, când Arminius i-a prezentat opţiunea unei scurtături prin Pădurea Teutoburgică, a acceptat fără ezitare, trimi- ţându-şi oamenii şi pe el la moarte.

Bătălia a fost sângeroasă: triburile i-au înconjurat pe romani şi i-au blocat în adâncurile pădurii. Aceştia nu aveau spaţiu să se aranjeze în formaţiuni şi nu erau obişnuiţi cu mâlul dens care îi trăgea la fund. Dându-şi seama că înfrângerea era inevitabilă, Varus s-a sinucis urmat îndeaproape de majoritatea comandanţilor, lăsând trupele panicate, fără conducători. Doar o mână de supravieţuitori au reuşit să scape. Când vestea masacrului care abia avusese loc a ajuns la urechile Romei, toţi au fost şocaţi – cu siguranţă, o astfel de înfrângere era imposibilă. Romanii se supraestimaseră şi îi subestimaseră extrem de tare pe cei pe care-i considerau nişte barbari înapoiaţi.

FORȚA UNIFICATOARE
Arminius a devenit primul erou naţional al Germaniei. Povestea lui s-a uitat în timp, până când a fost redescoperită în arhive în anii 1400, devenind rapid un simbol al Germaniei unite şi un fel de emblemă naţională în timpul Războaielor Napoleoniene.

Dacă Augustus crezuse despre *clades Lolliana* că ieşise rău, nimic nu se compara cu reuşita lui Arminius. Bătălia din Pădurea Teutoburgică a fost una dintre cele mai devastatoare pierderi suferite de Roma până în acel moment, anihilând aproximativ 10% din armata romană şi împingând puterea imperială în afara teritoriului. Istoricii romani clasici, precum Suetonius, au afirmat că această pierdere a distrus aproape în totalitate încrederea în imperiul aflat în plină expansiune şi l-a afectat emoţional pe Augustus, care, la auzul veştii, ar fi început să se lovească cu capul de zidurile palatului său, strigând cu disperare după legiunile pierdute.

Istoria secretă

în secolul al III-lea d.H., Imperiul Roman a început

să dea de belele serioase. Construit pe măreţie militară şi expansiune, mult din sistemul economic al imperiului era legat de acest succes continuu: bogăţii furate de pe ţinuturile cucerite şi mână de lucru gratuită graţie prizonierilor de război şi sclaviei forţate. Aşadar, odată ce imperiul şi-a oprit expansiunea şi a început să sufere de pe urma pierderilor militare majore, nu numai poziţia de superputere globală a fost zdruncinată, ci şi situaţia financiară. Dacă punem la socoteală şi corupţia guvernării şi ascensiunea creştinismului care eroda influenţa împăraţilor romani asupra poporului lor, Imperiul Roman era pe cale să se prăbuşească. Cel puţin în Occident. în anul 330, împăratul Constantin cel Mare a mutat sediul imperiului în Bizanţ, stabilind o nouă „Romă" în capitala numită după el: Constantinopol. Când Imperiul Roman Occidental a căzut în anul 476, omologul său estic – cunoscut drept Imperiul Bizantin – era în floare.

Chintesenţa acestei puteri emergente a fost Procopius din Cezareea, erudit şi istoric al Antichităţii, născut în anul 500. Era de datoria lui Procopius să înregistreze o relatare continuă a domniei primului „mare" conducător al Bizanţului, numit convenabil lustinian cel Mare. Ajuns la putere în anul 527, lustinian a avut o domnie uneori dificilă, care poate e cel mai bine ilustrată prin Revoltele de la Nika, din anul 532. în aceste revolte împotriva lui lustinian, chiar dacă au fost potolite repede, jumătate din Constantinopol a ajuns în ruine şi zeci de mii de

răsculaţi au fost masacraţi Opresiv şi ambiţios, o bună parte din domnia lui Iustinian a fost marcată de extinderea imperiului şi recucerirea pământurilor care ieşiseră de sub controlul imperial – Persia, Africa de Nord şi Italia fuseseră zonele de interes. De-a dreapta lui Iustinian stătea soţia lui, împărăteasa Teodora, care fusese remarcată iniţial prin prisma condiţiilor umile în care fusese adusă pe lume, dar care, mai târziu, a fost recunoscută pentru rolul activ pe care l-a avut ca unul dintre sfetnicii esenţiali ai lui Iustinian. De pe margine, Procopius observa totul – o prezenţă constantă la curtea lui Iustinian, martor al Revoltelor de la Nika şi companion al lui Belisarius, generalul favorit al lui Iustinian, în numeroasele campanii militare pe care le-a condus.

Tot ce văzuse Procopius a fost consemnat în 2 din cele 3 cărţi ale sale: *Istoria războaielor* şi *Edificiile.* Acestea vor deveni cele mai cunoscute relatări ale domniei lui Iustinian cel Mare şi, întrucât au fost scrise sub ochiul său vigilent, nu este surprinzător că oferă o interpretare majoritar măgulitoare. Iustinian şi Teodora sunt conducători evlavioşi şi drepţi şi, urmând exemplul *Comentariilor* lui Cezar, acţiunile lui Iustinian sunt, de cele mai multe ori justificate – chiar şi atunci când au ca rezultat tragice vărsări de sânge. Procopius a clădit istoria lui Iustinian, iar scrierile sale au rămas un adevăr indiscutabil până la începutul anilor 1600, când un manuscris misterios a fost găsit în străfundurile analelor bibliotecii Vaticanului. În traducerea documentului din originalul grecesc în latină, anticarul Niccold

Alamanni a descoperit că nu era vorba de un artefact din arhivă rătăcit din greşeală – era o a treia carte a lui Procopius, necunoscută până atunci, *Anecdota* sau *Istoria secretă.*

Să spunem că nimeni nu a anticipat impactul exploziv al conţinutului ca o incredibilă subestimare. *Istoria secretă* a dat peste cap tot ce credeau istoricii că ştiu despre domnia lui Iustinian, Procopius începându-şi cartea explicând că mult din ceea ce scrisese până în acel punct fusese o minciună: *„Am fost obligat să ascund cauzele reale ale multora dintre evenimentele amintite în cărţile mele anterioare. Acum va fi de datoria mea, în această bucată a istoriei mele, să spun ce a rămas până acum nespus şi să ofer motivele şi originea reală a acţiunilor pe care le-am amintit deja."* Adulter, avorturi, copii din flori, crime, corupţie şi înşelăciuni – toate au jucat roluri importante în relatările lui Procopius.

Este vizată în special Teodora, despre care Procopius a susţinut că fusese prostituată. Acesta intră în detalii extrem de picante despre viaţa ei sexuală care se vehiculau pe atunci, încât varianta publicată în 1623 a *Istoriei secrete* a exclus acele porţiuni cu totul. în cuplu, Iustinian şi Teodora sunt comparaţi cu nişte demoni: *„...flageluri ale omenirii, care şi-au pus minţile laolaltă să ticluiască feluri în care pot distruge rasa umană şi lucrările omului cât mai iute şi mai uşor cu putinţă".* Procopius chiar sugerează că este posibil ca cei doi să fi fost într-adevăr demoni, spunând că zeii încercau să lupte împotriva domniei lor nelegiuite dezlănţuind molime

şi dezastre naturale asupra imperiului. Cât despre campaniile de recucerire ale lui Iustinian, Procopius este, cum era de aşteptat, lipsit de reţineri. Acesta afirmă că, din câte a văzut, împăratul fusese responsabil de moartea a milioane de suflete, 5 milioane de oameni fiind *„exterminaţi”* doar în Mauritania.

Cercetările efectuate pe conţinutul cărţii relevă că Procopius este, aproape sigur, autorul; însă e încă discutabil cât adevăr există în scrierile lui. Bineînţeles, Iustinian şi Teodora nu erau demoni deghizaţi în oameni, complotând să distrugă lumea; totuşi, dincolo de aceste afirmaţii absurde, există mult adevăr – dincolo de prejudecăţile lui Procopius. De exemplu, a fost, oare, Teodora o prostituată? Dovezile ar sugera că da. încă din

copilărie, Teodora a lucrat în teatru, unde multe actriţe participau la activităţi sexuale, iar traficul forţat al fetelor tinere precum Teodora era răspândit. Procopius foloseşte această informaţie ca motiv-cheie pentru firea diavolească şi desfrâul sexual al Teodorei. Cu toate acestea, putem vedea de la contemporanii săi că Procopius omite în mod deliberat detalii esenţiale care ar submina oarecum portretizarea pe care i-a facut-o Teodorei – în primul rând, faptul că, odată ajunsă la putere, Teodora şi-a asumat rolul de a îmbunătăţi drepturile femeilor, inclusiv de a contribui la prevenirea traficului forţat de fete pentru sclavie sexuală. Cât despre afirmaţiile conform cărora campaniile lui Iustinian au fost mult mai sângeroase decât cele descrise iniţial, aproape sigur sunt adevărate. Totuşi, numărul uriaş de victime pe care îl enunţă Procopius nu este probabil nimic mai mult decât o ipoteză.

Istoria secretă este versiunea lui Procopius despre adevăr şi, la fel cum fiecare dintre noi îşi aminteşte propria istorie, aceasta e într-o anumită măsură fictivă, amestecând zvonul cu evenimente la care am fost martori şi prejudecăţi personale cu fapte reale. Poate că cel mai bine ar fi să gândim *Istoria războaielor, Edificiile* şi *Istoria secretă* ca o trilogie – primele două volume drept un tribut comandat pentru stăpânul lui Procopius, iar al treilea volum drept o eliberare violentă a adevăratelor sentimente pentru acel stăpân. Fiecare volum este părtinitor în felul său, oferind doar o versiune a evenimentelor şi, în anumite momente, amestecând realitatea cu ficţiunea pentru a obţine rezultatul scontat. Poate nu

ne oferă o perspectivă sigură asupra istoriei, ci modul în care este spusă istoria – varianta oficială *versus* varianta personală.

Partea a II-a

Evul Mediu

Crimele împărătesei Wu

Dinastia Tang din China este deseori numită Epoca de Aur a Chinei Antice, iar unul dintre cele mai importante puncte de cotitură a fost cârmuirea lui Wu Zetian, singura femeie din istoria dinastică a Chinei care nu a domnit în calitate de văduvă sau de consoartă, ci ca împărătească cu drepturi depline. în timpul domniei sale, între anii 690 şi 705, Wu şi-a extins imperiul, a redeschis Drumul Mătăsii şi a concentrat fonduri guvernamentale în măsuri de îngrijire pentru cei săraci şi bolnavi, înainte de moartea ei în anul 705, împărăteasa Wu a ales să nu aibă niciun epitaf pe piatra de mormânt, dorindu-şi ca istoria să fie judecătorul suprem al domniei ei. *Poate* nu a fost o idee prea bună. Wu nu e amintită în istorie ca un conducător puternic şi eficient, ci ca un ucigaş crud, ulterior fiind descrisă astfel: *„Şi-a omorât sora, şi-a măcelărit fraţii, şi-a ucis împăratul şi şi-a otrăvit mama. Şi zeii, şi oamenii o urăsc. ”*

Crimele puse în cârca împărătesei Wu sunt printre cele mai odioase din câte s-au scris în cărţile de istorie. Wu şi-a început cariera fiind concubină, mai întâi pentru împăratul Taizong, apoi pentru împăratul Gaozong. în anul 654, a născut un copil pentru Gaozong şi se spune că ar fi ucis pruncul, înscenând crima şi aducând acuzaţii de vrăjitorie soţiei împăratului, împărăteasa Wang, şi fostei consoarte favorite, Xiao. Astfel, cele două au suferit o moarte groaznică, iar Wu a devenit împărătească consoartă. Apoi, în anul 675, fiul ei cel mai mare, Li Hong, a murit subit găsindu-şi sfârşitul *exact* după o ceartă cu mama sa. Când împăratul Gaozong a murit în anul 683, Wu a fost din nou luată în colimator pentru moartea acestuia, pe lângă un şir considerabil de decese sângeroase ale membrilor din propria-i familie – veri, nepoate şi nepoţi care reprezentau o ameninţare şi care muriseră în condiţii misterioase sau fuseseră acuzaţi de trădare. Crimele în serie s-au stins încet în familia ei odată ce Wu a devenit împărătească văduvă; totuşi, încă nu câştiga premii pentru „cea mai bună mamă a anului”. Wu şi-a folosit copiii rămaşi în viaţă ca pe nişte marionete în jocul domniei; când unul scăpa de sub control, pur şi simplu îl detrona şi îl exila, înlocuindu-l cu un frate mai docil. S-a tot întâmplat acest lucru până când împăratul Ruizong, cel mai mic dintre fraţi, a abdicat în anul 690 şi, astfel, împărăteasa Wu a ajuns să fie singură la cârma ţării.

Dar cât din toate acestea este adevărat? Se spune că istoria este scrisă de cei victorioşi; totuşi, istoria e scrisă şi de cei care vor să pară victorioşi şi aproape sigur asta s-a întâmplat şi în cazul de faţă. După

dinastia Tang, China a intrat într-o perioadă turbulentă de 50 de ani cunoscută drept perioada celor Cinci Dinastii şi Zece Regate. Au fost timpuri cel puţin haotice, fără o autoritate centrală şi, când domnia dinastiei Song a început în anul 960, s-a dus o bătălie grea pentru a readuce China la starea în care se afla în timpul dinastiilor Tang şi Han. S-a făcut un efort pentru a promova identitatea chineză şi pentru a readuce la viaţă confucianismul, nu numai în viaţa de zi cu zi, ci şi în modul în care era povestită istoria Chinei. Conform explicaţiilor eruditului Zhu Xi, contemporan dinastiei Song, problema era că domnia împărătesei Wu nu se potrivea în acest fir narativ: *„Dinastia Tangse trăgea din Barbari. Din acest motiv, nu era ceva neobişnuit să se încalce standardul confucianist care ar fi trebuit să guverneze comportamentul adecvat al unei femei. ”*

AMANTA

Pe când avea doar 14 ani, Wu Zetian a intrat în Haremul Imperial al împăratului Taizong. Cu toate că avea statut de concubină, nu se număra printre preferatele lui. Cu toate acestea, de-a lungul bolii care avea să-i fie fatală lui Taizong, ea a construit o relaţie cu cel care avea să devină curând împăratul Gaozong. Se pare că soţia lui Gaozong, împărăteasa Wang, a încurajat perechea în încercarea de a-l îndepărta pe bărbat de concubina lui favorită, consoarta Xiao.

Reuşitele şi domnia îndelungată a împărătesei Wu însemnau că nu putea fi dosită în colţurile prăfuite ale istoriei, însă nu era genul de femeie pe care istoricii dinastiei Song doreau să-l celebreze. Era mult mai simplu să aleagă cu atenţie din trecutul lui Wu doar acele părţi pe care doreau să le includă şi să se concentreze pe poveştile celor care se opuseseră domniei ei. Chiar şi în zilele noastre, *„Şi zeii, şi oamenii o urăsc”* este unul dintre citatele cel mai des folosite în descrierile despre împărăteasa Wu. Scrisă de poetul Luo Binwang în încercarea de a susţine o revoltă împotriva lui Wu, este una dintre cele mai părtinitoare afirmaţii contemporane făcute la adresa acesteia. La fel ca în cazul *Filipicelor*Cicero, aceste atacuri necruţătoare nu sunt mereu cele mai credibile surse istorice. însă au fost cam singurele relatări folosite în timpul dinastiei Song pentru a descrie viaţa

împărătesei Wu – aşadar, mult din ce se presupune a fi adevăr este, de fapt, zvon şi speculaţie.

Şi-a ucis, oare, aceasta bebeluşul, fiul şi soţul? Puţin probabil. Multe surse din timpul ei atestă că Li Hong suferea încă din copilărie de ceva ce pare a fi tuberculoză şi că această boală fusese cauza morţii sale. După un scenariu similar, împăratul Gaozong suferise un atac cerebral în anul 660, lăsându-l într-o stare precară pentru tot restul vieţii sale. Cât despre bebeluşul împărătesei Wu, nu există destule dovezi concrete din timpul vieţii ei care să susţină acuzaţiile de crimă. Cu fiecare relatare a acestui eveniment făcută de istoricii dinastiei Song, nivelul de brutalitate cu care a fost comisă presupusa crimă creşte exponenţial.

Asta nu înseamnă că Wu a fost inocentă din cale-afară şi de- monizată pe nedrept de istorie. Chiar dacă nu şi-a ucis pruncul, s-a folosit de moartea propriului copil pentru a înscena totul unor femei inocente, ca apoi să le supervizeze sentinţa şi executarea acesteia. La fel, aproape sigur a jucat un rol în decesele şi acuzaţiile aduse acelor membri din familia extinsă care prezentau o potenţială ameninţare. Să o zicem pe şleau, împărăteasa Wu a fost la fel de necruţătoare în drumul ei spre putere precum a fost de eficientă de-a lungul domniei ei. Totuşi, chiar dacă ulterior a ajuns să fie considerată unul dintre cei mai mari conducători din timpul dinastiei Tang, reuşitele ei au fost, în mare parte, uitate. Este, poate, un exemplu de situaţie când istoria a ales calea cea mai uşoară. Este mult mai simplu să ne uităm la istoria spusă de dinastiile Song şi să o vedem pe Wu ca pe un personaj negativ însetat de

sânge, în loc să căutăm mai profund pentru a descoperi conducătorul extrem de polivalent, aşa cum era în realitate.

Magie şi Monmouth

în jurul anului 1135, clericul şi scriitorul Geoffrey de Monmouth a publicat o carte care a dat peste cap orice noţiune concepută şi cunoscută despre istoria britanică. *Historia Regum Brittaniae/De gestis Britonum* (pe care astăzi o ştim sub numele simplu de „Istoria regilor Britaniei”) va deveni un bestseller medieval. Era citită prin Europa şi Imperiul Bizantin şi a fost carte de căpătâi pentru învăţaţii englezi până în secolul al XVI-lea. De ce era aşa de importantă această carte? Monmouth adusese la lumină un capitol din istorie nemaivăzut în vreo altă lucrare de mare anvergură: istoria regelui Arthur şi a lui Merlin. Pe lângă această istorie arthuriană, mai erau relatări despre gi- ganţi antici care hălăduiseră pe coasta britanică şi poveşti despre vieţile regelui Lear şi a lui Cymbeline. Desigur, nu era aproape nimic adevărat în descoperirile uimitoare ale lui Monmouth, dar – în afară de el – puţini ştiau acest lucru.

Din moment ce avea o poveste incredibil de captivantă care să-i susţină descoperirea, este lesne de înţeles de ce lumea îl credea pe Monmouth. Conform spuselor sale, de-a lungul preocupărilor scolastice şi-a dat seama că exista o mare lacună în istoria britanică înregistrată atât înainte, cât şi după *„întruparea lui*

Hristos”. Cât el căuta aceste capitole uitate în timp, prietenul său, Arhidiaconul de Oxford, îi spusese despre o *„carte străveche”* care, în mod convenabil, conţinea toate acele piese lipsă – *„de la Brutus, primul rege al britanilor, până la Cadwallader,fiu al lui Cadwallo”,* precum şi o serie de profeţii făcute de Merlin în care prevestea viitorul Britaniei. *Istoria* a fost traducerea directă făcută de Monmouth în latină (limba cultă a vremii), iar introducerea pentru manuscris este plină de menţiuni ale mai-marilor şi binefăcătorilor Angliei, pe care îi socoteşte drept patronii muncii lui. Acest amalgam de factori învăluie opera lui Monmouth într-o iluzie de adevăr. Nu părea să fie o făcătură apărută din neant, era scrisă de un cărturar, în latină, având susţinerea multor indivizi – normal că oamenii au luat-o de bună.

Academicienii au început să încorporeze rapid *Istoria* în propriile lucrări, însă erau şi câţiva cinici – până la urmă, doar Monmouth văzuse tomul mitic pe care-şi bazase lucrarea, ceea ce era destul de suspect. Unul dintre cei care se îndoiau de poveste era William de Newburgh, a cărui lucrare *Historia rerum Anglicarum* („Despre Anglia: o istorie”) era im fel de rival contemporan al *Istoriei.* în prefaţa cărţii sale, Newburgh îl face cu ou şi cu oţet pe Monmouth: *„falsifică cu neruşinare fiecare detaliu",* evidenţiind cum puţine surse din cele pe care le citează Monmouth sunt, de fapt, reale. E cu siguranţă adevărat, lucrările lui Newburgh conţin mult mai multe informaţii fidele realităţii; totuşi, se dedă şi el fanteziei, incluzând poveşti despre fantome şi morţi-vii. Astfel, argumentele sale împotriva fantasticei lumi arthuriene create de

Monmouth sunt mai greu de acceptat. Un alt individ care critica vehement *Istoria* în acele vremuri a fost Gerald de Wales, cleric şi istoric laic. într-una dintre trântele acuzatoare, în cel mai medieval sens, Gerald a scris o poveste în care diavoli mici se iveau peste tot pe pielea unui om care era pus în faţa unor minciuni – simptomul cel mai groaznic pe care îl resimţise când i se pusese cartea lui Monmouth în poală.

Odată cu trecerea timpului, s-a pus din ce în ce mai mult accent pe profeţiile lui Merlin care fuseseră incluse în *Istorie.*

Monmouth a scris sute de astfel de profeţii pe care i le-a atribuit lui Merlin, variind de la unele destul de concrete până la unele vagi, aproape de limita absurdului. De exemplu: *„Ariciul îşi va ascunde merele în Winchester şi va construi pasaje secrete sub pământ.”* în Evul Mediu şi în perioada modernă timpurie se făcea mare caz de aceste profeţii, iar limbajul adeseori încurcat în care erau formulate însemna că puteau fi atribuite cu uşurinţă unui eveniment oarecare. De exemplu, doi regi englezi – Henric al II-lea (1154-1189) şi Eduard al III-lea (1327-1377) – au pretins că sunt întruchipările mistreţilor care urmau să salveze poporul englez, aşa cum profeţise Merlin. Putem găsi astfel de legături firave similare chiar şi în 1603, când lacob I i-a urmat reginei Elisabeta I şi a afirmat că îndeplinea astfel una dintre profeţiile lui Merlin.

MAGIA LUI MERLIN

Istoria regilor Britaniei a pus bazele pe care vor construi ulterior viitorii scriitori arthurieni precum Mărie de France şi Sir Thomas Malory. Monmouth a definit atât personalitatea şi istoria familiei regelui Arthur, cât şi legăturile sale puternice cu Merlin.

Nu spunem că fiecare aspect din *Istorie* este o minciună sfruntată. Istoricul şi arheologul Miles Russell susţine în reevaluarea pe care a facut-o lucrării că, dincolo de basmele cu magicieni şi giganţi, Monmouth s-a folosit de o varietate de surse credibile din sud-estul Angliei, care datează încă din secolul I î.H. Potrivit spuselor lui Russell, aceste surse oferă o nouă înţelegere a modului în care trăiau şi gândeau britonii străvechi. Ele au contribuit la crearea unor noi perspective asupra evenimentelor istorice precum cel din anul 60 d.H., când triburile britanice i-au ajutat pe romani să înăbuşe revolta lui Boadiceea sau când romanii au intervenit (fără a avea permisiune) asupra monumentului de la Stonehenge şi poate i-au făcut unele adăugiri.

Cu toate acestea, *Istoria* cădea din ce în ce mai mult în dizgraţie pe măsură ce învăţaţii îşi dădeau seama că era nevoie de un salt logic uriaş pentru a putea citi cartea ca atare. William de Newburgh şi Gerald de Wales au început să fie luaţi în serios, dar din păcate cu multe secole mai târziu. în 1718, un anume Aaron

Thompson a publicat prima traducere în engleză a *Istoriei* şi era aşa de îngrijorat că, prin retipărirea lucrării lui Monmouth, ar fi putut deschide o cutie a Pandorei plină-ochi cu informaţii greşite încât a inclus o introducere substanţială, încercând cu disperare să îi reamintească cititorului că *Istoria* este: *„barbară şi în multe locuri obscură”.*

Probabil că nu vom afla niciodată de ce a ales Geoffrey de Monmouth să includă atât de multe fantasmagorii în versiunea lui despre istoria Britaniei. Totuşi, este una dintre cele mai impresionante minciuni din istorie, iar impactul ei încă se simte, încă se dezbate abitir dacă regele Arthur a trăit sau nu, existând puţine dovezi concrete că ar fi fost real. Totuşi, este interesant că avem relatări despre un războinic din secolul al IX-lea şi un lider galez din secolul al X-lea care au avut acest nume; probabil de la ei şi-a luat Monmouth inspiraţia pentru varianta lui fictivă. Lăsând la o parte argumentele istorice uşor redundante, moştenirea culturală a *Istoriei* este aproape la fel de incredibilă ca materialul său sursă: două piese de teatru scrise de Shakespeare, precum şi nenumărate cărţi, filme şi emisiuni TV care s-au bazat pe legenda arthuriană. Poate mulţi încă îl consideră pe Geoffrey de Monmouth un pseudo-istoric, dar minciunile sale îl clasifică (probabil) printre cei mai mari scriitori de ficţiune din toate timpurile.

CĂDEREA DINASTIEI COMNENILOR

Când împăratul bizantin Alexie I Comnenul a murit în anul 1118, i s-a dus vestea drept cel care a reuşit imposibilul, salvând imperiul de la iminenta prăbuşire în abisul uitării. Doar cu un secol înainte, în timpul domniei lui Vasile al II-lea, Bizanţul era o forţă de netăgăduit, puterea dominantă în regiunea Baltică şi în Orientul Mijlociu, însă moartea lui Vasile în anul 1025 a stârnit o bătălie pentru succesiune. Toţi conducătorii rezistau doar câţiva ani, până când luptele interne, loviturile de stat şi revoltele provocau o nouă schimbare în forţele aflate la cârmă. Până la venirea lui Alexie I la tron, în 1081, multe dintre graniţele imperiului fuseseră încălcate. Nomazii turci se stabileau în Anatolia, iar normanzii jefuiau fericiţi pământurile italiene. în mod miraculos, în deceniile care au urmat, Alexie I a reuşit să schimbe situaţia şi a pus Bizanţul pe picioare. La moartea lui, imperiul era mai mic din punct de vedere teritorial, însă starea economică şi militară era îmbunătăţită semnificativ. El a consolidat şi locul Comnenilor, dinastia sa ereditară. Războaiele pentru succesiune nu aveau să mai devieze imperiul de la traiectorie – din nou o mare putere avea să crească din ce în ce mai mult sub mâna de fier a Comnenilor. Cel puţin, acesta era planul.

Pentru început, lucrurile au mers extrem de bine pentru nou-înfiinţata dinastie şi tendinţa de creştere iniţiată de Alexie a continuat şi sub domniile lui loan al II-lea Comnenul şi, apoi,

a lui Manuel I Comnenul. Totuşi, domnia lui Manuel a fost oarecum marcată de natura lui prea ambiţioasă. La venirea lui pe tron, imperiul era cea mai mare putere din Regiunea Mediteranei, dar se ţinea de un fir de păr. Dacă Manuel voia să cimenteze poziţia Comnenilor, avea nevoie de aliaţi. De aceea, s-a orientat către puterile aflate sub umbrela Sfântului împărat Roman, bucurându-se de alianţe cu Conrad al III-lea al Germaniei şi Béla al III-lea al Ungariei. însă relaţiile de fidelitate s-au schimbat la moartea lui Conrad în 1152. Manuel şi Conrad puseseră la cale o campanie care avea să împartă Italia între Bizanţ şi Germania, aducând Sicilia înapoi sub oblăduirea Imperiului Bizantin. Totuşi, Frederic I (denumit şi Barbarossa), noul rege al Germaniei, şi-a retras repede susţinerea, o situaţie care avea să se înrăutăţească şi mai mult în anul 1155, când Frederic a fost încoronat drept Sfântul împărat Roman. Frederic voia Italia, Manuel voia Italia şi Sicilia, iar regele Wilhelm al Il-lea al Siciliei voia ca toată lumea să se care de pe pământurile lui.

în timp ce se desfăşură acest dezastru, Manuel se confrunta cu o criză familială provocată de vărul său, Andronic Comnenul. Cei doi crescuseră împreună, dar în anul 1153 Manuel a aflat că Andronic fusese implicat într-un complot menit să-l detroneze. Andronic a fost întemniţat, însă a evadat în anul 1165 şi a fugit ulterior în statul cruciat Antiohia. După ani de luptă, Bizanţul şi Antiohia au negociat o alianţă datorită căsătoriei dintre Manuel şi Maria de Antiohia. însă pacea şi aşa fragilă a fost tulburată când Andronic s-a culcat şi a luat-o ca amantă pe Philippa, cea mai mică

dintre fiicele Prinţului de Antiohia. Temându-se de mânia vărului său, Andronic a fugit în Ierusalim unde, în anul 1167, a început o altă aventură. De această dată fusese vorba de Theodora Comnena, fosta regină a Ierusalimului, proaspăt văduvă, care se întâmpla să fie nepoata lui Manuel.

Amanţii au fugit, stabilindu-se într-un final aproape de graniţa bizantină, unde şi-au construit propriul imperiu de hoţi şi l-au împins pe Andronic să fure coroana. Reacţia lui Manuel a fost să răpească copiii cuplului şi pe Iheodora. în anul 1180, l-a forţat pe Andronic să jure loialitate coroanei în schimbul familiei sale. Andronic a bătut în retragere şi a fost exilat – o ameninţare care nu avea să mai revină vreodată.

O PORECLĂ ORBITOARE

Istoricul bizantin din secolul al XII-lea, Nicetas Choniata, l-a poreclit pe Andronic I Comnenul drept „Cel care urăşte Soarele" pentru că adesea îşi pedepsea duşmanii orbindu-i.

Linia dinastică era în siguranţă, dar nu şi imperiul. Pe lângă tensiunile dintre Bizanţ, Sfântul împărat Roman şi Wilhelm al II-lea al Siciliei, Manuel a rupt alianţa cu turcii selgiucizi în 1175, provocând un război de lungă durată. Cu toate că nu fusese un eşec complet, a scos la iveală cât de adânc înrădăcinaţi în Anatolia erau turcii. Când Manuel a murit în 1180, era clar că Bizanţul avea nevoie de un lider ferm care să-l conducă prin apele tulburi pe care le traversa, chiar dacă imperiul era încă puternic. Din păcate, acest lider era un băieţel de 11 ani: Alexie al II-lea era fiul lui Manuel şi al Măriei de Antiohia. Din cauza

5

vârstei sale fragede, era evident că nu putea prelua

cârma ţării. Aşadar, cât el îşi petrecea timpul cu sporturi şi vânătoarea, mama sa şi noul ei iubit, Alexie Comnenul (cunoscut şi drept Alexie Protosebastos), conduceau ca regenţi de facto. Alexie Comnenul nu era făcut pentru asta – el era mai preocupat să-şi umple buzunarele decât să conducă imperiul. în schimb, cuplul a început să favorizeze cetăţenii emigraţi din republicile Pisa şi Genova, care au devenit parte integrantă a unei aşa-numite minorităţi latine. Când corupţia a prins rădăcini şi au început să înflorească zvonuri despre uneltirile care aveau ca scop uciderea lui Alexie Protosebastos, Andronic Comnenul şi-a încercat norocul încă o dată. în 1182, Andronic şi-a format o armată şi a pornit spre Constantinopol. Odată ajuns acolo, oraşul s-a dat repede de partea lui – Alexie Protosebastos a fost orbit şi forţat să se călugărească, iar Maria de Antiohia a fost obligată să devină măicuţă. Andronic a permis masacrarea populaţiei din cartierul latin al Constantinopolului ca măsură de fidelizare a mafiei urbane care venise în ajutorul său. Au murit mii de oameni, nu au fost cruţaţi nici copiii, femeile sau bolnavii; până şi preoţii ortodocşi aduceau victime mafiei. în consecinţă, multe dintre alianţele şi căile de comunicare dintre Bizanţ şi Europa de Vest s-au destrămat, iar ţări întregi erau incapabile să priceapă vărsarea de sânge pe care a condus-o Andronic.

în centrul tuturor se afla Alexie al II-lea, care, teoretic, încă se afla la conducere. Andronic a ales să nu se descotorosească de el şi l-a încoronat din nou în mai 1182, jurându-i loialitate şi protecţie. Avându-l pe tânărul împărat sub controlul său, Andronic a început să îi elimine pe cei care ar fi putut să-i ameninţe nou-

dobândita poziţie. Datorită unei false conspiraţii puse la cale pentru a o doborî pe Maria de Antiohia, Andronic l-a forţat pe Alexie al II-lea să semneze condamnarea la moarte a propriei sale mame. Imediat după uciderea Măriei, Andronic a început o domnie a terorii împotriva nobililor, inventând adesea acuzaţii şi înscenând crime pentru a-i orbi, exila sau ucide, în septembrie 1183, Andronic a anunţat încă o încoronare – urma să devină co-împărat. După ce i-a jurat încă o dată loialitate pe viaţă lui Alexie al II-lea, Andronic a început să comploteze să îl ucidă pe băiat. în aceeaşi lună, noul co-împărat s-a declarat singurul conducător adevărat, punându-şi prietenii să-l stranguleze pe tânărul Alexie. Domnia unică a lui Andronic I începuse în mod oficial.

Andronic avea să conducă cu mână de fier, domnia lui fiind marcată de legiuni de spioni, dispariţii ale inamicilor în miezul nopţii şi unele dintre cele mai brutale execuţii publice pe care le-a dat istoria. Concentrat pe domnia tiranică de acasă, Andronic a eşuat în prevenirea ameninţărilor iminente care se apropiau de graniţele sale. în anul 1185, Wilhelm al II-lea al Siciliei s-a îmbarcat într-o aventură de invadare a Bizanţului, între timp, Andronic era ocupat să planifice exterminarea nobilimii. în august, când forţele lui Wilhelm au jefuit oraşul Thessaloniki şi au masacrat mii de oameni, Andronic a încercat să ia situaţia în derâdere – era în regulă, au mai fost oraşe în ruină, nu era mare lucru. Deloc surprinzător, această abordare superficială nu a avut rezultate pozitive, iar cum oamenii s-au întors împotriva sa, Andronic a ordonat executarea tuturor celor pe care-i considera trădători.

Printre aceştia se număra Isaac Angelus, un nobil care fusese implicat anterior în revoltele împotriva Coroanei şi care era cunoscut pentru inabilitatea sa de a conduce. La începutul lunii septembrie 1185, autorităţile au fost trimise la casa din Constantinopol a lui Isaac pentru a-l aresta; cu toate acestea, după o luptă corp la corp, Isaac a scăpat şi s-a refugiat într-un sanctuar din apropiere. Până în dimineaţa următoare, vestea despre ultimele arestări planificate de Andronic se răspândise prin oraş. Sătui până peste cap de domnia acestuia, oamenii s-au strâns rapid într-un grup care cerea ca Isaac să preia tronul. Isaac era contrariat de idee – nu voia să fie împărat, dar mulţimea a cerut-o şi astfel a avut loc un fel de încoronare semi-fortată.

în timp ce Isaac era încoronat Isaac al II-lea Angelus, ultimul din neamul Comnenilor a fugit, sperând să găsească un adăpost sigur în Rusia. Totuşi, Andronic a fost capturat repede şi condamnat la o execuţie barbară: a fost mai întâi bătut de nobilii care supravieţuiseră, apoi târât prin Constantinopol şi atârnat de picioare la Hipodrom, unde o gloată turbată s-a dezlănţuit asupra lui. Dinastia Comnenilor, cândva ridicaţi la rangul de salvatori ai imperiului, era moartă. în multe feluri, Andronic însuşi a distrus atât dinastia, cât şi orice şansă pe care ar fi avut-o o dinastie stabilă în prevenirea distrugerii Imperiului Bizantin. Sub descendenta efemeră a lui Isaac – dinastia Angelus Bizanţul avea să îndure unele dintre cele mai puternice lovituri, inclusiv divizarea imperiului în 1204. în acelaşi an, Comnenii aveau să domnească, teoretic, din nou: Alexie şi David, nepoţii lui Andronic, au fondat statul

succesor, Imperiul Trapezuntului. Cu toate acestea, nu se vor mai întoarce nicicând la zilele de glorie – niciun alt membru al dinastiei Comnenilor nu va mai domni vreodată peste Constantinopol. Imperiul nu îşi va mai reveni niciodată pe deplin, în mare parte din cauza minciunilor şi corupţiei care au alimentat domnia lui Andronic.

TRĂDAREA CAVALERILOR TEMPLIERI

Cunoscuţi astăzi drept un ordin militar catolic, Ordinul Cavalerilor Templieri a fost înfiinţat pentru a oferi un fel de protecţie rutieră pelerinilor. între anii 1096 şi 1099, în timpul Primei Cruciade, forţele creştine din Europa de Vest au pornit un război împotriva Ierusalimului şi a „Ţării Sfinte”, încercând să revendice teritoriul aflat sub dominaţie islamică. Aflându-se

sub autoritate creştină, pelerinii au migrat în masă în Ierusalim şi în locurile sfinte din jur. Totuşi, zona era foarte periculoasă. Prima Cruciadă fusese extrem de sângeroasă şi tacticile folosite de cruciaţi fuseseră mai mult decât brutale, transformând pelerinii într-o ţintă – curând, cadavrele lor se îngrămădeau unele peste altele pe drumurile care duceau spre Ierusalim.

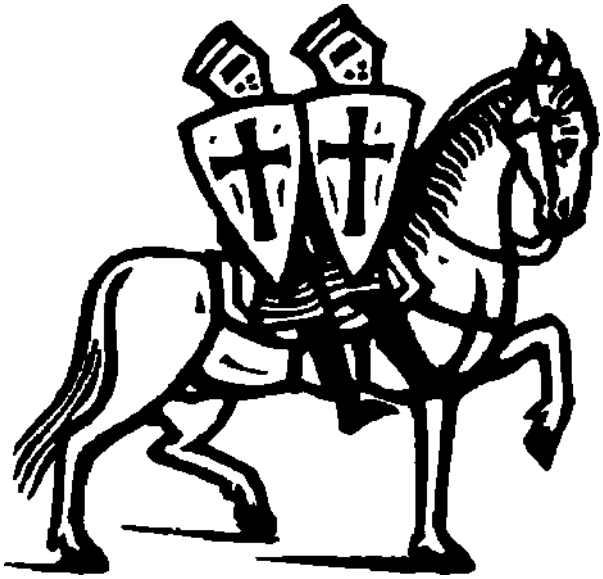

în jurul anului 1118, cavalerul francez Hugues de Payens a venit cu o soluţie, adunând prieteni şi rude pentru a crea un mic ordin care să-i protejeze pe pelerini în călătoriile lor. Pentru a funcţiona, Ordinul se baza aproape în totalitate pe donaţii. Din fericire, scopurile acestuia au devenit rapid o activitate caritabilă şi religioasă preferată şi, în câţiva ani, grupul de cavaleri cândva insignifiant a fost copleşit nu doar de sume uriaşe de bani, ci şi de o avalanşă de noi recruţi nerăbdători. în anul 1139, Cavalerii Templieri au devenit o forţă de neoprit după ce au primit sprijin papal, care le-a permis scutirea de taxe, călătoria liberă între graniţe şi garanţia că nimeni nu avea

putere asupra lor în afară de Papă.

De-a lungul anilor 1200, Cavalerii Templieri au fost o emblemă vie a cruciadelor creştine – o armată care îl avea pe Dumnezeu de partea ei şi care nu putea fi învinsă. Totuşi, nu doar reputaţia lor era în ascensiune. Războiul s-a dovedit a fi o afacere profitabilă pentru acest ordin. Deşi, teoretic, membrii săi trăiau vieţi monahale în sărăcie, Ordinul a devenit şocant de bogat. Acele donaţii iniţiale s-au tot adunat, iar cavalerii templieri aveau propriul imperiu – care cuprindea pământuri, proprietăţi şi avuţii –, ba chiar organizaseră şi un sistem economic care să permită mişcări financiare vaste între teritorii. în multe feluri, deveniseră un soi de bancă medievală; ţări precum Franţa împrumutau bani pentru a-şi spori forţele în timpul cruciadelor. Deveniţi una dintre puterile financiare ale Europei, Cavalerii Templieri se îndepărtaseră semnificativ de scopul lor iniţial, dar nimic nu conta atât timp cât aveau succes în cruciade şi îi mulţumeau atât pe donatori, cât şi pe debitori – dar, desigur, această serie de victorii s-a încheiat.

Poate că cea mai mare lovitură a fost căderea oraşului Acra în anul 1291, când sultanatul mameluc a asediat cu succes ultimul mare bastion cruciat din regatul Ierusalimului. Templierii nu au reuşit să ţină piept vastei forţe invadatoare, iar printre numeroasele victime s-a numărat şi Marele Maestru al Cavalerilor Templieri, William de Beaujeu. Căderea oraşului Acra a însemnat, de fapt, sfârşitul perioadei de glorie a templierilor şi, în urma unei serii de înfrângeri ulterioare, au fost alungaţi din Ţara Sfântă. Mistica superstiţioasă care înconjurase cândva „armata lui

Dumnezeu” a fost spulberată – templierii nu erau invincibili şi, poate şi mai rău, erau capabili de a avea slăbiciuni umane. Zvonurile despre fărădelegile templierilor circulau deja de câteva decenii, cronicarii William de Tyr şi Matthew Paris au acuzat Ordinul de corupţie şi lăcomie. Paris a mers într-atât de departe încât a sugerat că templierii îşi sabotaseră uneori propriile misiuni pentru a prelungi durata cruciadelor şi a câştiga mai mulţi bani. Aflându-se într-o situaţie dificilă, templierii au început să plănuiască o nouă cruciadă pentru a recâştiga simpatia oamenilor. în anul 1306, Marele Maestru Templier Jacques de Molay a fost chemat în Franţa pentru a se întâlni cu papa Clement al V-lea şi să discute despre cruciada propusă. Totuşi, momentul nu era propice pentru această întâlnire. Regele Franţei, Filip al I V-lea, devenea din ce în ce mai frustrat de cavalerii templieri. Pe de o parte, le era dator vândut; pe de altă parte, Molay se împotrivea dorinţei lui Filip de a uni templierii cu vreun alt ordin pentru a crea o super-maşină care să lupte în cruciade sub controlul regelui. Ca să fie puse şi mai multe paie pe foc, după ce Molay a ajuns în Franţa la finele anului 1306, un templier alungat a acuzat Ordinul Templierilor de erezie. Era o acuzaţie serioasă şi, pentru a fi şi mai rău, discuţiile pentru cruciada planificată fuseseră amânate deoarece papa Clement al V-lea se îmbolnăvise. Până la sfârşitul lunii iunie 1307, acuzaţiile de erezie luaseră atât de mult avânt, încât Molay a fost nevoit să se întâlnească cu Filip al IV-lea pentru a pleda pentru nevinovăţia Ordinului. Dar Filip nici nu voia să audă. Fie că a crezut sau nu acuzaţiile, fusese picătura care a umplut

paharul. Templierii fuseseră un ghimpe în coasta lui pentru prea mult timp; nu mai lucrau pentru scopul iniţial, nu voiau să se joace cu el şi avea foarte multe datorii la ei – în concluzie, trebuiau să dispară.

La 13 octombrie 1307, Filip al IV-lea a ordonat arestarea fiecărui cavaler templier din Franţa. Acuzaţiile de erezie erau motorul din spatele acestei decizii, dar Filip avea nevoie de mai mult pentru a doborî întregul ordin, aşa că a ticluit şi inventat la repezeală alte declaraţii. De exemplu, se ştia că membrii săi îşi dădeau reciproc „un sărut al păcii” pe buze. Această unică informaţie a fost manipulată pentru a acuza întregul ordin de sodomie ritualică. Pentru a obţine mărturiile pe care Filip şi le dorea, membrii ordinului nu erau doar interogaţi, ci de-a dreptul torturaţi şi astfel ofereau confesiuni mincinoase – până şi Molay mărturisise că distrusese un crucifix şi se lepădase de Hristos. Se estimează că 36 de templieri au murit torturaţi, refuzând să recunoască acuzaţiile. Dintre cele 138 de declaraţii date de templieri, 134 fuseseră confesiuni.

în ciuda faptului că papa era în mod oficial singura autoritate deasupra templierilor, papa Clement al V-lea nu a părut capabil să-l oprească pe Filip al IV-lea şi, uneori, i-a făcut jocul, în noiembrie 1307, Clement a emis o bulă papală, *Pastoralis praeeminentiae,* prin care ordona tuturor regatelor creştine să aresteze templierii şi să desfăşoare propriile investigaţii. Interesant este faptul că în ţările care nu foloseau tortura în interogatoriile lor, cum ar fi Cipru şi Anglia, mărturisirile erau incredibil de rare. Cu toate acestea, Filip şi-a continuat campania şi, în anul 1308, a

publicat *Articolele de acuzaţii,* o listă nu numai a acuzaţiilor admise de templieri, ci şi a acuzaţiilor care variau de la invadarea drepturilor religioase ale bisericilor şi episcopi- lor până la tăinuirea acţiunilor lor de autoritatea papală. Aparent cu doi paşi în urmă, Clement i-a scris lui Filip şi l-a acuzat că distruge reputaţia templierilor – bineînţeles că da! Era exact ce voia Filip, *Articolele de acuzaţii* fiind citite în pieţele oraşelor şi satelor în încercarea de a întoarce şi mai mult oamenii împotriva acestui Ordin.

Până atunci, mulţi dintre cavalerii templieri arestaţi în Franţa îşi retrăseseră mărturisirile, iar papa Clement al V-lea facea presiuni să îi aducă în faţa unui judecător. Reacţia lui Filip al IV-lea a fost să ordone execuţia a 54 de templieri în mai 1310, arzându-i pe rug. Cât despre ceilalţi cavaleri templieri, li se va permite să trăiască *dacă* îşi menţineau mărturisirile iniţiale – o cale pe care mulţi au urmat-o. Cavalerii templieri nu mai puteau fi salvaţi. Reputaţia lor era în ruină şi nu mai era sustenabil pentru Biserica Catolică să îi ţină prin preajmă ca o extensie a clerului. în 1312, papa Clement al V-lea a dizolvat oficial
Ordinul Templierilor. Doi ani mai târziu, în martie 1314, Jacques de Molay a fost ars pe rug după ce şi-a retras mărturisirea. Astfel a luat naştere o legendă longevivă conform căreia, cu ultima sa suflare, Molay i-a blestemat pe cei care cumpăraseră Ordinul de la el – în decurs de un an, atât papa Clement al V-lea, cât şi regele Filip al IV-lea erau morţi.

GHINIONUL UNORA...

Cavalerii Templieri au stat la baza multor mituri istorice, printre care se numără şi superstiţia că ziua de vineri 13 este cu ghinion, care a apărut după arestarea lor în 1307. Nu e adevărat; originile acestei superstiţii sunt mult mai vechi, există referinţe biblice la Cina cea de Taină, unde Iuda a fost cel de-al treisprezecelea invitat, şi la mitologia nordică, în care un alt al treisprezecelea invitat, Loki, a distrus petrecerea aruncând lumea în întuneric.

Dar acesta nu a fost sfârşitul poveştii. Aproape 700 de ani mai târziu, în 2001, un document pierdut a fost descoperit în Arhivele Vaticanului. La fel ca în cazul *Istoriei secrete* a lui Procopius, documentul a schimbat datele problemei. Paleograful Barbara Frale a găsit Pergamentul de la Chinon, document a cărui existenţă fusese vehiculată mult timp, dar pierdut în negura istoriei, pentru că un arhivar uitat de vreme îl catalogase greşit. Pergamentul arată că, în anul 1308, în urma unei anchete papale, Clement al V-lea i-a achitat pe Cavalerii Templieri de orice acuzaţie de erezie. I-a considerat nevinovaţi şi a declarat că aveau nevoie de reforme. Regele Filip al IV-lea a ignorat decizia şi a continuat să construiască o reţea de minciuni, ucigând cu bună ştiinţă oameni nevinovaţi pentru propriul său câştig.

Jeanne şi Flota Neagră

în anii care au urmat imediat după moartea lui Filip al IV-lea, Franţa a trecut printr-o perioadă dificilă. Carol al IV-lea al Franţei, fiul lui Filip, preluase tronul; când el a murit, în anul 1328, nu a lăsat niciun moştenitor de sex masculin şi coroana era cumva pe principiul „primul venit, primul servit”. Candidaţi! principali la poziţia de rege erau vărul lui Carol, Filip, şi nepotul lui Carol, Eduard – care se întâmpla să fie regele Eduard al IlI-lea al Angliei. Pentru că era o rudă mai directă de sânge, Eduard putea să pretindă fără echivoc tronul. însă, din fericire pentru Filip, Eduard nu era chiar capabil să dea din coate pentru succesiune atunci când a murit Carol al IV-lea. După doar un an de domnie, regele de 16 ani era în conflict cu amantul mamei sale, Roger Mortimer, care se folosea de vârsta lui Eduard ca scuză pentru a prelua puterea. Practic, cu Eduard scos din peisaj, Filip a fost încoronat rege al Franţei.

Dar nici vorbă ca bătălia pentru coroană să fie gata; secole de-a rândul, Anglia şi Franţa s-au războit pe drepturile de proprietate ale pământurilor. Totul a început în anul 1066, când Ducii de Normandia – conduşi de Wilhelm Cuceritorul – au cucerit Anglia, iar pe măsură ce această dinastie anglo-franceză progresa, mânca din ce în ce mai mult din Franţa. Până la domnia lui Henric al II-lea (1154-1189), Anglia pretindea aproape jumătate din teritoriul francez. Din păcate pentru Eduard, până când a reuşit el să ajungă pe tron, Franţa îşi luase totul

înapoi, cu excepţia Gasconiei din sud-vest. în anul 1337, Filip a decis că vrea şi el Gasconia. însă Eduard nu mai era băieţelul-rege aflat sub controlul tuturor – în 1330, l-a prins în ambuscadă şi l-a executat pe Mortimer, construindu-şi reputaţia de conducător militar puternic. Aşadar, când Filip a făcut o ofertă pentru Gasconia, Eduard a respins-o cu vehemenţă – era de ajuns, nu mai voia să fie călcat în picioare. Poate nu se urcase pe tronul Franţei cu un deceniu în urmă, dar încă era un pretendent valid; aşa că Eduard nu voia să păstreze doar Gasconia, voia să cucerească Franţa. Astfel a început ce astăzi cunoaştem sub numele de Războiul de 100 de ani.

Una dintre primele bătălii s-a dat pentru controlul Ducatului Francez al Bretaniei. Francezii îl susţineau pe Charles de Blois, în timp ce Anglia îl avea pe John de Montfort. Alături de Blois lupta nobilul francez Olivier de Clisson, care deţinea o mulţime de pământuri în Bretania. în 1342, Clisson a fost capturat de englezi şi ţinut prizonier pentru a primi o răscumpărare. Dorind probabil să obţină pentru el însuşi pământurile lui Clisson, Charles de Blois a urzit un plan – a plătit răscumpărarea lui Clisson, dar apoi l-a acuzat pe acesta de trădare, invocând faptul că englezii au oferit o răscumpărare suspect de mică. Nobilimea franceză a fost şocată de afirmaţiile despre Clisson; până la urmă, era unul dintre cei mai loiali soldaţi ai lui Charles şi nu exista nicio dovadă concretă împotriva lui. în ciuda acestui lucru, în august 1343, Olivier de Clisson a fost decapitat pe motiv de trădare, iar o bună parte din pământurile şi

averea lui au intrat în posesia lui Charles de Blois şi Filip al Vl-lea. Lui Clisson i se înscenase totul, dar nu era ceva nou să
inventezi acuzaţii pentru a obţine putere şi bani, iar Charles şi Filip nu se aşteptau să existe consecinţe. Din nefericire, nu au luat în considerare un lucru – Olivier de Clisson lăsase în urmă *o* văduvă. Iată cum Franţa tocmai şi-a creat propriul personaj super-negativ.

RĂZBOIUL CEL LUNG

Războiul de 100 de ani a avut loc între 1337 şi 1453, ceea ce înseamnă că, în ciuda numelui, cel mai lung război din istoria Europei a durat, de fapt, 112 ani. Pe lângă Jeanne, războiul a cuprins multe figuri şi evenimente celebre, inclusiv Bătălia de la Agincourt şi ascensiunea şi sfârşitul Ioanei d'Arc.

înainte de moartea soţului ei, Jeanne de Clisson trăise o viaţă relativ tipică pentru o femeie care făcea parte din nobilimea franceză. S-a născut în anul 1300, a fost dată spre măritiş la 12 ani şi a îndurat două căsnicii lipsite de iubire înainte să se căsătorească cu Olivier în 1330. Mariajul lor era ceva rarisim la vremea respectivă: erau realmente îndrăgostiţi, trăind fericiţi împreună cu fiii şi fiicele lor la graniţa Bretaniei. Când Olivier a fost executat,

Jeanne nu a făcut ce era de aşteptat: în loc să folosească puţinii bani care îi mai rămăseseră pentru a se muta în altă parte şi a trăi în linişte, ea a jurat să se răzbune pe Charles de Blois şi pe Filip al Vl-lea. Jeanne a vândut tot ce nu era bătut în cuie şi a folosit banii pentru a-şi forma o mică armată. Prima ei tintă a fost castelul aflat în administraţia lui Galois de la Heuse, un prieten de-al lui Charles de Blois. Aparent în miezul nopţii, Jeanne a apărut la porţile castelului înconjurată de copiii ei, implorând să fie lăsată înăuntru. Bineînţeles, porţile s-au

deschis pentru biata femeie aflată la ananghie, moment în care armata lui Jeanne a tăbărât înăuntru. Cei ce locuiau în castel au fost măcelăriţi, li s-au furat bunurile şi – simbol al metodei lui Jeanne – un supravieţuitor a rămas să transmită mai departe povestea.

în timp ce Jeanne continua să facă ravagii în Bretania, s-a aliat cu duşmanul lui Charles, John de Montfort. Jeanne a devenit o ameninţare şi mai mare având un englez de partea ei şi au fost trimise forţe franceze să o izgonească. Tensiunea se intensifica în Franţa, aşa că Jeanne s-a grăbit să traverseze Canalul Mânecii. Eduard al III-lea auzise de Jeanne şi de strădaniile ei sângeroase de răzbunare şi îşi dorea să o ajute în toate felurile posibile; până la urmă, orice inamic de-al lui Filip al Vl-lea era un prieten de-al său. Chiar şi aşa, dacă Jeanne s-ar fi întors în Franţa, soarta ei nu ar fi fost diferită de a soţului său. S-a născocit un plan alternativ: Jeanne urma să îşi mute turneul răzbunător în altă parte, pe mare. Au fost cumpărate 3 nave de război, au fost vopsite în negru, iar pânzele au fost

vopsite în roşu sângeriu. Jeanne şi soldaţii ei au pornit cu avânt în nou-numita Flotă Neagră. în cea mai mare parte a timpului, vasele lui Jeanne stăteau în Canalul Mânecii şi pândeau vasele comerciale franceze. Odată apărute la orizont, Jeanne ataca rapid şi măcelărea echipajele, însă cruţa câteva suflete care se întorceau în Franţa şi răspândeau vestea celor întâmplate. Atacând navele cu marfa pentru negoţ şi pentru aprovizionare, Jeanne se angrena într-o formă timpurie de raid comercial, o tactică navală menită să îngenuncheze duşmanii prin blocarea comerţului, a proceselor logistice şi a ajutorului. Jeanne şi Flota ei Neagră au făcut asta timp de aproape 13 ani.

Chiar dacă Filip al Vl-lea murise în 1350, Jeanne nu s-a oprit. însă, la fel cum a acaparat o bună parte din Războiul de 100 de ani, pandemia de ciumă bubonică din Europa părea să subţieze rândurile oamenilor din campania ei desfăşurată între anii 1348 şi 1351. în mod ironic, se pare că teroarea instituită de Jeanne a luat sfârşit datorită iubirii. în 1356, Jeanne s-a căsătorit din nou, de această dată cu un cavaler englez pe nume Walter Bentley. Jeanne a ales să se întoarcă la viaţa de soţie, lăsând la o parte navele şi, surprinzător, întorcându-se în Bretania. Cuplul s-a stabilit în oraşul Hennebont, aflat pe coastă, unde au şi murit în 1359, la câteva săptămâni distanţă unul de celălalt. Un sfârşit liniştit pentru o femeie odată cunoscută drept Leoaica Bretaniei.

CĂLĂTORIILE LUI

SIR JOHN MANDEVILLE

Dacă ai pune astăzi mâna pe o copie din ghidul de călătorie medieval *Călătoriile lui Sir ¡ohn Mandeville,* ai rămâne perplex. Şi e de înţeles. Publicat pe la jumătatea secolului al XIV-lea, presupusul ghid autobiografic al acestui cavaler englez care bătuse lumea-n lung şi-n lat oferea cititorilor atât o privire asupra unor ţinuturi îndepărtate precum Asia şi Africa, cât şi relatări despre părţi ale lumii necunoscute – tărâmuri fantastice unde zburau grifoni, cutreierau ciclopi şi oamenii aveau copite în loc de picioare şi capete în loc de trunchi. Evident, nimic din toate acestea nu era real. Cartea era practic o înşelătorie; nici măcar presupusul ei autor, Sir John Mandeville, nu a existat. Dar la publicare a fost considerată reală şi, la fel ca opera lui Geoffrey de Monmouth, a devenit un bestseller internaţional. De fapt, Cristofor Columb se pare că l-ar fi folosit pe Mandeville ca punct de referinţă înainte să navigheze spre Lumea Nouă. Totuşi, confuzia lui Columb de a nu găsi grifoni în călătoriile sale nu este cea care face cartea lui Mandeville atât de fascinantă – ci felul în care a modelat părerea oamenilor despre alte culturi.

Călătoriile lui Sir John Mandeville este un întreg format din două jumătăţi distincte. Majoritatea primei părţi este un tur făcut cu autostopul prin Europa, în drum spre Ierusalim şi Ţara Sfântă. în această parte nu găsim prea multe mituri magice, probabil datorită faptului că Mandeville a preluat destule informaţii din

alte ghiduri medievale pentru pelerini. Aşadar, deşi Mandeville nu a pus niciodată piciorul în aceste ţări, autorii ale căror lucrări le-a folosit au facut-o; înseamnă că, în mare parte, conţinutul este faptic (deşi Mandeville fiind Mandeville, a inclus nişte menţiuni ciudate, cum ar fi că Arca lui Noe era un fel de destinaţie turistică medievală). în mod previzibil, această secţiune despre pelerinaj este ca o scrisoare de dragoste adresată creştinismului vestic, plină de referinţe şi metafore biblice. Mandeville prezintă noţiunea de „alteritate" prin această perspectivă religioasă. Oameni care sunt albi şi vestici, ca el, dar cumva incredibil de diferiţi de ideea lui personală de corectitudine. Este o observaţie evidentă mai ales în „călătoriile" lui în Grecia, unde întâlneşte greci ortodocşi despre care spune: *„oamenii Greciei sunt creştini, dar se deosebesc de credinţa noastră".* Fascinat de această discrepanţă, Mandeville introduce o lungă secţiune în care disecă modurile în care versiunea lor asupra creştinismului diferă de a lui – şi evidenţiază certitudinea pe care o are că ei sunt cei care greşesc: *„Dumnezeu să o îndrepte din mila Sa!"*

Aceste diferenţe religioase sunt cele mai pregnante repere culturale din prima jumătate a cărţii. Mandeville îi analizează pe toţi cei pe care-i întâlneşte conform idealului propriu de creştinism occidental al omului alb. Totuşi, oricât de „bizare" i se par vieţile acestor oameni, a interpretat religia ca pe o punte care să-i unească în diferenţele lor culturale. Din păcate, nu a intenţionat să fie o punte atotcuprinzătoare. Poate că Mandeville consideră greşite anumite ramuri ale creştinismului, cum ar fi ortodoxia greacă, dar religia

lor îl are în centru pe Isus Cristos. Are o logică similară pentru musulmanii pe care îi întâlneşte, pentru că Isus este considerat un profet în religia islamică. Mandeville percepe acest aspect ca pe un semn că pot fi „salvaţi”, convertiţi la versiunea lui de creştinism şi, astfel, *„ciudăţenia”* culturilor lor poate fi preschimbată în cultura creştină occidentală. Mandeville îşi îndeamnă cititorul să tolereze aceste culturi cu care nu este familiarizat, deoarece, într-o zi (cu ajutorul unei cruciade uşurele), se vor fi schimbat în cultura „corectă”.

Totuşi, această intoleranţă tolerantă nu este recomandată tuturor. Mandeville scrie că nu se va găsi vreodată un teren comun cu cei care practică iudaismul. Demonizarea poporului evreu este prezentă din primul paragraf al cărţii şi până la sfârşitul ei. Această retorică antisemită nu era nouă – ascensiunea creştinismului era în contradicţie cu iudaismul şi, pe măsură ce o religie creştea în popularitate, cealaltă devenea o ţintă a persecuţiei. în 1215, a fost emis un edict papal prin care evreii erau obligaţi să poarte însemne distinctive. în 1290, Eduard I a ordonat expulzarea evreilor din Anglia, iar în timpul Ciumei Negre din Europa au avut loc masacre pe tot continentul, după ce evreii au fost învinuiţi pentru pandemie. Mandeville atingea nişte coarde deja sensibile, dar a ales să meargă şi mai departe; aparent, aflase pe parcursul călătoriilor lui că iudaismul era ameninţarea supremă: *„se vor ivi în vremea Antihristului şi vor pricinui un mare masacru printre creştini”.*

MINCIUNI ILUSTRATE

În prezent, cartea *Călătoriile lui Sir John Mandeville* este recunoscută pentru uimitoarele ilustraţii ale oamenilor şi creaturilor de natură fantastică pe care Mandeville pretinde că le-ar fi întâlnit. Aceste ilustraţii nu însoţeau manuscrisul original, ele au fost adăugate în secolul al XV-lea, predominant în publicaţiile din Franţa şi Germania, iar ediţiile englezeşti le-au copiat.

Această condamnare finală a iudaismului apare în cea de-a doua jumătate a cărţii, care se concentrează pe lumea de dincolo de Ierusalim şi de traseele pelerinilor. Secţiunea cuprinde minciuni ridicole, tărâmuri inventate în care trăiesc giganţi şi oameni cu ochi pe umeri. Mulţi dintre cititori nu călcaseră în afara ţării lor, aşa că lui Mandeville i-a fost foarte uşor să mintă şi să scape basma curată. Scrisese că partea inferioară a corpului celor din Etiopia este doar un picior mare cu care aleargă de colo-colo, iar copiii se nasc cu pielea galbenă şi se înnegreşte pe măsură ce cresc. Este ridicol, dar nu neapărat pentru cititorul medieval obişnuit – nu fusese niciodată în Etiopia, cu siguranţă nu ştia pe nimeni din Etiopia. Aşadar, de ce nu ar fi fost adevărat? Totuşi, în ciuda absurdului acestei descrieri, Mandeville îi încadrează pe etiopieni în grupul celor care pot fi „salvaţi”, deoarece Biblia spune că unul dintre cei Trei Magi care au asistat la naşterea lui Isus era din Etiopia.

Această idee condescendentă de incluziune este abandonată odată ce Mandeville părăseşte Etiopia şi pretinde că dăduse peste o serie de insule unde locuitorii, exact ca evreii, erau mult prea diferiţi pentru a fi toleraţi – de această dată, nu este vorba de diferenţe religioase, ci pur şi simplu pentru că sunt extrate- reştri, *„monstru o şi”.* Acestea sunt ţinuturile ciclopilor şi ale oamenilor cu copite. Evident, toate sunt inventate şi aproape comice în stupiditatea lor. însă, în spatele acestor poveşti se ascunde ceva mult mai perfid. Trecând de aceste insule ciudate şi adesea barbare, Mandeville găseşte siguranţa unui regat bogat, unde oamenii *„sunt albi”.* Din acest punct, Mandeville se întoarce la tema din prima jumătate a cărţii – întâlneşte oameni care sunt diferiţi, dar care au habar de creştinism şi astfel pot fi salvaţi.

Călătoriile lui Sir John Mandeville prezintă un ideal de omogenitate culturală. Există patru tipologii umane. Prima este formată din Mandeville şi cititorii săi, bunii creştini vestici. A doua, cei care sunt „bizari” şi diferiţi, dar pot fi transformaţi în adepţi ai culturii celor din prima categorie. A treia este formată din evrei, care sunt o ameninţare din cauza faptului că sunt diferiţi şi

astfel trebuie eliminaţi. Şi a patra tipologie îi cuprinde pe cei care sunt atât de diferiţi încât sunt consideraţi sub-oameni şi care formează o limită monstruoasă inferioară celorlalţi. Este un concept cultural care astăzi poate fi considerat un incipit de roman distopic, dar a fost popular în acele vremuri. Pe măsură ce avansăm cu lectura romanului, vom simţi costul real al transformării lumii lui Mandeville în realitate.

Partea a Ill-a

EPOCA MODERNĂ
TIMPURIE

SIMON DIN TRENTO ŞI CULTUL SÂNGELUI

în secolul care a urmat publicării cărţii *Călătoriile lui Sir John Mandeville,* lucrurile nu s-au îmbunătăţit pentru evreii din Europa medievală. Frica şi persecuţia s-au tot intensificat şi, cu toate acestea, avea să fie încă şi mai rău. Cum? La fel cum încep o sumedenie de lucruri teribile – cu o teorie a conspiraţiei. De la jumătatea secolului al XU-lea până în secolul al XlII-lea, mitul defăimător despre sângele folosit de evrei s-a răspândit în Europa. Se credea că evreii răpeau şi ucideau creştini, în special copii creştini, ca apoi să le folosească sângele în ceremonii religioase evreieşti. Nu era nevoie de dovezi sau de martori; dacă în casă era vreun trup neînsufleţit sau dacă lipsea vreun copil, era de ajuns. în anul 1235,34 de evrei au fost ucişi în oraşul german Fulda după ce 5 copii muriseră într-un

incendiu. Similar, în anul 1243, întreaga populaţie evreiască din Belitz, lângă Berlin, a fost ucisă. Nu au fost câteva incidente izolate -
mii de evrei au fost executaţi în toată Europa pe baza unor minciuni sfruntate şi de frică. în anul 1246, papa Inocenţiu al IV-lea a adăugat un amendament la bula papală *Sicut Judaeis* („Ca evreii"), în care le interzicea creştinilor să facă afirmaţii despre omorul ritualic pentru sânge. Acest amendament a liniştit lucrurile pentru o perioadă, dar nu a durat prea mult până când conspiraţia a revenit în forţă, mai vehementă şi mai brutală decât fusese vreodată.

în duminica Paştelui din 1475, trupul unui băieţel de doi ani pe nume Simon a fost descoperit în oraşul Trento, care se află în nordul Italiei de azi. Simon lipsea de câteva zile şi, în Vinerea Mare, prinţul-episcop al oraşului, Johannes Hinderbach, a supravegheat o misiune de căutare în masă a micuţului. Forţele de interogare se concentrau, bineînţeles, pe deloc numeroasa populaţie evreiască a oraşului. Duminică, un cămătar evreu pe nume Samuel a găsit trupul copilului sub casa sa. Fusese o tragedie: aparent, băieţelul se rătăcise şi se înecase. Samuel şi familia lui au alertat imediat autorităţile şi grupurile care porniseră în căutarea lui Simon, moment în care Hinderbach s-a implicat din nou în poveste. în 1475, Pesach-ul[4] a căzut foarte aproape de sărbătorile pascale creştine, astfel încât Hinderbach a concluzionat că Simon nu se

4 Pesach este sărbătoarea religioasă a poporului lui Israel care simbolizează eliberarea fiilor lui Israel din robia egipteană, sub conducerea lui Moise, şi cei 40 de ani de umblat prin deşert, (n. *trad.)*

înecase, ci fusese răpit şi ucis pentru ca sângele lui să fie folosit în ceremoniile de Pesach. Astfel, toţi evreii din Trento au fost arestaţi pentru crimă.

Ceea ce a urmat a fost mai puţin un proces şi mai mult o evitare evidentă a dreptăţii. Evreii din Trento nu mărturiseau că ar fi comis crima, aşadar Hinderbach a ordonat ca investigaţiile să se desfăşoare sub tortură. Cum se întâmpla deseori în cazul confesiunilor sub tortură, lucrurile nu aveau sens: metodele folosite pentru crimă variau, motivele acestora şi persoanele implicate variau şi ele, dar nimic din toate acestea nu conta pentru Hinderbach. Avea dovezile pe care şi le dorea, false sau nu. în 1475, Samuel şi alţi câţiva bărbaţi au fost arşi pe rug pentru crimă. Cât despre Simon, Hinderbach a aranjat o procesiune prin care trupul băiatului să fie expus în Biserica Sfântului Petru. Conform afirmaţiilor lui Hinderbach, Simon era un martir. Se spunea că trupul era pătruns de Duhul Sfânt şi, astfel, putea săvârşi miracole. Simon a devenit rapid o atracţie turistică profitabilă.

Până în august 1475, Papa Sixt încercase să intervină, ordo- nându-i lui Hinderbach să înceteze orice facea până când reprezentanţii papali soseau să investigheze. Aceştia au ajuns în septembrie şi Hinderbach le-a trezit numaidecât suspiciunile, încercând disperat să îi oprească de la a-i chestiona pe prizonierii evrei rămaşi în viaţă, din a citi documentele de la proces şi de la a examina cu atenţie trupul lui Simon. E incredibil de sumbru ce au descoperit. Pe lângă tortură, Hinderbach falsificase documentele de proces pentru a grăbi verdictele de vinovăţie şi execuţiile. Cât despre Simon, erau semne pe corpul lui

că modul în care fusese păstrat trupul şi cauza morţii fuseseră şi ele falsificate. La fel, miracolele de pe urma cărora profita Hinderbach nu erau decât nişte minciuni crase. Deloc surprinzător, Hinderbach a ripostat: susţinea că acei reprezentanţi papali fuseseră plătiţi de o cabală evreiască pentru a muşamaliza crima. El s-a afundat şi mai mult, cerând ca Simon să fie sanctificat.

Acest schimb de acţiuni a continuat mai mulţi ani, până în 1478. Papa Sixt a reuşit să elibereze majoritatea prizonierilor evrei din Trento care mai trăiau, oferindu-le iertare şi libertate în schimbul convertirii lor la creştinism. Era o propunere de-concertantă, însă, după ani de zile în închisoare de unde urmăriseră cum familiile şi prietenii lor erau ucişi, fusese acceptată fără prea multă ezitare. Cât despre Hinderbach, a fost emisă o bulă papală prin care se afirma că procesele din Trento nu fuseseră ilegale, dar Biserica nu era de acord cu modul în care au fost trase concluziile; mai mult, cererea de canonizare a lui Simon a fost refuzată. Ar fi trebuit să fie finalul poveştii, dar Hinderbach nu putea renunţa la cloşca lui cu ouă de aur. Sute de miracole i-au fost atribuite lui Simon în cei trei ani care au urmat după moarte. Poeme, scrisori şi sculpturi ale băieţelului se răspândeau dincolo de Trento, până în Austria şi Italia. Hinderbach a îmbrăţişat această mişcare, a comandat multe lucrări literare şi de artă, construind un aşa-zis cult în jurul presupusului Sfânt Simon din Trento.

Impactul pe care l-a avut acest cult în promovarea cauzei lor a fost eminamente catastrofal. în 1493, martiriul lui Simon a fost inclus în bestsellerül internaţional *Cronicile de la Nürnberg,* cu o ilustraţie

care îl reprezenta pe Simon ucis de un grup de evrei vizual stereotipizaţi. Imaginea s-a răspândit ca un foc de paie prin Europa, apărând peste tot în gravuri şi pamflete. în scurt timp, presupusele cazuri de omor ritualic au apărut din nou în toată Europa, răspândindu-se acerb în ţările din Europa de Est, cum ar fi Polonia şi Lituania. Aceste cazuri au apărut în valuri, cu perioade culminante atât în secolele al XV-lea şi al XVI-lea, cât şi la începutul secolului XX. Totuşi, cultul lui Simon şi conspiraţia care îl învăluie nu au dispărut cu adevărat. Poate una dintre cele mai cunoscute conspiraţii este cea din 1934, când în tabloidul german *Der Stürmer* a fost tipărită ilustraţia din 1493 a morţii lui Simon, ca parte a propagandei naziste antisemite. Când s-a dovedit a fi un succes pentru că instiga la frică şi ură, imaginea a devenit un element frecvent în numeroase publicaţii şi cărţi naziste şi fasciste. Cel mai perfid dintre toţi, Hellmut Schramm a folosit imaginea în *Mortea ritualică evreiască: o examinare istorică,* lucrare care justifica Soluţia Finală nazistă.

>

CULTUL LUI SIMON

Astăzi, cultul lui Simon continuă şi se regăseşte în grupurile neonaziste şi cele care susţin supremaţia rasei albe. în 2019, un bărbat înarmat a intrat într-o sinagogă din San Diegoîn ultima zi de Pesach şi a deschis focul. Motivul crimei rasiale: răzbunare

pentru Simon din Trento.

INCHIZIŢIA SPANIOLĂ:
CORUPŢIE SI CONFUZIE

y y

Este puţin cam greşit să spui că nimeni nu se aştepta la Inchiziţia Spaniolă. Aşa cum am văzut, acest ideal de omogenitate religioasă şi culturală era din ce în ce mai popular, la fel cum era populară persecuţia în masă a celor care practicau iudaismul – o mişcare condusă de autorităţi care să răspândească teroarea era inevitabilă, iar în 1478 doi monarhi spanioli au făcut un pas în faţă. Tribunalul Ecleziastic al Inchiziţiei a fost instituit de Ferdinand al II-lea de Aragon şi Isabela I de Castilia, în 1469, căsătoria celor doi a unit efectiv două dominicane separate ale Spaniei, o reuşită în sine conform standardelor oricărui conducător, însă Ferdinand şi Isabela voiau mai mult. Cuplul s-a îndreptat către Papa Sixt al IV-lea pentru o bulă

papală care să le permită să iniţieze o inchiziţie care să elimine erezia. O astfel de instituţie nu era o noutate, fusese creată sub autoritate papală încă din 1184, dar niciuna nu atinsese nivelul la care avea să ajungă Inchiziţia Spaniolă.

în 1391, antisemitismul a atins cote alarmante în Spania când au izbucnit mai multe pogromuri violente în locuri precum Aragon, Sevilla şi Valencia, unde populaţia evreiască a fost ucisă în masă. Mulţi dintre evreii din Spania s-au convertit public la catolicism întrucât erau absolut înspăimântaţi pentru vieţile lor. Ajunşi la putere, Ferdinand şi Isabela au văzut asta ca pe o problemă. în încercările lor de a uni părţile disparate din Spania, îşi doreau să aducă pe toată lumea sub o singură umbrelă religioasă: catolicismul. însă, când era vorba de cei nou-convertiţi – *conversos* era greu de zis cine trecuse cu adevărat la noua religie şi cine spunea că a facut-o, dar practica iudaismul în secret. Inchiziţia era hotărâtă să descopere adevărul, să îi pedepsească pe cei care minţiseră despre religia lor şi să asigure o convertire religioasă ca la carte.

Care erau pedepsele? Ei bine, contrar aşteptărilor, execuţiile nu se aflau printre metodele preferate de pedepsire şi exista un motiv bun pentru asta. Metoda principală era confiscarea averilor şi a proprietăţilor. Fără îndoială, era mai bine decât arderea pe rug; totuşi, această metodă avea două capcane majore. Prima era că, pierzând toţi banii şi toate bunurile, mulţi oameni rămâneau fără adăpost, aducând cu sine ameninţarea morţii, prin expunerea extrem de probabilă la foamete şi boli. A doua era că, această

confiscare era incredibil de vulnerabilă la corupţie şi acest lucru a devenit evident *foarte* repede.

La începutul lui 1482, papa Sixt al IV-lea le-a scris episcopi- lor din Spania după ce primise o sumedenie de plângeri că tribunalele aduceau acuzaţii false cu scopul de a obţine câştiguri frumuşele: *„De ceva timp, Inchiziţia se mişcă în Aragon, Valencia, Mallorca şi Catalonia nu din zelul pentru credinţă şi salvarea sufletelor, ci pentru pofta de avere. Mulţi creştini adevăraţi şi credincioşi, pe baza mărturiei duşmanilor, rivalilor, sclavilor şi a altor persoane inferioare şi chiar mai puţin potrivite, au fost băgaţi fără nicio dovadă legitimă în închisori laice, torturaţi şi condamnaţi ca eretici recidivişti, privaţi de bunurile şi proprietăţile lorşipredaţi autorităţilor profane pentru a fi executaţi, pierzându-şi sufletele, dând un exemplu pernicios şi provocând dezgustul multora.”* Sixt voia să oprească această mişcare încercând să îi determine pe episcopi să joace un rol esenţial în Inchiziţie, însă Ferdinand al II-lea nu prea voia asta, în schimb, în 1483, l-a numit Mare Inchizitor pe Tomăs de Torquemada, poziţie care îi permitea să supervizeze crearea unui sistem inchizitorial bine pus la punct, prevenind corupţia şi oferind rezultate mai bune.
5

I SE ZICEA DIAVOLUL

Tomás de Torquemada s-a născut în 1420 şi provenea dintr-o familie religioasă. Se spune că mama lui se convertise de la iudaism la catolicism înainte să-l nască pe Tomás. A devenit călugăr dominican şi a intrat în graţiile Isabelei de Castilia, care pe atunci era încă Prinţesă. A reuşit să pătrundă în familia regală prin intermediul acestei relaţii de prietenie, oferind sfaturi pentru bunul mers al Inchiziţiei înainte să fie ales pentru a o conduce.

Din păcate, Torquemada nu a făcut sistemul mai puţin corupt, ba chiar opusul. Sub supravegherea lui Torquemada, Inchiziţia mărşăluia în oraşe şi oferea un Edict de Graţie, o perioadă de 30 de zile pentru oricine voia să îşi mărturisească păcatele, fără ameninţarea pedepsei Tot în această perioadă, se oferea oportunitatea de a acuza pe altcineva, iar acuzaţia era luată în serios. Bineînţeles, a fost un iureş de confesiuni, atât adevărate, cât şi false. Până la urmă, era mult mai bine să-ţi păzeşti spatele, să mărturiseşti ceva ce nu ai făcut şi să te pocăieşti decât să nu mărturiseşti, să fii acuzat pe nedrept şi să înduri o pedeapsă mult mai severă. Pentru cei care nu se confesaseră însă fuseseră acuzaţi (sau făcuseră mărturisiri, dar nu mărturisiri adevărate), Torquemada recomanda tortura în timpul interogatoriilor. Astfel, se ajungea la şi mai multe confesiuni mincinoase. Mai multe confesiuni, mai multe confiscări, mai mulţi bani. Dar unde se duceau toţi banii? într-un fel, Inchiziţia funcţiona ca un fel de schemă piramidală. Monarhia şi Consiliul Inchizitorial

se aflau în vârf, iar reţeaua de tribunale inchizitoriale locale direcţiona averea în sus. Din păcate, nu au supravieţuit multe documente financiare ale Inchiziţiei timpurii; totuşi, se vehiculează că Ferdinand şi Isabela au încasat 10 milioane de ducaţi din confiscări.

Pe măsură ce Inchiziţia a luat amploare, la fel a crescut şi frica şi neîncrederea faţă de cei care practicau făţiş iudaismul, dar şi faţă de cei care se convertiseră, ceea ce a dus la o creştere a numărului de teorii ale conspiraţiei. O teorie populară era că evreii profitau de situaţia celor îndureraţi pentru a-i întoarce la iudaism, iar alta era, bineînţeles, cea a omorului ritualic. Un astfel de caz a fost cel al Sfântului Copil din La Guardia, care avea să fie un moment decisiv major. La sfârşitul anului 1491, 9 bărbaţi evrei şi *conversos* au fost arşi pe rug pentru răpirea şi uciderea unui copil, ale cărui rămăşiţe ar fi fost folosite în ritualuri religioase. Dovezile erau subţiri, pentru că nu era niciun trup sau vreun semn că acest copil existase cu adevărat, dar bărbaţii îşi recunoscuseră vina după ce au fost supuşi torturii. Confesiunile lor au deschis calea pentru expulzarea evreilor din Spania. La începutul anului 1492, a fost emis Decretul de la Alhambra prin care toţi evreii practicanţi erau obligaţi să părăsească Spania sau să se convertească la catolicism. încă se dezbate numărul exact de oameni exilaţi forţat, dar se estimează că au fost între 100.000 şi 400.000. Din păcate, nu a fost singurul grup religios persecutat. Evreii ieşiseră din peisaj, aşa că atenţia s-a îndreptat asupra musulmanilor. După misiunea spaniolă de

cucerire şi capturare a Granadei în 1492, Ferdinand şi Isabela au pus capăt regimului islamic şi au iniţiat un program de convertiri forţate. în consecinţă, au izbucnit mai multe revolte în 1499 şi 1500, iar populaţia musulmană a fost nevoită, într-un final, să aleagă între a se converti la catolicism sau a fi expulzaţi din casele şi de pe pământurile lor. Persecuţia nu s-a oprit acolo, între anii 1609 şi 1614, Spania a supravegheat depopularea forţată treptată a moriscos (cei care se trăgeau din musulmani care se convertiseră), exilând aproape 300.000 de oameni; o sentinţă care se termina deseori cu moartea, ori prin înfometare, expunere la boli sau, pur şi simplu, crimă.

Inchiziţia Spaniolă avea să dureze, într-o formă sau alta, până în 1834. S-a dovedit că persecuţia fusese plătită cu bani buni. Averea pe care o acumulaseră Ferdinand şi Isabela prin confiscări era doar o picătură din ocean. Prin intermediul documentelor financiare ulterioare, s-a aflat că râurile de bani tot curgeau şi curgeau, dar când au dat lovitura, au dat-o într-un mare stil. De exemplu, în 1678, în urma arestărilor în masă şi a confiscărilor din Mallorca s-a strâns o sumă colosală – 2,5 milioane de ducaţi. Acesta este motivul parţial pentru care numărul de execuţii formale întreprinse ca rezultat direct al Inchiziţiei era surprinzător de mic. Istoricii moderni estimează că la apogeul acestor execuţii oficiate de stat, între anii 1480 şi 1530, au fost executate între 1.000 şi 2.000 de persoane, iar între anii 1530 şi 1826 au avut loc aproximativ 1.000 de execuţii. Corupţia şi lăcomia au oferit o opţiune mult mai bună.

Malleus Maleficarum sau
cum s-a inventat vrăjitoria

A treia şi ultima adăugire la cărţile canonice care nu ar fi trebuit vreodată să vadă lumina zilei a avut poate cea mai grotescă influenţă dintre toate şi a dus la moartea a zeci de mii de oameni inocenţi. Ideea de magie şi farmece exista de mult în conştiinţa culturală globală; am văzut menţiunile din poveştile împărătesei Wu şi a Ordinului Templierilor. Farmecele, însă, nu erau legate neapărat de erezie şi diavol. Acest lucru a început să se schimbe în secolul al XlV-lea, când ideea de magie *„învăţată”* a pătruns în Europa Occidentală şi preoţimea a început să exploreze textele scrise de greci şi cele scrise de arabi, care includeau practici alchimice, astrologice şi spirituale. Biserica Catolică nu era fană a acestui nou interes pentru magie şi, în jurul anului 1324, a catalogat farmecele drept erezie. Interesant este că această idee a apărut într-un fel de manual de „Inchiziţie pentru începători” scris de inchizitorul papal Bernard Gui, care nu văzuse niciun magician şi, practic, a fost nevoit să inventeze profilul pe care inchizitorii ar fi trebuit să îl caute.

Odată cu anii 1430, frica şi fascinaţia au crescut. Dacă Gui fusese nevoit să scoată din burtă caracteristicile unui magician, în acea perioadă, erudiţi din toată Europa scriau volume întregi dedicate farmecelor şi pericolelor magiei. Cea mai importantă carte dintre toate fusese al cincilea volum din seria *Formicarius,* scris de Johannes Nider. De fapt, Nider a

fost cel care a renunţat la termenul „farmece” în favoarea „vrăjitoriei”, legându-l direct de practicile demonice. Pentru a consolida descoperirile, cartea includea până şi un interviu cu o presupusă vrăjitoare din Elveţia. Bineînţeles, o astfel de picanterie s-a răspândit cu viteza luminii. Totuşi, în ciuda intereselor şi a zelului, încă nu exista un consens clar: ce sunt vrăjitoarele şi cum pot fi oprite? Aşadar, cu toate că la vremea respectivă aveau loc ceva procese pentru vrăjitorie, exista foarte multă varietate în perspectivele oamenilor asupra vrăjitoarelor şi fenomenul nu era răspândit. Dar totul avea să se schimbe din cauza lui Heinrich Kramer.

L-am subestima pe Kramer dacă am spune că era doar un personaj dubios. Om al bisericii şi inchizitor papal din Germania, Kramer avea reputaţia de mincinos şi hoţ, reputaţie care cuprindea o acuzaţie de furt din 1475 şi o acuzaţie de delapidare a fondurilor de război din 1482, ambele fiind ascunse sub preş din bunăvoinţa papalităţii. Datoria principală a lui Kramer era să

găsească eretici religioşi, însă, în jurul anului 1480, a devenit obsedat de ideea de vrăjitorie şi a luat-o oarecum pe câmpii. în toamna anului 1484, a călătorit spre Ravensburg, în sudul

Germaniei, unde a început să propovăduiască fervent despre pericolele vrăjitoriei demonice. în câteva zile, prezida procesele a 8 femei pe care le-a declarat vrăjitoare. Femeile ardeau pe rug, iar Kramer şi-a dat seama că dăduse peste o mină de aur: găsirea vrăjitoarelor. Din nefericire pentru el, a existat un blocaj imediat: Kramer putea spune că uciderea celor 8 vrăjitoare acuzate fusese un lucru corect, dar nu exista niciun precedent legal în acest sens, iar oficialii locali din Ravensburg începuseră să facă scandal. în speranţa că putea trece peste impediment, Kramer a ajuns la Roma în iarna anului 1484 şi a cerut autorităţii papale să persecute vrăjitoarele. Papa Inocenţiu al VlII-lea a acceptat rugămintea lui Kramer şi a emis bula papală *Summis desiderantes affectibus,* în care se recunoştea oficial existenţa vrăjitoarelor şi oferea inchizitorilor dreptul de a le persecuta aşa cum credeau de cuviinţă.

în 1485, Kramer se pregătea pentru următorul mare proces de vrăjitorie, de data aceasta în oraşul Innsbruck din Austria. Paisprezece oameni au fost acuzaţi de vrăjitorie, inclusiv o femeie pe nume Helena Scheuberin. Kramer şi Scheuberin se întâlniseră deja – când Kramer ajunsese în Innsbruck, Helena a îndemnat comunitatea să nu participe la predicile lui, sugerând chiar că însuşi Kramer era un vrăjitor; până la urmă, era obsedat de ele. Kramer a acuzat-o pe Scheuberin că folosea vrăjitoria pentru a ucide. I-a cercetat viaţa

sexuală şi a folosit imoralitatea sexuală drept dovadă care să-i susţină acuzaţia. Nu a dat bine la proces. Autorităţile din Innsbruck au fost indignate de comportamentul lui Kramer, că folosise istoricul intim al unei femei ca metodă de demonstrare a vrăjitoriei. Poate părea surprinzător pentru anul 1485, mai ales că drepturile femeii erau cel mult minime, iar pentru autorităţi nu era vorba despre egalitatea de gen, ci despre ce se putea considera erezie. Kramer putea susţine că istoricul activităţii sexuale a Helenei Scheuberin dovedea erezia, dar era doar cuvântul lui. Kramer se afla acolo să găsească vrăjitoare, nu să pedepsească femeile după ceea ce clasifica el drept comportament feminin necorespunzător. Prin urmare, Scheuberin a fost achitată. Extrem de furios, Kramer nu avea de gând să lase lucrurile aşa. în schimb, a umblat prin Innsbruck, adunând (uneori, inventând) dovezi proprii, acostând martori şi încercând (şi eşuând) să aresteze suspecţi, până când a fost alungat din oraş în 1486. Cu toate acestea, Kramer nu a putut accepta înfrângerea şi a plecat la Cologne, unde avea să-şi scrie *magnum* opws-ul.

BELEA ȘI BUCLUC

Cu toate că probabil este cel mai cunoscut eveniment de acest gen din toate timpurile, procesele vrăjitoarelor din Salem au avut cea mai mică rată de execuţie: doar 19 oameni au fost găsiţi vinovaţi şi au fost spânzuraţi între anii 1692 şi 1693. În secolul al XVII-lea, Germania (din zilele noastre) a avut propriul val de procese în masă, printre care se numără Fulda, unde au murit aproximativ 250 de oameni; Würzburg, unde au fost confirmate 157 de execuţii şi au murit aproximativ 900 de oameni pe întreg teritoriul episcopiei princiare; Bamburg, unde 900 de oameni şi-au pierdut viaţa între anii 1626 şi 1632.

Publicată în 1487, *Malleus Maleficarum* este împărţită în trei secţiuni:

1. De ce vrăjitoarele sunt reale şi se află în cârdăşie cu diavolul.

2. Cum practică vrăjitoarele magia periculoasă.

3. Ce pot face inchizitorii ca să prindă o vrăjitoare, să obţină confesiunea şi, elementul crucial, să o execute.

Kramer a împrumutat o mare parte din informaţiile cărţii din explozia de studii despre vrăjitoare din anii 1430, inclusiv bucăţi întregi din seria *Formicarius* a lui Nider. Pe lângă acestea, Kramer şi colegul său

inchizitor Jacob Sprenger au cercetat lumea miturilor şi a folclorului, au extras poveşti tradiţionale şi le-au manipulat să se potrivească cu ce clasificau ei drept vrăjitoare. Un exemplu în acest sens a fost *Bonae Res,* poveşti din secolul al XIII-lea despre femei care puteau zbura, treceau prin uşi încuiate şi adesea lăsau mâncare pe mese în semn de prietenie – vrăjitoarele lui Kramer puteau zbura şi treceau prin uşi încuiate (deşi nu lăsau daruri, pentru că nu e excepţional de demonic). Relatările personale ale lui Kramer despre vrăjitorie susţineau aceste afirmaţii, dintre care cele mai multe au fost probabil inventate, deoarece există puţine indicii că a fost implicat în procese de vrăjitorie înainte de 1484. Deloc surprinzător, având în vedere umilirea lui Kramer la Innsbruck, *Malleus Maleficarum* detalia şi modul în care era mult mai probabil pentru o femeie decât pentru un bărbat să fie vrăjitoare, pentru că era sexul slab. Tiparul candidatei perfecte pentru poziţia de vrăjitoare era reprezentat de o femeie deschisă, cu o reputaţie proastă, cu apetit sexual ridicat sau cu o viaţă sexuală activă în afara căsniciei. Nu era nevoie de dovezi concrete pentru a susţine aceste acuzaţii; un zvon era suficient. Dacă nu existau mărturisiri, Kramer încuraja ca acuzatul să fie torturat sau minţit pentru a extrage informaţiile dorite.

Cartea a avut un succes fulminant. Mai apăruseră tratate despre vrăjitoare şi înainte, dar niciunul nu avea o bulă papală *(Summis desiderantes affectibus)* anexată în incipit. Kramer arăta clar că vrăjitoria era o ameninţare mare, dacă nu cea mai mare dintre toate, la adresa Bisericii, a religiei şi a bunilor creş-

tini. Această chemare la arme a fost preluată în întreaga Europă şi, de la publicarea cărţii şi până la sfârşitul secolului al XVII-lea, s-a instaurat o frenezie a vânătorii de vrăjitoare. *Malleus Maleficarum* a fost biblia vânătorilor de vrăjitoare, dar clasificările lui Kramer s-au dezvoltat de-a lungul timpului, cu adăugiri precum semnele distinctive ale unei vrăjitoare. În total, se estimează că au fost ucise aproximativ 50.000 de persoane, în special femei. Şi toată această isterie şi moarte doar din cauza unui singur om şi a refuzului său de a se lăsa înfrânt de un insucces.

Saga Papesei Ioana

S-a spus totul despre papesa Ioana care a domnit probabil în Evul Mediu: că ar fi fost „un caz muşamalizat de catolici” sau o martiră feministă uitată. Povestea scurtei ei domnii ca papesă, între anii 855 şi 857, a fascinat publicul medieval şi aproape a îngenuncheat Biserica Catolică în perioada de Reformare. Dar papesa Ioana a fost reală măcar?

Existenţa papesei Ioana şi originile ei sunt dublate de ceva ce putem descrie cel mai bine prin semnale de alarmă istorice. Este menţionată pentru prima dată în anul 1255, la secole după ce se presupune că ar fi trăit.

Călugărul dominican Jean de Mailly a scris despre un preot care s-a descoperit că era femeie când a intrat în durerile facerii pe stradă, iar mulţimea revoltată a omorât proaspăta mamă aruncând cu pietre. În următorii 20 de ani de la această menţiune, au mai

apărut două relatări importante, diferite una de cealaltă. Prima a fost a călugărului dominican Étienne de

Bourbon, care afirmase *că. „uimitoarea tuşă de îndrăzneală sau mai degrabă de nebunie”*avusese loc în anul 1100. Totuşi, între 1265 şi 1277, călugărul dominican Martinus Polonus a mutat firul temporal al poveştii înapoi în jurul lui 855, în cronicile lui despre papi şi împăraţi romani. Versiunea lui Polonus a ajuns cea mai populară şi a fost dezvoltată ulterior – Joan, o englezoaică născută în Mainz, şi iubitul ei au plecat la Atena, unde ea a trăit deghizată ca bărbat şi şi-a luat numele de John. Cunoscută pentru inteligenţa ei inegalabilă, Ioana a fost aleasă în unanimitate drept papesă şi a rămas papesă timp de *„doi ani, şapte luni şi patru zile”.* în timpul unei procesiuni, Ioana a intrat în travaliu şi a născut *„intr-un pasaj îngust dintre Colosseum şi San Clemente”,* murind la scurt timp. Polonus explică lipsa documentelor papale care să ateste existenţa Ioanei *„din cauza deformării organului sexual feminin”.*

După cum am văzut deja, validitatea relatărilor istorice care apar de nicăieri la secole după ce se presupune că s-au întâmplat e deseori discutabilă. Suspiciunile cresc şi mai mult când acele relatări se schimbă atât de drastic de la una la alta, încât lucrurile se bazează mai puţin pe fapte istorice şi mai mult pe experimente conduse de zvonurile învăţaţilor. Cam aşa s-a întâmplat şi în cazul papesei Ioana. Dincolo de aceste relatări timpurii, nu există prea multe dovezi că ea a existat vreodată, iar dovezile oferite de Mailly, Bourbon şi Polonus sunt, în cel mai bun caz, slabe. Totuşi, în istorie, nu contează dacă o poveste este o minciună atât timp cât ea intrigă. Aşadar, mitul papesei Ioana a devenit realitate faptică.

La fel ca în cazul legendei arthuriene a lui Geoffrey de Monmouth care s-a aşezat la masa rotundă a istoriei, consecinţele nu au făcut valuri prea mari la început. Se poate spune că, dincolo de faptul că a fost jenant pentru Biserica Catolică, singura lovitură semnificativă a fost un zvon medieval conform căruia, datorită înşelăciunii papesei Ioana, toţi papii nou aleşi trebuiau să se aşeze

pe un scaun special cu o gaură în formă de cheie pentru a li se putea verifica organele genitale. E amuzant că acest scaun chiar a existat, dar gaura era reprezentativă pentru o toaletă – noul papă ridicându-se de pe scaun era un fel de metaforă pentru începuturile umile, că până şi papa era om. Cu toate acestea, pe măsură ce anii au trecut, legenda Ioanei a progresat dincolo de bârfele copilăreşti despre scaunele genitale şi a devenit o ameninţare foarte reală la adresa Bisericii Catolice.

Jan Hus, reformatorul religios din secolul al XlV-lea, a fost unul dintre primii care a folosit-o pe Ioana pentru a face lobby împotriva supremaţiei papale. El a susţinut că perioada în care Ioana a fost papesă a arătat fie că Dumnezeu nu a hirotonisit fiecare papă, fie că Biserica a funcţionat cu bună ştiinţă fără un conducător numit de divinitate. Poziţia lui Hus împotriva Bisericii s-a încheiat cu execuţia sa în 1415; cu toate acestea, ideile sale despre papesa Ioana nu au murit odată cu el. La acea vreme, nimeni nu credea că o femeie putea conduce în mod legitim ca papă, cu atât mai puţin o femeie renumită că avea un amant, care năştea prunci în afara căsătoriei şi se deghiza în bărbat. Aşadar, dacă papesa Ioana a fost reală, ea a arătat că există erori masive în funcţionarea Bisericii Catolice. Dacă nu era reală – ei bine, asta nu conta de fapt, deoarece Biserica nu spusese niciodată că nu era. Astfel, era biciul perfect cu care Biserica Catolică putea fi lovită.

ARTEFACTE FALSE PENTRU UN PAPĂ FALS

Odată cu popularizarea mitului, au început să apară multe artefacte false care pretindeau că dovedesc existenţa Ioanei, inclusiv monede, busturi şi alte relicve. Toate acestea au ţinut în viaţă legenda. Unii istorici şi arheologi încearcă în continuare să demonstreze că femeia-papă a fost reală. Din păcate, nu a reuşit niciunul până acum.

în secolul al XVI-lea, Biserica Catolică s-a confruntat cu critici majore din partea reformatorilor religioşi care au pus la îndoială învăţăturile Bisericii, precum şi cu cazuri de corupţie şi abuzuri de putere. Papesa Ioana a devenit întruchiparea a tot ce reformatorii considerau greşit în Biserică, iar argumentele lui Jan Hus au fost punctul lor central. Cu toate acestea, la fel ca în cazul întregii istorii a papesei Ioana, oamenii nu s-au putut abţine şi i-au amplificat povestea. Menţiunile despre inteligenţa ei remarcabilă au fost eliminate şi, în schimb, s-a făcut mare caz de presupusa lipsă de moralitate sexuală – şi, mai mult, despre cea a Bisericii. Dramaturgul John Bale a susţinut că Ioana născuse copilul capelanului, iar episcopul de Salisbury a susţinut în 1560 că Ioana trebuia să primească un loc în istoria papală, deoarece era la fel de depravată sexual ca alţi semeni, precum loan al XlII-lea, care ar fi comis incest. în curând, lucrurile au mers şi mai departe. Diverşi reformatori precum Pier Paolo Vergerio pretindeau că

Ioana era de fapt necromantă şi vrăjitoare, iar diavolul însuşi îi asigurase ascensiunea spre papalitate.

Iţele ţesute de zvonuri au scăpat de sub control, iar autorii romano-catolici au încercat să demonstreze că Ioana nu existase de fapt; dar nu a prins nimic. într-un final, în anul 1601, papa Clement al VlII-lea a declarat că papesa Ioana nu fusese reală. Cu toate acestea, reformatorii au continuat să o folosească pe papesa Ioana în lupta lor împotriva Bisericii. Reforma Protestantă avea să învingă în cele din urmă şi să provoace ruptura dintre ce este acum Biserica Romano-Catolică şi Protestantism. Abia în secolul al XVII-lea s-a dovedit că papesa Ioana este un mit. în mod ironic, un istoric protestant, David Blondei, este cel care a făcut această dezvăluire.

Perkin Warbeck:
pretendent sau prefăcut?

între 1455 şi 1485, Anglia a fost prinsă într-o serie de războaie civile sângeroase, cunoscute sub numele de Războiul celor Două Roze. Henric al Vl-lea a fost un conducător incompetent care a pierdut pământuri şi bogăţii, în timp ce la curtea sa viermuia corupţia. în anul 1454, Henric a cedat unei psihoze bruşte care l-a lăsat catatonic, abia capabil să funcţioneze, darămite să conducă. Facţiuni rivale ale Casei regale Plantagenet şi-au disputat puterea pentru rolul de Lord Protector printr-o adevărată cavalcadă de planuri şi comploturi. în

cele din urmă, a izbucnit un război în toată puterea cuvântului, între Casele York (Trandafirul Alb) şi Lancaster (Trandafirul Roşu).

O concluzie a acestei bătălii care dura de zeci de ani a luat contur în 1483, când a murit Eduard al IV-lea. Coroana i-a revenit fiului său, Eduard al V-lea, care, la doar 12 ani, era prea tânăr pentru a domni. Astfel, fratele lui Eduard al IV-lea, Richard, a devenit Lord Protector până când regele-băiat atingea vârsta majoratului. Cu toate acestea, Richard a încercat să obţină tronul pentru el însuşi şi a ordonat întemniţarea lui Eduard şi a fratelui său de 8 ani, Richard de Shrewsbury, Duce de York, în Turnul Londrei. Infamul Richard al III-lea a fost încoronat în iulie 1483, iar micii prinţi au dispărut în mod misterios – aproape sigur au fost ucişi. Nu e de mirare că majoritatea nu a fost încântată de modul în care ajunsese Richard pe tron, iar dreptul său la succesiune nu era prea solid. Henric Tudor din Casa Lancaster a văzut acest lucru ca pe o oportunitate de a pretinde tronul. în august 1485, cei doi s-au reîntâlnit în Bătălia de la Bosworth. Richard al III-lea a fost învins şi ucis, iar Henric Tudor a ajuns noul rege al Angliei. Totuşi, peste un deceniu şi puţin, domnia lui a fost pusă sub semnul întrebării de un pretendent pe nume Perkin Warbeck.

Nu se ştiu multe despre începuturile lui Perkin Warbeck. S-a născut în jurul anului 1474 într-o familie săracă din Flandra şi, mai târziu, s-a mutat în Anvers să lucreze ca servitor şi ucenic. Cam în 1491, a ajuns să muncească în Cork, Irlanda. Acolo, oamenii şi-au dat seama că Perkin Warbeck avea ceva de Planta- genet în

înfăţişarea lui – dacă închideau ochii pe jumătate şi se uitau cruciş. Motivul exact pentru care Warbeck a început să pretindă că este moştenitor al tronului englez este neclar; totuşi, el a pretins mai întâi că este Eduard Plantagenet, al 17-lea Conte de Warwick, fiul lui George Plantagenet, fratele lui Eduard al IV-lea şi al lui Richard al III-lea.

Din păcate, acest lucru ar fi fost foarte dificil, deoarece Warwick era la acel moment prizonier în Turnul Londrei, unde era încarcerat din 1485. Aşadar, Warbeck şi-a schimbat firul narativ, devenind cel mai tânăr prinţ pierdut, Richard de York. El spunea că fratele său mai mare, Eduard, fusese într-adevăr ucis, dar că dânsul fusese crutat datorită tinereţii şi inocentei. De atunci, trăise în secret în Europa, dar se întorsese şi era pregătit să revendice tronul englez.

LAMBERT SIMNEL

Warbeck a fost cea de-a doua cea mai mare ameninţare pentru tronul lui Henric al VII-lea. Prima a fost Lambert Simnel, un tânăr care fusese prezentat mai întâi ca Richard, Duce de York, apoi ca Eduard de Warwick. Simnel a fost motorul unei încercări yorkiste de a detrona noul rege în 1487. Încercarea a eşuat şi Simnel a ajuns să lucreze la bucătăria regelui.

Povestea lui Warbeck era cel puţin incredibil de stupidă. în afară de afirmaţiile iniţiale ale identităţii lui,

pline de răsturnări de situaţie, încă învăţa să vorbească engleza, ceea ce era puţin suspect având în vedere că părăsise Anglia pe când avea nouă ani. Asta dacă i se credea povestea. Cu toate acestea, Warbeck şi povestea sa erau cel puţin utile pentru cei care căutau să-i doboare pe Tudori. în următorii câţiva ani, Warbeck a fost trimis pe la marile curţi europene şi a fost acceptat ca Richard de York de către Carol al VlII-lea al Franţei şi de către

Sfântul împărat Roman, Maximilian I. Chiar şi Margareta de

Burgundia, sora lui Eduard al IV-lea, l-a recunoscut pe Warbeck ca nepot al ei, deşi acest lucru se datora mai puţin faptului că îl credea şi mai mult pentru că-şi dorea tronul familiei înapoi. Să nu mai pomenim de faptul că Henric Tudor îi ucisese soţul.

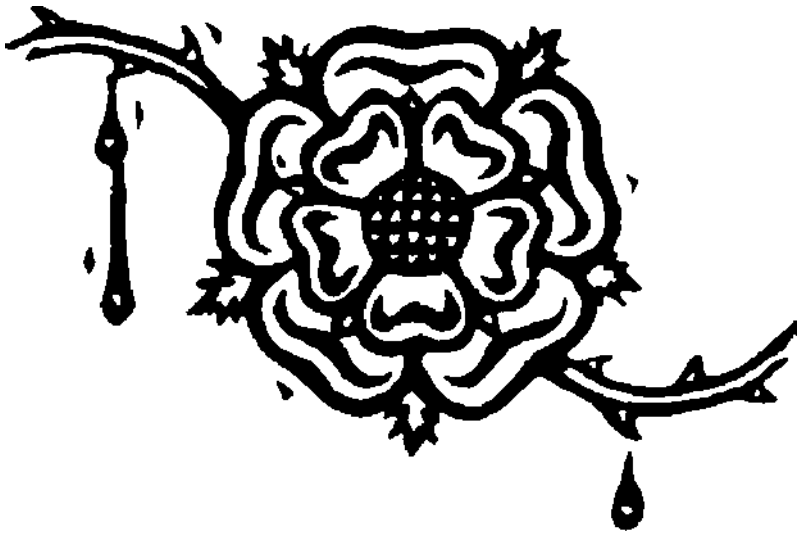

în iulie 1495, Warbeck a pornit să-şi câştige coroana cu ajutorul Margaretei de Burgundia. Cu toate acestea, când a debarcat în oraşul englez Deal, a întâmpinat o rezistenţă puternică din partea forţelor locale loiale

regelui Tudor Henric al Vll-lea. Warbeck a fugit rapid în Irlanda, unde forţele sale au încercat să invadeze Waterford şi au eşuat încă o dată. Cu coada între picioare, Warbeck a fugit în Scoţia, unde regele lacob al IV-lea i-a acordat refugiu. La fel ca regele Franţei, probabil că lacob al IV-lea nu a crezut balivernele lui Warbeck, dar era un pion excelent în tentativele de subminare a noii domnii a Tudorilor şi de câştigare a pământului englezesc. în septembrie 1496, a avut loc încă o invazie a Angliei cu sprijinul scoţienilor şi, din nou, a fost un eşec uriaş. Trupele scoţiene au considerat-o doar o invazie la frontieră, iar susţinătorii yorkişti pe care se baza Warbeck nu au apărut niciodată. Cheia pentru o ultimă încercare de a lua coroana a apărut în 1497. în luna iunie a acelui an, Henric al Vll-lea a crescut taxele, iar reacţia a fost o rebeliune în Cornwall. Aparent dornic să scape de eşecul cu numele de Perkin Warbeck, să devină problema altcuiva, lacob al IV-lea l-a îndemnat pe Warbeck să se alăture revoltei din Cornwall şi să-şi formeze propria armată. în septembrie, acesta a ajuns pe coasta cetăţii Cornwall şi a reuşit să strângă o armată de câteva mii de oameni. Cu toate acestea, oamenii lui Warbeck nu purtau arme, aşa că totul s-a terminat când au dat piept cu armata regelui.

Henric al Vll-lea a fost dur cu rebelii din Cornwall şi i-a executat pe liderii lor, dar a ales să-l cruţe pe Perkin Warbeck. Până atunci, Warbeck recunoscuse că nu era Richard de York, ci doar un ins din Flandra, aşa că Henric al Vll-lea l-a păstrat la propria curte. Warbeck era prizonier, dar nu stătea într-o celulă şi nu-l păştea

moartea; de fapt, avea o oarecare libertate la curte – comparativ cu închisorile, situaţia lui era foarte confortabilă. Cu toate acestea, în anul 1498, Warbeck a încercat să evadeze şi a fost trimis imediat în Turnul Londrei. Acolo l-a întâlnit pe Warwick, bărbatul care pretinsese că era iniţial. Această întâlnire nu a condus la lucruri bune pentru Warwick – ultimul moştenitor de sex masculin rămas în viaţă al Casei Plantagenet fusese prizonier în Turn de la vârsta de 10 ani, iar în cei 13 care trecuseră, a trăit liniştit, poate datorită faptului că, fiind întemniţat de la o vârstă atât de fragedă, se presupune că pierduse controlul asupra realităţii. Warbeck dovedise că orice moştenitor al Plantageneţilor, real sau fals, era o ameninţare care nu putea fi stăpânită. La începutul anului 1499, a apărut un alt pretendent Warwick şi, deşi au fost rapid reduşi la tăcere, Henric al Vll-lea a decis că este suficient. Brusc, a ieşit la suprafaţă un complot probabil inventat, în care Warbeck şi Warwick ar fi scăpat din Turn. Având un motiv bine întemeiat, Henric Tudor a ordonat moartea ambilor bărbaţi, iar în noiembrie 1499 au fost executaţi. Ameninţarea Plantageneţilor dispăruse, iar domnia Tudorilor era solidă.

Donaţia lui Constantin

După cum am văzut, secolul al XV-lea a fost plin de momente care au declanşat mişcări ce s-au întins de-a

lungul mai multor secole: Inchiziţia Spaniolă, nebunia europeană cu vrăjitoarele şi isteria omorului ritualic. Dar a mai fost un moment, o altă minciună. Chiar dacă a început mai liniştit, a fost o minciună la fel de incendiară ca celelalte.

Născut în 1406, savantul italian Lorenzo Valla nu seamănă deloc cu personajele pe care le-am întâlnit până acum. Valla a fost fascinat de ideea de adevăr şi de rolul pe care îl joacă retorica în modul în care înţelegem realitatea şi ficţiunea ca indivizi, în 1439 a scris *Dispute dialectice,* o carte în care susţinea că adevărul nu provine neapărat din evenimente sau fapte, ci din ce ne este prezentat, un fel de adevăr propus pe care noi alegem să îl acceptăm sau nu. De exemplu, ştim că *Malleus Maleficarum* nu este adevărat; este o combinaţie norocoasă de folclor, studii academice medievale şi gânduri aleatorii ale lui Heinrich Kramer. Dar putem crede că este adevărat – că lumea din jurul nostru este adesea plină de necunoscute şi că logica pe care o oferă Kramer umple aceste goluri. Şi dacă percepem asta ca pe un adevăr, atunci este adevărat pentru noi. Era o idee incredibil de modernă, mai ales pentru secolul al XV-lea. în mod previzibil, Valla nu şi-a făcut niciun prieten cu această idee – mai ales în cadrul Bisericii. De fapt, şi-a câştigat reputaţia de eretic profesionist, dar şi de *troll*[5]*.* Lucrarea sa a fost

5 *Trollul* este un provocator fără cauză, cineva care lansează o discuţie cu scopul de a recrea un conflict de idei. De asemenea, un *troll* poate fi definit drept o persoană care deformează anumite informaţii pe care le face credibile cu scopul de a fi amuzante, *(n. trad.)*

incendiară, iar Biserica s-a trezit cu atâtea întrebări încât a fost sigură că Valla a făcut aceste declaraţii pentru a se bucura de atenţie – unii academicieni vor doar să vadă lumea cum îşi iese din minţi. Din cauza acestei perspective asupra lui Valla şi a operei sale, cea mai importantă dintre descoperirile sale a fost dezminţită în mod fals.

în 1440, Valla lucra pentru Alfonso al V-lea de Aragon, regele din Napoli. Alfonso se afla într-o dispută aprinsă cu papa Eugen al IV-lea în legătură cu pretenţiile statului papal asupra regatului său, în special asupra oraşului Napoli. Eugen al IV-lea era ferm convins că papalitatea avea drepturi asupra pământurilor lui Alfonso revenite printr-un decret emis în secolul al XIV-lea: *Donatio Constantini* („Donaţia lui Constantin"). Potrivit papalităţii, împăratul Constantin I donase Bisericii întreaga parte vestică a Imperiului Roman drept mulţumire pentru că papa Silvestru I îl vindecase în mod miraculos de lepră. Interesant este că Biserica nu a dat curs presupusului dar făcut de Constantin timp de mai multe secole. însă, odată ce a fa- cut-o, au mizat totul pe el. Decretul a fost extrem de util în consolidarea puterii, oferind siguranţa că Biserica deţinea controlul asupra elitei ecleziastice a mai multor ţări şi, bineînţeles, putea confisca şi păstra pământurile. în mintea lui Alfonso, *Donaţia lui Constantin* era prea bună ca să fie adevărată, aşa că l-a însărcinat pe Lorenzo Valla să investigheze temeiul suspiciunilor sale.

Nu a durat mult până când Valla a descoperit că decretul era un fals – un fals din secolul al VlII-lea. Valla

a constatat că limbajul folosit în document nu se potrivea cu dialectul din secolul al IV-lea, observând că existau atât de multe inexactităţi încât papalitatea trebuia să ştie că este un fals, probabil pentru că ei înşişi îl creaseră. Valla şi-a adunat descoperirile în manuscrisul *Defalso credita et ementita Constantini donatione declamaţia* („Falsa donaţie a lui Constantin") şi nu a fost deloc subtil în expunerea acuzaţiilor sale: *„Pentru că în decurs de câteva secole fie nu au ştiut că Donaţia lui Constantin este contrafăcută, fie ei înşişi au falsificat-o, iar succesorii lor au mers pe aceeaşi cale a înşelăciunii pe care cei mai în vârstă au apărat-o caftind adevărată... făcându-se de ruşine prin crime, dezastre şi fărădelegi. Spun că oraşul Roma este al lor, al lor este regatul Siciliei şi de Napoli, întreaga Italie, galii, spaniolii, germanii, bretonii, ba chiar tot Vestul; pentru că toate fac obiectul Donaţiei în sine."* Cu toate acestea, înainte ca lucrarea lui Valla să poată vedea lumina zilei, Biserica a dezminţit-o – la urma urmei, era vorba de Lorenzo Valla, sigur urmărea doar să atragă atenţia, din nou.

Şaptezeci şi şapte de ani mai târziu, în anul 1517, manuscrisul lui Valla a fost în sfârşit publicat, iar în anii care au urmat avea să fie citit de unele dintre cele mai importante personalităţi europene ale vremii. Cel mai influent cititor al lucrării a fost preotul şi teologul german Martin Luther, care a descoperit lucrarea lui Valla în 1520. Cu trei ani mai devreme, Luther pusese în mişcare ce avea să devină Reforma Protestantă (sau Reforma Europeană), prin publicarea lucrării *Cele 95 de teze.* Era o listă lungă de probleme pe care acesta le vedea în sânul Bisericii Catolice, printre care

posibilitatea oferită oamenilor de a scăpa de pedepsele ce îi aşteptau în viaţa de apoi din cauza păcatelor, cumpărându-şi cu bani iertarea din partea Bisericii. Când Martin Luther a citit lucrarea lui Valla, a văzut-o ca pe un alt semn că Biserica Catolică devenea prea coruptă pentru a funcţiona, inventându-şi propriile adevăruri pentru a încasa bani şi a păstra puterea. A scris: „Donaţia lui Constantin *este un fals. Doamne sfinte! Câtă răutate şi viclenie sălăşluieşte la Roma! Te minunezi de judecata lui Dumnezeu căci astfel de minciuni neautentice, grosolane şi obraznice nu numai că au supravieţuit, dar au şi triumfat timp de atâtea secole!”* în anul 1521, Biserica l-a excomunicat pe Luther şi l-a declarat eretic, dar, spre deosebire de Valla, vocea sa nu a putut fi suprimată cu uşurinţă. Graţie invenţiei tiparului, lucrările lui Luther în care denunţa Biserica pentru corupţie şi înşelăciune au putut fi citite la o scară nemaivăzută până atunci. Pamfletele şi cărţile sale puteau fi găsite în oraşele şi localităţile din întreaga Europă, deschizând astfel porţile pentru noi idei despre religie şi pentru criticile aduse Bisericii Catolice, odinioară atotputernică. începuse Reforma Europeană.

TATĂL REFORMEI
Una dintre cele mai influente personalităţi ale secolului al XVI-lea a fost Martin Luther, care a devenit călugăr în 1505, după ce aproape fusese lovit de fulger. Criticile pe care le-a adus Bisericii au făcut posibilă promovarea Reformei şi dezvoltarea Protestantismului. Totuşi, în ultimii ani ai vieţii sale, a scris mai multe lucrări împotriva evreilor, care vor alimenta ideologia antisemită. Unele dintre aceste idei pot fi regăsite pe ordinea de zi a celui de-Al Treilea Reich.

CUCERIREA AZTECILOR

în secolul al XVI-lea, odată cu Reforma, Spania a devenit un simbol al cruzimii, atrocităţii şi opresiunii. Erau răufăcătorii Europei şi ai lumii în general. Ideea că erau fanatici religioşi, care îşi dovediseră brutalitatea în timpul Inchiziţiei, a fost popularizată puternic de cartea *Sanctae Inquisitionis Hispanícete Artes* („Expunerea artelor Sfintei Inchiziţii Spaniole”), apărută în 1567. Cartea conţinea o ilustraţie care înfăţişa modul în care mii şi mii de oameni fuseseră torturaţi şi executaţi în timpul Inchiziţiei. Era o eroare – după cum ştim, deşi mulţi oameni au fost executaţi în acele timpuri, cifrele reale erau mult mai mici decât cele care urmau să fie popularizate. La aceasta s-a adăugat faptul că, în isteria din jurul arderilor pe rug (care oricum fuseseră exacerbate) s-au pierdut informaţii despre expulzarea

evreilor şi a musulmanilor din Spania. La urma urmei, poveştile despre execuţiile sângeroase ale unor nevinovaţi sunt mult mai sinistre decât opresiunea şi expulzarea sistematică a unor grupuri religioase. Acesta a devenit firul narativ oficial al Inchiziţiei Spaniole, unul care nu era chiar adevărat, dar care îl oripila mai uşor pe cititor prin natura sa viscerală, fără să aprofundeze complexitatea corupţiei, a lăcomiei şi a rasismului.

Astfel s-a născut fenomenul cunoscut în secolul XX sub numele de Legenda Neagră – o versiune falsificată a aspectelor sumbre ale istoriei spaniole. în curând, această manipulare a faptelor istorice va depăşi Inchiziţia şi Reforma şi va include atrocităţile coloniale, în special cele legate de cucerirea Imperiului Aztec de către Spania. Cea mai populară variantă a misiunii de cucerire este aceasta (şi o puteţi găsi în multe manuale de istorie): în 1519, câteva sute de conchistadori spanioli conduşi de Hernán Cortés au ajuns în capitala aztecă
Tenochtitlán. în noiembrie, Cortés s-a întâlnit cu împăratul Montezuma care, crezând că aceşti conchistadori sunt zei, practic şi-a predat imperiul şi a fost rapid plasat în arest la domiciliu. Deşi aztecii s-au revoltat, au fost iute reduşi la tăcere de puternicii europeni, care le-au confiscat bogăţiile şi pământurile, ucigându-i atât cu tăişul armelor, cât şi prin războiul bacteriologic neintenţionat – variola. La 13 august 1521, Tenochtitlán a căzut în mâinile spaniolilor – cucerirea a fost un adevărat succes.

TENOCHTITLÁN

Oraşul Tenochtitlán a fost capitala Imperiului Aztec, fiind construit în jurul anului 1325. Împărţit simetric în patru cadrane dispuse în jurul unui centru, a fost unul dintre oraşele magnifice ale lumii. Până şi conchistadorii s-au chinuit să găsească cuvintele potrivite care să exprime grandoarea arhitecturii şi a minunilor culturale pe care le găsiseră acolo. Se estimează că în oraş locuiau între 200.000 şi 400.000 de oameni.

După cum au argumentat istoricii Matthew Restall şi Camilla Townsend, această populară relatare se bazează mult mai mult pe mituri decât pe fapte. Ea a fost parţial deformată de fixaţia oamenilor din secolele al XV-lea şi al XVI-lea pentru Legenda Neagră şi de faptul că Spania pregătea mereu ceva îngrozitor. De asemenea, a fost pătată de opiniile europene despre cultura şi societăţile din afara cercului lor de influenţă, care eliminaseră acele informaţii despre azteci considerate prea diferite pentru a fi înţelese. La fel ca în cazul Inchiziţiei, a fost creată o poveste mai simplă. Răufăcătorii – Spania – au masacrat un întreg imperiu, iar victimele – aztecii – erau mult prea indigeni şi prea slab echipaţi pentru a riposta în faţa unei asemenea puteri europene. Această versiune a provocat daune substanţiale cunoştinţelor noastre istorice comune.

înainte de a intra în istoria adevărată, ar fi bine să ne facem o idee despre cât de adânc este acest abis al

dezinformării. Un exemplu excelent este ideea populară în legătură cu sacrificiile umane pe care le săvârşeau aztecii, idee care s-a bifurcat în sensuri diferite, dar la fel de incorecte. Primele menţiuni despre sacrificiile făcute de azteci au venit din Spania, după cucerire. Astfel, mulţi istorici le-au considerat doar nişte exagerări menite să justifice acţiunile Spaniei. Din cealaltă perspectivă, menţiunile au fost considerate fapte, dar a fost ignorată o mare parte din simbolismul cultural aztec prezent în religia lor şi în obiceiul ofrandelor. în schimb, a fost creată o versiune exacerbată şi falsă despre un procedeu sângeros, de o barbarie fără margini. Din fericire, recentele săpături arheologice ale rămăşiţelor de la Tenochtitlăn de sub Ciudad de México schimbă această poveste. în 1521, conchistadorul Andrés de Tapia a descris un turn format din cranii de sacrificiu care se afla lângă unul dintre templele principale ale oraşului, Templo Mayor, al cărui rol era de a provoca frică duşmanilor. A fost trecut cu vederea şi considerat propagandă spaniolă; cu toate acestea, în 2017 turnul a fost dezgropat şi s-a descoperit că era format din aproximativ 650 de cranii. Alte lucrări arheologice de la Tenochtitlăn au dezvăluit multiple alte dovezi ale sacrificiilor, uimitoare pentru că au găsit nu doar rămăşiţe de bărbaţi sacrificaţi şi războinici capturaţi, ci şi de femei şi copii – un lucru care a surprins echipa de arheologi, deoarece, din punct de vedere istoric, se credea că aceştia nu făceau parte din sacrificiile făcute din motive militare. Aşadar, spaniolii nu minţeau şi încă nu ştim totul despre modul în care funcţiona Imperiul Aztec – între mitul şi adevărul despre cucerirea aztecă mai sunt încă atât de

multe de descoperit, dar există anumiţi factori de care suntem siguri şi care contrazic aproape toate relatările populare.

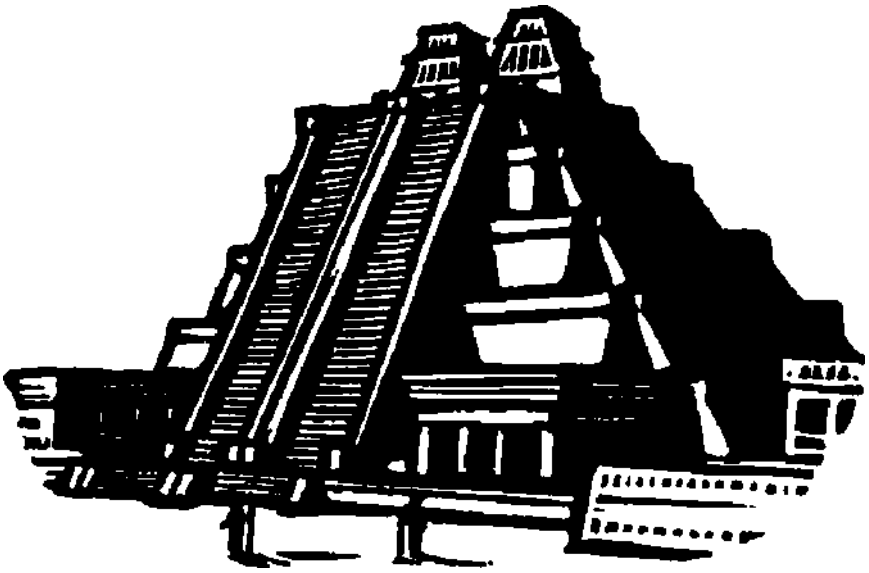

Când Cortés şi Montezuma s-au întâlnit la începutul lunii noiembrie 1519, împăratul nu şi-a predat imperiul. în schimb, a mai guvernat cel puţin câteva săptămâni, dacă nu luni. Montezuma auzise despre Cortés şi conchistadorii săi – îi supraveghea de când debarcaseră în Mexic. înainte de a ajunge la Tenochtitlán, Cortés şi oamenii săi îşi petrecuseră ultimele câteva luni atacând oameni, încercând să formeze alianţe, forţând convertiri, înrobind şi masacrând. Grupurile pe care spaniolii le-au întâlnit nu i-au confundat cu divinitatea – erau maniaci, probabil, dar nu zei. în septembrie 1519, Cortés a format o alianţă cu statul Nahua Tlaxcala, care de zeci de ani era angrenat într-un război intermitent cu Imperiul Aztec – Războaiele Florilor. într-adevăr, alături de tlaxcalteci, Cortés l-a întâlnit pe Montezuma în noiembrie. Până în acel moment, Montezuma petrecuse luni întregi încercând să găsească cea mai bună cale de acţiune. Nu dorea un război, aşa căi-a primit pe spanioli

cu braţele deschise în încercarea de a obţine mai multe informaţii despre ei. Relaţiile au rămas tensionate până în aprilie 1520, când Montezuma a fost informat că o flotă de nave spaniole se îndrepta spre Tenochtitlăn. Dar navele nu erau acolo pentru a invada; erau acolo pentru Cortes.

în 1518, guvernatorul spaniol al Cubei, Diego Velăzquez, i-a acordat lui Cortes permisiunea de a efectua o expediţie în Mexic. Totuşi, permisiunea a fost retrasă rapid. Astfel, când Cortes a debarcat în Mexic în 1519, a facut-o fără permisiunea spaniolă. în aprilie 1520, Velăzquez a trimis o flotă – sub comanda lui Pânfilo de Narvăez – să-l găsească şi să-l oprească pe pungaşul Cortes. Auzind de flotă, Montezuma le-a spus oamenilor săi să se pregătească de război, dar Cortes – conştient de coliziunea iminentă dintre două grupuri rivale de spanioli – l-a luat imediat ostatic pe Montezuma, ţinându-l prizonier. Spera că astfel îi putea arăta lui Narvăez că deţinea controlul asupra Imperiului Aztec şi astfel s-ar fi putut alia. în luna mai, Cortes a părăsit Tenochtitlăn pentru a se deplasa spre Cempoala, unde se aflau Narvăez şi oamenii săi. Acolo l-a învins rapid pe Narvăez – rivalii fie s-au alăturat lui Cortes, fie au fost luaţi prizonieri. Totuşi, în absenţa sa, secundul lui Cortes, Pedro de Alvarado, a provocat o revoltă în Tenochtitlăn. în timpul sărbătorilor pentru festivalul Töxcatl, spaniolii au masacrat nobilii şi războinicii din interiorul Marelui Templu al oraşului. Dăndu-şi seama că întregul oraş se întorsese împotriva lor, spaniolii şi tlaxcaltecii rămaşi s-au retras în fortăreaţa lor, în timp ce populaţia Mexica îi asediau din exterior.

Chiar dacă era prizonier, Montezuma ştia că vor veni mai multe forţe străine, prea multe pentru ca poporul său să reziste fără pierderi majore de vieţi omeneşti. Treaba oricărui lider Nahua, fie el şef sau împărat, era să pună vieţile oamenilor săi pe primul loc, astfel încât aceştia să poată avea urmaşi. Şi astfel, Montezuma le-a declarat luptătorilor Mexica: *„nu suntem pe măsura lor”.* Aceasta a fost afirmaţia care avea să fie ulterior scoasă din context şi mutată în alt loc din cronologie, pentru a-l arăta pe Montezuma ca fiind cel care a renunţat la imperiu. Totuşi, luptele au continuat, Montezuma a fost ucis, iar spaniolii au fugit într-un final. Părea că Tenochtitlăn fusese salvat, dar, de fapt, Cortés se afla în Tlaxcala, unde îşi facea un nou plan. La fel cum încercase cu tlaxcaltecii, Cortés a vrut să construiască alianţe cu cei din zonele aflate sub dominaţia tribului Mexica, atât cu promisiuni de recompense, cât şi cu ameninţarea că, dacă nu se aliau cu tabăra spaniolă, le-ar fi prădat pământurile şi i-ar fi ucis. Cât Cortés căuta coaliţii, variola a cuprins Valea Mexicului şi Tenochtitlăn, probabil fiind adusă în ţară de unii dintre oamenii lui Narvăez. Oamenii din tribul Mexica nu avuseseră niciodată această boală şi nu aveau cum să o combată – în curând, variola a răpus mulţi oameni.

în mai 1521, Cortés era gata să lupte din nou. Tribul Mexica fusese decimat de variolă şi pierduse aproximativ 30-50% din populaţie. Cu toate acestea, forţele spaniole crescuseră substanţial datorită alianţelor. Matthew Restall susţine că trupele lui Cortés erau atât de mixate încât, în timpul asediului asupra oraşului Tenochtitlăn, se prea poate ca mai puţin de 1% din forţa invadatoare să fi fost spaniolă.

Asediul propriu-zis a durat din mai până în august şi a fost un carusel de victorii şi pierderi. Având în vedere că tribul Mexica era încă în convalescenţă după variolă, oraşul nu mai avea căi de aprovizionare şi se confrunta şi cu o epidemie de dizenterie, se poate spune că a rezistat uluitor de mult timp. Totuşi, la data de 13 august, nu mai aveau putere să lupte şi s-au predat. Tenochtitlăn era acum în mâinile lui Cortés.

în anii care au urmat, Cortés a fost cel care a creat mitul despre cum i-a învins pe azteci, cum aceştia îl vedeau ca pe un zeu
şi nu se puteau compara cu puterea sa. Nu putea fi mai departe de adevăr. Există puţine lucruri impresionante în cucerirea pe care a facut-o Cortés şi o mare parte din succesul său s-a datorat norocului. Cu toate acestea, minciunile sale, amestecate cu mitologia Legendei Negre, au schimbat iremediabil naraţiunea istorică într-una de nerecunoscut faţă de evenimentele reale.

Henric al viii-lea sau cum să transformi o minciună în lege

Odată cu răspândirea ideilor lui Luther despre întemeierea unei biserici reformate, lucrurile au început să se încingă în Europa. în 1524, au izbucnit mai multe revolte în ţările europene vorbitoare de limbă germană. Acestea vor fi cunoscute sub numele

de Războiul Ţărănesc German *(Deutscher Bauernkrieg).* Când violenţele au atins apogeul în 1525, liderii revoltelor şi-au făcut publică lista de cereri, care includea multiple idealuri de Reformare, cum ar fi posibilitatea de a alege predicatorii, de a li se ţine predicile într-un mod uşor de înţeles şi de a se pune limite pentru a împiedica deturnarea fondurilor inutile de la comunitate către Biserica Catolică. Au existat, desigur, şi alte cereri – eliberarea din iobăgie, reducerea programului de muncă obligatorie şi returnarea terenurilor confiscate de nobilime –, însă cele care au stârnit teamă şi furie au fost cele care condamnau acţiunile Bisericii Catolice. Ameninţarea Reformei scăpase atât de mult de sub control încât acum *chiar şi* ţăranii (pătura cea mai de jos a societăţii) militau pentru ea. Martin Luther a trecut repede în cealaltă tabără, publicând *„împotriva hoardelor criminale, hoţeşti de ţărani”,* în care îi compara pe rebeli cu *„progeniturile diavolului” şi* îndemna la pedepse rapide şi sângeroase. Pedeapsa a fost aplicată cu abilitate, revoltele ţăranilor au fost înăbuşite, drepturile luate şi, până la sfârşitul revoltelor, au murit aproximativ 100.000 de oameni. Cu toate acestea, nu doar ţăranii au avut de pierdut; motorul Reformei încetinise aproape până la oprire. Cei din afara nobilimii au rămas cu un gust amar după ce Luther i-a împins pe rebelii germani în gura lupilor. Cât despre elita Europei, s-a încăpăţânat să nu facă nimic, temându-se de alte manifestări violente. Se părea că Reforma nu mai sufla sau cel puţin avea nevoie de o lungă perioadă de reabilitare. Asta până când Anglia a preluat ştafeta.

în mod ironic, regele Angliei, Henric al VlII-lea, a fost un catolic fermecător şi, în 1522, a primit chiar titlul de „Apărător al credinţei” din partea papalităţii, după ce s-a pronunţat împotriva lui Martin Luther. Totul s-a schimbat atunci când Henric a decis că voia să divorţeze de soţia sa, Caterina de Aragon. Aceasta nu-i dăduse niciun moştenitor de sex masculin şi, mai presus de toate, Henric dorea să înceapă o relaţie cu Anne Boleyn, doamna de onoare a reginei Caterina, care îi spusese clar că va fi doar soţia lui, în niciun caz amanta. în 1527, Henric i-a scris papei Clement al Vll-lea cerându-i să îi acorde dreptul la divorţ. Solicitarea a fost refuzată şi schimbul de replici a continuat până când, în cele din urmă, papa i-a spus lui Henric în termeni foarte clari că divorţul nu avea să aibă loc şi că urma să fie excomunicat dacă decidea să se recăsătorească. Din fericire, mâna dreaptă a lui Henric, Thomas Cromwell, a avut un plan se rezervă. Cromwell nu era în totalitate de acord cu ideologia lui Martin Luther, dar înclina spre Reformă după ce citise cărţi precum cele ale lui Lorenzo Valla şi credea că pentru buna funcţionare a creştinismului era nevoie de reforme, pe care Biserica Catolică nu putea şi nu voia să le ofere. Aşa că a sugerat ca Anglia să se rupă de Biserică. Astfel, Henric şi-ar fi obţinut mult doritul divorţ şi Anglia ar fi fost cu un pas mai aproape de reformă. Planul a funcţionat – căsătoria cu Caterina de Aragon a fost declarată invalidă, Henric şi Anne Boleyn s-au căsătorit, iar în 1534 a fost adoptat Actul de Supremaţie, care l-a numit pe Henric al VlII-lea capul suprem al Bisericii Angliei.

Tăierea cordonului ombilical dintre Anglia şi Biserica Catolică a necesitat o mulţime de hârtii. Pe de o parte, Anglia a trebuit să stabilească noi reguli şi legi pentru a le înlocui pe cele care trecuseră de aprobarea papalităţii şi să consolideze puterea prin mutarea infracţiunilor care fuseseră judecate anterior în tribunalele ecleziastice în tribunalele civile şi de stat. Una dintre aceste infracţiuni era sodomia, în acest context însemnând actul sexual anal cu bărbaţi, femei şi animale. în 1533, a fost adoptată *Buggery Act* (Legea Sodomiei), care o declara infracţiune pedepsită cu moartea, iar legea avea să fie în vigoare până la sfârşitul următorului mandat parlamentar, când urma să fie revizuită. Interesant este faptul că intenţia lui Thomas Cromwell, iniţiatorul legii, nu părea să vizeze homosexualitatea, folosind-o în schimb ca portiţă legală prin care membrii clerului catolic, cum ar fi călugării şi preoţii, puteau fi executaţi. Legea Sodomiei nu era neapărat menită să fie aplicată, ci să slăbească puterea Bisericii Catolice şi să reprezinte o ameninţare pentru clerul acesteia. Odată îndeplinită

această sarcină, legea ar fi fost dată uitării, fără a fi folosită vreodată – cel puţin, acesta era planul.

Lăsând la o parte hârţogăraia plictisitoare, probabil că cea mai mare problemă care a rezultat din ruptura de Biserica Catolică a fost chiar Henric al VlII-lea. Henric îşi căpătase rapid reputaţia de persoană care facea tot ce era necesar pentru a obţine ce-şi dorea, iar acest tiran primise şi mai multă autonomie şi şansa de a suporta foarte puţine consecinţe pentru acţiunile sale. Nu se putea sfârşi altfel decât bine.

în 1536, Henric a semnat condamnarea la moarte pentru cea de-a doua soţie, Anne Boleyn. Henric se săturase deja de femeia pentru care cândva era pregătit să rişte totul şi era ca o molie atras de o nouă flacără (doamna de onoare a lui Anne, Jane Seymour). Dorind să o scoată din peisaj pe Anne, a inventat o serie de crime, inclusiv adulter, incest şi vrăjitorie, care au dus la decapitarea ei. în 1540, Henry era deja la a patra soţie, Anne de Cleves, şi, printr-o întorsătură previzibilă de situaţie, a vrut să scape de ea pentru a se putea căsători cu doamna ei de onoare, Catherine Howard. Problema era că mariajul cu Anne de Cleves fusese pus la cale de Thomas Cromwell ca o mişcare politică strategică pentru a ajuta Reformarea Angliei. Prin căsătoria cu Casa de Cleves, de origine germanică, Henric a obţinut un aliat protestant, care l-a ajutat să se opună puterilor catolice europene – Spania şi Franţa – şi, în acelaşi timp, a reuşit să calmeze tulburările provocate de schimbările religioase din Anglia. Cu toate acestea, Henric a determinat-o pe Anne să accepte anularea căsătoriei.

Lui Cromwell începuse să-i fugă pământul de sub picioare. Henric nu era fericit că fusese nevoit să se căsătorească cu Anne, iar mai multe revolte, cum ar fi Pelerinajul Harului din 1536, au scos la iveală că drumul lui Cromwell spre Reformă nu era prea uşor de parcurs de monarhul megaloman. Profitând de situaţie, duşmanii lui Cromwell de la curte au lansat un zvon conform căruia Cromwell complota să-l trădeze pe rege, iar soarta i-a fost pecetluită – în iunie 1540, Cromwell a fost condamnat la moarte.

REBELI RELIGIOȘI

Pelerinajul Harului a fost o revoltă majoră care a ameninţat puterea lui Henric al VIII-lea. Condus de Robert Aske, protestul se opunea ruperii de Biserica Catolică şi Dizolvării Mănăstirilor. Pentru o vreme, părea că periclitează domnia Tudorilor. Totuşi, pelerinilor li s-a promis un acord diplomatic pentru a pune capăt protestului. A fost doar o altă minciună – Aske şi alte 200 de persoane au fost executate, iar Henric al VIII-lea şi-a continuat procesul de îndepărtare de Roma.

Dar Henric al VIII-lea nu s-a mulţumit doar cu decapitarea fostului său favorit, ci a vrut să-i ponegrească numele cu desăvârşire. Astfel, regele a plănuit ca execuţia lui Cromwell să fie simultană cu cea a celui mai josnic nobil posibil: Walter Hungerford. Se ştia că Hungerford îşi întemniţase şi

torturase prin înfometare soţia, Elisabeta; ba chiar încercase să o omoare. De fapt, Cromwell ignorase cererile de divorţ ale Elisabetei. Şi la fel precum Cromwell, Henric şi consiliul său au trecut cu vederea situaţia dificilă a Elisabetei atunci când a fost vorba de construirea acuzaţiilor împotriva lui Hungerford, acuzându-l în schimb de trădare pentru că angajase un susţinător al Pelerinajului Harului. Cu acuzaţia-cheie de trădare în vigoare, Henric a fost liber să fabrice două acuzaţii suplimentare. Prima a fost pentru folosirea de magie, iar a doua pentru sodomie. Henric avea să folosească împotriva lui Cromwell propria lui lege, eliminând scopul iniţial al acesteia doar pentru a-l umili.

La 28 iulie 1540, Walter Hungerford a devenit prima persoană condamnată şi executată în temeiul Legii Sodomiei. Pentru a asigura finalitatea execuţiei, a fost adoptat un amendament care a făcut ca legea din 1533 să fie *„respectată şi păstrată pentru totdeauna”.* Interesant este că „pentru totdeauna” s-a dovedit a fi ceva incert, iar legea a fost pentru scurt timp abrogată în 1553. Cu toate acestea, a fost readusă rapid în vigoare în 1562, cu formularea clară şi răspicată adăugată de Henric al VlII-lea în 1540; de data aceasta, „pentru totdeauna” va *fi pentru totdeauna.*

Şi aşa a fost. în Anglia, mii de oameni au fost acuzaţi în temeiul acestei legi şi sute au fost executaţi înainte să fie înlocuită în cele din urmă, în 1828, cu *Legea privind infracţiunile împotriva persoanei.* Cu toate acestea, *Buggery Acta,* continuat să trăiască. Ca parte a colonizării britanice, actul a fost întreţesut în legile mai multor ţări, unde, în

unele locuri, a rămas până în prezent. Astfel, Legea Sodomiei rămâne poate unul dintre cele mai oribile exemple istorice ale efectului de propagare.

Multele (multele) minciuni ale lui Nostradamus

Este rar ca o carte veche de peste 450 de ani să ajungă astăzi pe prima pagină a ziarelor, dar acest lucru are legătură doar cu magia şi misticismul lui Nostradamus. în 2020, în ziarele din întreaga lume s-a scris pe larg că *Les Prophéties,* cartea lui Michel de Nostredame din 1555, a prezis pandemia globală de Covid-19. Acesta nu era un fenomen nou: în ultimii ani, s-a spus că Nostredame (sau Nostradamus) ar fi prevăzut totul, de la evenimentele din 11 septembrie 2001 până la 2012 (alias sfârşitul lumii care nu a avut loc niciodată). Chiar şi înainte de aceste evenimente, profeţiile lui Nostradamus au fost legate de Marele incendiu din Londra (1666), de Tratatul de la Hamedan (1727) şi de Revoluţia Franceză. Acum ar fi foarte uşor să le respingem pe toate considerându-le doar o farsă seculară – profeţia pandemiei de Covid-19 din 2020 a fost cu siguranţă doar o farsă, dar nu a venit de la *Les Prophéties,* ci de la cineva care probabil se plictisea foarte tare pe internet. Şi totuşi, tocmai asta îl face pe Nostradamus atât de fascinant. Profeţiile sale sunt atât de vagi încât ar putea însemna orice şi pot fi

imitate de oricine. Acesta este motivul pentru care au reuşit să reziste atâtea secole, dar şi care le face atât de periculoase.

Născut în 1503, Nostradamus şi-a început cariera în domeniul profeţiilor în jurul anului 1550. După ani de călătorii prin Franţa, Nostradamus s-a stabilit la Salon-de-Provence, în sudul Franţei, unde a lucrat în principal ca medic, fiind renumit în special pentru tratarea victimelor ciumei. Era o meserie profitabilă, dar foarte dependentă de valurile de boală, aşa că, pentru a-şi suplimenta veniturile, Nostradamus a început să se ocupe şi de alte domenii. Mai întâi a scris o serie de reţete pentru pa- cienţii săi, care includeau prafuri pentru albirea dinţilor, vopsele de păr şi chiar poţiuni de dragoste. Pe fondul acestui succes, a trecut la astrologie, promiţându-le clienţilor săi un tratament medical care depăşea îngrijirea corpului – incluzând o perspectivă asupra minţii şi viitorului –, creând horoscoape individuale detaliate. Aceste horoscoape tindeau spre un viitor favorabil pentru clienţii săi, deşi, atunci când prezicea un drum

întunecat, adesea le amintea că o viaţă este trăită cum trebuie dacă are atât urcuşuri, cât şi coborâşuri.

JOCUL DE-A DOCTORUL CARE VINDECĂ CIUMA

În ciuda reputaţiei de mare vindecător al victimelor ciumei, tehnicile lui Nostradamus nu erau chiar atât de utile. De exemplu, în timpul Morţii Negre a folosit ca tratament sângerarea terapeutică, una dintre cele mai vechi practici medicale care data încă din vremea Egiptului şi Greciei Antice. Această practică terapeutică a rămas populară până în secolul al XIX-lea. Cu toate acestea, nu ajuta prea mult, mai ales dacă pacientul se lupta deja cu o boală, caz în care îi creşteau şansele de infecţie şi anemie şi, bineînţeles, de drenare accidentală a unei cantităţi prea mari de sânge.

în 1550, Nostradamus a profitat de o idee nouă, publicistica. Comerţul cu cărţi era înfloritor, iar editorii erau deosebit de interesaţi să tipărească almanahuri, lucrări anuale care puteau fi despre orice, de la indicaţiile unui medic care recomanda cele mai bune perioade ale anului pentru a face sângerări terapeutice până la manuale despre recolta culturilor. Nostradamus a profitat de acest lucru, extinzându-şi expertiza de la horoscoapele individuale la previziuni anuale ample ale viitorului. Pe lângă tot ce a fost, Nostradamus se credea şi poet, alegând să-şi scrie majoritatea prezicerilor în

poeme de patru rânduri, cunoscute sub numele de catrene. Astfel a dat profeţiilor sale un

aer aproape mistic, dar a oferit şi un sentiment de vag – puteau însemna orice pentru oricine, aşa că era la latitudinea cititorului să le interpreteze. Aceste almanahuri anuale au luat aproape imediat amploare şi, în curând, numărul adepţilor lui Nostradamus a început să crească. în 1555, a adăugat-o pe regina Franţei, Caterina de Medici, la clientela sa aflată în creştere şi, datorită patronajului ei, a început să furnizeze previziuni soţului ei, regele Henric al II-lea. în acelaşi an, Nostradamus a publicat un compendiu al prezicerilor sale: *Les Prophéties* („Profeţiile"). Dar era nevoie de ceva mult mai important pentru a consolida reputaţia lui Nostradamus.

în anul 1559, Henric al II-lea a murit în timpul unui turnir, când lancea contelui Gabriel Montgomery s-a sfărâmat de coiful regelui iar aşchiile i-au intrat în ochi, provocându-i leziuni cerebrale şi, în cele din urmă, septicemie. Moartea lui a şocat Franţa, deoarece nimeni nu ar fi putut prevedea că regele în vârstă de 40 de ani va muri într-un accident atât de ciudat. Apoi, oamenii şi-au amintit de Almanahul din 1559 al lui Nostradamus, care spunea de *„cel mare care nu avea să mai fie".* Popularitatea a crescut exponenţial datorită unei alte preziceri: *„Leul tânăr va birui leul îmbătrânit, pe câmpul de luptă într-un duel cu trudă, îşi va pune ochii în cuşca sa cu aur poleit, învingătorul lua-va totul, urma-v-apoi o moarte crudă."* – Henric purta un coif aurit când i-a fost străpuns ochiul, leul bătrân căzând în faţa tânărului leu Montgomery. Nostradamus ştiuse de la bun început că acest lucru se va întâmpla. A început o fascinaţie febrilă, oamenii

disecând *Les Prophéties* în căutarea avertismentelor şi a semnelor care ar fi putut fi ratate. Toate au ignorat faptul că, în 1558, Nostradamus l-a declarat pe Henric al II-lea *„invincibil”.*

în 1566, Nostradamus a murit, însă profeţiile sale au continuat să apară, datorită unei serii de falsuri şi manipulări. Unele au fost destul de evidente: astrologi care au pus numele „Nostradamus” pe lucrările lor pentru a creşte vânzările sau editori care au tipărit ediţii contrafăcute ale revistei *Les Prophéties* cu presupuse noi profeţii pentru a atrage cititorii. Au început să apară rude false, inclusiv un bărbat care pretindea că este fiul lui Nostradamus şi care chiar a reuşit să ajungă la o înţelegere cu editorul lui Nostradamus. Cea mai extravagantă poveste a fost cea spusă de medicul francez şi comerciantul de fainã Vincent Seve în 1605. Seve a fost un personaj oarecum ciudat, afirmând că trăia ascuns într-o pivniţă dintr-o carieră abandonată pentru a putea studia mai bine istoria şi astrologia. Seve susţinea că unul dintre nepoţii lui Nostradamus, pe nume Henri, îl chemase pe patul de moarte pentru a-i lăsa moştenire o serie de profeţii inedite făcute de Nostradamus, pe care le considera de cea mai mare importanţă. în acelaşi an, ediţii complet noi ale revistei *Les Prophéties* conţineau aceste noi predicţii, denumite Sextine. Interesant este faptul că toate acestea erau net diferite de celelalte scrieri ale lui Nostradamus, formând versuri de şase rânduri, cu un limbaj mult mai clar şi cu un accent deosebit pe elogierea regelui de atunci al Franţei, Henric al IV-lea. După cum probabil ai ghicit, Seve falsificase

profeţiile şi nu există nicio înregistrare istorică a vreunui nepot pe nume Henri.

Interesul pentru Nostradamus a început să scadă spre sfârşitul secolului al XVII-lea. Acesta era, la urma urmei, Secolul Luminilor (Iluminismul), al raţiunii şi al ştiinţei, aşa că nu prea era loc pentru divinaţie. Totuşi, a dat naştere unui Nostradamus care apare în momente de mare criză pentru a crea atât sens, cât şi teamă, indiferent dacă acestea sunt reale sau nu. Primul exemplu important al acestui tipar a apărut în timpul Revoluţiei Franceze, când o anumită profeţie a fost popularizată atât prin presă, cât şi prin pamflete: *„Nu va trece mult timp şi toate lucrurile vor fi rânduite, simţim că o epocă sinistră este pe cale să*

sosească, starea semnelor şi a sigiliilor va fi schimbată peste poate, puţini vor fi cei care se vor mulţumi cu posturile lor"

Datorită limbajului său neclar, a fost iniţial preluat de ambele părţi ale clivajului revoluţionar. Putea însemna că *„revoluţia va fi grea, dar revoluţionarii vor învinge"* sau *„revoluţionarii vor avea succes la început, dar nu va dura mult timp".* Noile ediţii ale revistei *Les Prophéties* erau dornice să profite; au creat noi profeţii conform cărora călugăriţele şi preoţii aveau să fie ţinta revoluţiei. Versurile falsificate au fost prezentate la nivel internaţional ca fiind reale în anul 1790. Curând au apărut minciunile individuale. în 1792, presa franceză a relatat că un bărbat a pătruns în mormântul lui Nostradamus şi a găsit şi mai multe profeţii pentru anul următor – deşi era mort de mult timp, se pare că scheletul clarvăzătorului încă putea să prezică viitorul. Situaţia a luat şi mai multă amploare în 1794, când voluntari ai Gărzii Naţionale ar fi pătruns şi ei în mormânt, găsind un bilet scris de mână de Nostradamus, care prezicea emanciparea Franţei.

în istoria mai recentă, interesul a atins alt vârf în perioada premergătoare celui de-Al Doilea Război Mondial, numeroase retipăriri şi „noi" profeţii ale lui Nostradamus fiind publicate la nivel internaţional. în timpul războiului, vânzările revistei *Les Prophéties* au explodat, iar Joseph Goebbels a început să inventeze profeţii moderne ale lui Nostradamus ca formă de propagandă nazistă împotriva Aliaţilor. Din păcate, numele său – folosit în vremuri de criză atât ca sprijin, cât şi ca armă – a devenit singura

moştenire pe care a lăsat-o. Indiferent care ar fi adevărul din spatele operei sale originale, acesta este compromis de secolele de invenţii şi e din ce în ce mai greu de spus ce a pretins Michel de Nostredame că a văzut cu adevărat.

Războiul de la Imjin şi cele mai groaznice tratative de pace din istorie

Toyotomi Hideyoshi s-a născut în 1536. Fiu al unui ţăran japonez, acesta a făcut tot posibilul să-şi depăşească condiţia, urcând din poziţia de infanterist la cea de samurai şi lider militar. De-alungul anilor 1580, a condus o campanie de unificare a Japoniei după mai mult de un secol de fragmentare politică, iar în 1591 era liderul de facto al ţării, primind numele de *„Marele Unificator”.* Cu toate acestea, Hideyoshi îşi dorea şi mai mult şi poate cel mai mare vis al său era să cucerească China condusă de dinastia Ming. Astfel ar fi doborât centrul de putere al Asiei şi ar fi demonstrat forţa acestei noi Japonii. Cel mai bun mod de a ataca era să trimită trupe prin Coreea condusă de dinastia Joseon, care să treacă graniţa cu China.

Hideyoshi a trimis emisari care să ceară permisiunea Coreei de a-i traversa teritoriul. Cu toate acestea, Coreea nu avea de gând să accepte; la urma urmei, era un stat tributar Chinei conduse de dinastia Ming. Totuşi, Seonjo, al paisprezecelea rege al dinastiei Joseon, a numit delegaţi care să cerceteze

planurile lui Hideyoshi, dar informaţiile lor nu erau tocmai solide. Unele rapoarte spuneau că Hideyoshi avea o armată numeroasă, care ar fi atacat dacă nu i s-ar fi permis să treacă, în timp ce altele afirmau că Japonia nu facea nimic altceva decât să dea din gură şi că nu ar fi atacat niciodată Coreea. Seonjo a decis să creadă ultima variantă şi şi-a văzut de viaţă – a fost o mare greşeală. în aprilie 1592, trupele japoneze au debarcat la Busan şi au asediat oraşul. în doar câteva săptămâni, Hideyoshi a capturat capitala Hanseong (cunoscută în prezent drept Seul). Pe măsură ce

invazia a avansat, China s-a pregătit să intervină, iar până la mijlocul anului 1593, forţele coreene şi chineze au reuşit să mute înapoi liniile de luptă ale Japoniei. Astfel au început negocierile de pace sau, mai bine zis, o farsă absolută.

AMIRALUL NEMURITOR

Amiralul Yi Sun-sin este considerat una dintre cele mai mari personalităţi din istoria navală, iar inovaţiile sale, precum nava-ţestoasă, au revoluţionat războiul naval în Asia. Între anii 1592 şi 1598, flota sa coreeană a luptat în douăzeci şi trei de bătălii împotriva Japoniei, fără să sufere nicio pierdere.

Opiniile diferite ale fiecărei ţări constituiau

obstacolul evident. China şi Coreea doreau doar ca forţele lui Hideyoshi să iasă din Coreea şi să se îndepărteze de graniţa chineză – negocierea era o opţiune mult mai bună decât vărsarea inutilă de sânge şi un război costisitor. în ciuda acestui lucru, situaţia lui Hideyoshi era puţin diferită. La momentul respectiv, pur şi simplu nu putea câştiga războiul, deoarece Coreea îşi revenise după atacul-surpriză şi-şi scosese asul din mânecă, pe amiralul Yi Sun-sin, ale cărui tactici navale inteligente învingeau în mod constant marina japoneză. în plus, miliţiile de gherilă blocau liniile de aprovizionare japoneze. Izolat pe mare, lipsit de hrană şi muniţie, Hideyoshi era pe cale să piardă. însă, el nu vedea lucrurile în aceeaşi lumină. Avea nevoie doar de timp ca să se regrupeze, iar negocierile de pace îi ofereau acest lucru. în mintea lui, existau două posibilităţi: China şi Coreea îşi cereau scuze faţă de Japonia, îi recunoşteau puterea şi negocierile se încheiau sau războiul începea din nou, cu armatele lui Hideyoshi reîmprospătate cu forţe noi. Astfel, în deschiderea negocierilor, Hideyoshi a pregătit o listă de şapte cereri, printre care se număra un armistiţiu între China şi Japonia, precum şi deschiderea unei căi comerciale. în plus, Coreea trebuia să jure supunere necondiţionată Japoniei, să trimită un prinţ şi miniştri de stat ca ostatici şi să permită forţelor japoneze să controleze mai multe provincii coreene. într-o ultimă înfloriturăă, Hideyoshi a inclus o scrisoare care îi declama destinul de mare conducător al *„celorpatru mări”.*

Cererile şi scrisoarea lui Hideyoshi nu au ajuns niciodată în China. A ales să-şi încredinţeze negocierile câtorva delegaţi conduşi de Konishi Yukinaga. Yukinaga ajutase la conducerea trupelor în timpul primei invazii din timpul Războiului de la Imjin şi, prin urmare, nu-şi facea iluzii cu privire la cât de gravă era cu adevărat situaţia Japoniei. Ştia că, dacă ar fi prezentat Chinei cererile lui Hideyoshi, acestea ar fi fost imediat respinse, iar Japonia ar fi fost în cele din urmă înfrântă în invazie. Aşa că a ales să falsifice un set de cereri în numele lui Hideyoshi, care erau însoţite de o scrisoare falsă în care acesta se prosterna la mila Chinei. Cât despre minciună, lucrurile nu mergeau mult mai bine pentru China şi Coreea. Negocierile lor fuseseră transmise prin intermediul unui bărbat pe nume Shen Weijing, care nu numai că era la curent cu falsurile lui Yukinaga, dar se pare că a ajutat la scrierea unora dintre ele. Interesant este că, deşi nu era conştientă de duplicitatea lui Weijing, Coreea a dat glas neîncrederii pe care o avea în el, considerându-l un *„pungaş”* uşor de convins să spioneze în favoarea japonezilor. îndoielile au fost susţinute de atacul japonez asupra oraşului coreean Jinju de la începutul negocierilor de pace, care a dus la moartea a aproximativ 60.000 de cetăţeni. Cu toate acestea, cumva, negocierile de pace au continuat.

Rutina minciunilor aruncate dintr-o parte în alta a continuat până în anul 1595, când ambele părţi au considerat că negocierile ajunseseră în punctul dorit de fiecare. Hideyoshi era convins că aproape toate

cererile sale iniţiale aveau să fie îndeplinite şi că, în plus, urma să fie învestit într-o poziţie care să-l marcheze ca egal în ochii Chinei dinastiei Ming. Poate că nu urma să cucerească China, conform planului iniţial, dar Japonia ieşea din negocieri cu forţe proaspete, fiind recunoscută la nivel mondial ca unul dintre centrele de putere globale.

Bineînţeles, China nu era de aceeaşi părere. Scrisorile primite de la Hideyoshi scoteau la iveală un lider plin de remuşcări care voia doar pace, iar învestirea propriu-zisă pe care o elaboraseră reflecta acest lucru: *„Acum, că aţi realizat cu regret cât de gravă v-afost eroarea. ”* Hideyoshi trebuia să-şi retragă forţele din Coreea fără a ocupa teritorii sau a lua ostatici, iar în schimb, China îi acorda lui Hideyoshi titlul de rege al Japoniei, dar i se interzicea comerţul tributar, iar aşteptările erau de supunere şi respect total faţă de China.

în octombrie 1596, Hideyoshi i-a primit pe oficialii chinezi pentru ceremonia de învestitură. A purtat hainele reprezentative pentru dinastia Ming primite în dar şi a marcat ocazia cu un ospăţ. Motivul pentru bucuria lui Hideyoshi era că nu avea nicio idee despre ce spunea *de fapt* actul de învestitură chinezesc – până când a cerut să fie tradus şi citit cu voce tare. După ce a auzit conţinutul, s-a înfuriat şi a ameninţat că avea să-şi ucidă negociatorii. Fusese luat de prost şi răzbunarea lui a fost să reînceapă războiul. în august 1597, soldaţii şi navele japoneze se îndreptau din nou spre Busan. Dar, de data aceasta, Coreea nu a mai fost luată prin surprindere, iar forţele sale s-au dovedit feroce. Cu toate acestea,

în ciuda cruzimii fiecărei părţi,
Războiul de la Imjin avea să se încheie banal. în septembrie 1598, Hideyoshi a murit şi războiul nu prea mai avea rost dacă el nu mai era. Japonia a ordonat soldaţilor săi să se întoarcă acasă şi asta a fost tot. Fiecare ţară a rămas îndatorată şi cu sute de mii de oameni morţi – o soartă care ar fi putut fi evitată dacă nu ar fi fost acea înşelăciune, poate bine intenţionată, dar prost executată.

Cei trei Dmitri

în timp ce Războiul de la Imjin ba se oprea, ba reîncepea, Rusia se confrunta cu propria serie de probleme apărute după moartea lui Ivan cel Groaznic în 1584. Unul dintre cei mai controversaţi conducători din istoria Rusiei, Ivan s-a născut într-o Rusie care, în anul 1530, nu era nici pe departe ţara pe care o ştim astăzi. Numită pe atunci Marele Cnezat al Moscovei sau Ţara Muscălească, fusese fondată în 1263 ca stat vasal al Imperiului Mongol şi era relativ mică. Situaţia a început să se schimbe sub conducerea bunicului şi a tatălui lui Ivan – Ivan al III-lea (1462-1505) şi Vasili al III-lea Ivanovici (1505-1533). în anul 1480, Ivan al III-lea a învins Hoarda De Aur, astfel a eradicat orice putere mongolă rămasă şi a revendicat independenţa.

Victoria a dat startul *„adunării pământurilor Rusiei”,* în esenţă, anexarea pământurilor din

apropiere cu scopul de a construi ceea ce avea să devină Rusia. Ivan al III-lea a visat ca Ţara Muscălească să devină *„A treia Romă”,* un mare imperiu cu un singur conducător în frunte – aceasta a fost moştenirea primită de Ivan cel Groaznic atunci când, în 1547, la vârsta de doar 16 ani, a fost încoronat drept primul ţar al Rusiei.

Domnia lui Ivan a fost un talmeş-balmeş. începutul domniei sale ar putea fi numit un succes: Ivan a consolidat regimul autocratic, a extins teritoriul Rusiei şi a adoptat un sistem mai riguros pentru autoritatea religioasă. însă costul a fost pe măsură – sacrificarea libertăţii şi a drepturilor individuale în interesul statului. Cu toate acestea, a fost un câştig cel puţin pentru Ivan şi pentru procesele de consolidare a puterii Rusiei. Totuşi, totul a început să se destrame în anul 1558, când Ivan şi-a propus să obţină controlul asupra Mării Baltice şi a dat startul Războiului livonian. Războiul avea să se întindă pe următorii 25 de ani, Ivan luptând împotriva naţiunilor: Polonia- Lituania, Danemarca-Norvegia şi Suedia. Ca şi cum nu ar fi fost suficient de greu, în 1560, soţia lui Ivan, Anastasia Romanovna, a murit într-un aparent asasinat. Ivan a dat vina pe aristocraţia rusă (adică pe boierime) pentru moartea ei şi, într-un acces de furie paranoică, a elaborat o răzbunare deosebit de sângeroasă. Rusia a fost împărţită în două – în 1565, Ivan a înfiinţat un stat separat, cunoscut sub numele de Opricinina. Această regiune cuprindea majoritar cele mai bogate zone ale naţiunii, unde locuiau mulţi boieri. Dorind să menţină un regim de guvernare brutal, Ivan a pus bazele

Opriciniki, poliţia secretă care avea mână liberă să ucidă, să tortureze şi să profaneze după bu- nul-plac. Deloc surprinzător, poate că metodele respective erau grozave pentru planul de răzbunare al lui Ivan, dar nu a fost bine deloc pentru Rusia. Copleşită de lipsuri din cauza Războiului livonian, Rusia a devenit din ce în ce mai vulnerabilă odată cu resursele care erau folosite pentru Opricinina. în 1571, tătarii din Crimeea au profitat din plin de această slăbiciune şi au asaltat cu succes Moscova, incendiind mari porţiuni din oraş, luând ca robi mulţi locuitori şi ucigând mii de oameni.

Răzbunarea lui Ivan a doborât Rusia şi, pentru a supravieţui, ţara trebuia să fie din nou un întreg. Operaţiunea Opricinina a fost anulată, iar resursele au fost redirecţionate spre război, dar era prea puţin şi prea târziu. Războiul livonian s-a încheiat în anul 1583, iar Rusia a fost forţată să intre în negocieri de pace care, după 25 de ani de lupte, nu i-au adus niciun câştig net. Când Ivan a murit, un an mai târziu, Rusia abia mai rezista. Desigur, îşi extinsese teritoriul la început şi rămăsese intact în cea mai mare parte, dar poporul, economia şi moralul său erau ferfeniţă. Rusia avea nevoie de un moştenitor puternic care să o conducă spre salvare. Problema era că acel moştenitor era mort. Fiul cel mare al lui Ivan cel Groaznic, Ivan Ivanovici, fusese crescut să preia frâiele Rusiei, dar Ivan l-a ucis într-un acces de furie, în 1581. Mai rămăseseră doar doi fii – Feodor, care probabil avea o dizabilitate intelectuală şi nu era interesat de guvernare şi Dmitri, care era un copil. Urma să înceapă perioada „Timpurilor tulburi”.

LIDERUL GODUNOV

Chiar dacă, mai mult decât sigur, a aprobat uciderea unui copil, Boris Godunov nu a fost un conducător atât de rău, fiind înfrânt mai degrabă de ghinion şi de o legătură fragilă cu puterea decât de o guvernare ineficientă. De fapt, el a fost primul ţar care a iniţiat relaţii puternice cu restul Europei, declarând: *„Toate naţiunile sunt la fel de atrăgătoare pentru el, încât vrea să trăiască în prietenie cu toată lumea"* – cu excepţia cazului în care, desigur, acel cineva se numea Dmitri.

Feodor a devenit ţar, însă nu era capabil să conducă. Aşadar, cumnatul său şi fostul consilier al lui Ivan cel Groaznic, Boris Godunov, a fost numit regent de facto. Domnia lui Boris a fost chiar destul de eficientă, dar nu ştia cum să controleze puterea pe care o avea. în anul 1591, Feodor încă nu avea copii, astfel tânărul Dmitri era singurul succesor adevărat la tron. Nu trebuie să fii un geniu să înţelegi că acest statut îl transforma pe băieţelul de 8 ani într-o ameninţare. Poate de aceea primul gând a fost legat de un posibil asasinat atunci când, în mai 1591, Dmitri a fost găsit mort, cu gâtul tăiat. Cauza oficială invocată a fost că Dmitri fie îşi tăiase singur gâtul, fie căzuse cu gâtul în cuţit în timpul unei crize de epilepsie – dar nimeni nu a crezut cu adevărat acest lucru. Ultimul moştenitor era mort şi uşa era deschisă pentru Boris – când Feodor a murit în 1598,

ţarul Boris
a urcat pe tron.

Boris n-a fost popular. în anul 1601, Rusia a fost lovită de o foamete care a ucis aproximativ 2 milioane de oameni în decurs de trei ani, iar vina a fost aruncată direct asupra lui Boris. Ca şi cum noul ţar nu avea deja destule probleme, în 1604 s-a întâmplat ceva foarte ciudat – Dmitri s-a întors. Cel puţin cineva care pretindea că este Dmitri. Cunoscut acum sub numele de Falsul Dmitri I, tânărul pretindea că a scăpat de tentativa de asasinat fugind şi lăsând în urmă o sosie care i-a luat locul. Dar se întorsese şi îşi dorea înapoi tronul. Şi nu era doar o ameninţare de faţadă, deoarece Falsul Dmitri I avea în spate o putere reală, sub forma Uniunii Polono-Lituaniene. Uniunea ştia că era un impostor, dar era dornică să îl răstoarne pe Boris şi să ia o bucată din puterea rusă. în martie 1605, Falsul Dmitri I a mărşăluit spre Rusia, pregătindu-se să lupte pentru coroană, dar n-a mai fost necesar. La sfârşitul lunii aprilie, Boris a murit probabil în urma unui atac cerebral şi fiul său adolescent, Feodor al Il-lea, a devenit noul ţar. Feodor a fost aproape imediat asasinat, iar în iunie, ţarul Dmitri se urcase pe tron.

Falsul Dmitri şi-a început domnia chiar bine. Avea sprijinul poporului şi al boierilor care garantau pentru credibilitatea sa, deşi iniţial îl consideraseră un impostor. Dmitri a făcut planuri să îmbunătăţească viaţa ţăranilor ruşi şi să continue tradiţia de a aduna pământurile Rusiei prin alianţe şi printr-un război cu Imperiul Otoman. Totuşi, planurile i-au fost zădărnicite

incredibil de rapid. La 8 mai 1606, Dmitri s-a căsătorit cu poloneza Marina Mniszeck, care era catolică şi specificase clar că nu intenţiona să se convertească la creştinismul ortodox. Puternica Biserică Rusă s-a înfuriat şi i-a determinat pe boieri să se întoarcă împotriva lui Dmitri – declarându-l (încă o dată) un impostor. După mai puţin de zece zile, pe 17 mai, Dmitri a fost asasinat, iar pe 19 mai, conducătorul boierilor, Vasili Şuiski, era noul ţar.

Succesiunea Dmitrilor nu era gata. în anul 1607, a mai apărut unul (Falsul Dmitri al II-lea). Cumva, supravieţuise uciderii sale şi, în ciuda faptului că nu semăna deloc cu primul fals Dmitri, Marina Mniszeck l-a recunoscut oficial ca fiind soţul ei. încă o dată, Uniunea Polono-Lituaniană şi-a oferit sprijinul, iar până în 1608, Dmitri al II-lea avea trupe formate din zeci de mii de oameni, care includeau ţărani şi câţiva boieri ce dezertaseră din armatele lui Vasili. Din nefericire pentru impostor, nu avea să ajungă ţar. Polonia a decis că vremurile erau destul de tulburi şi putea declara război direct, iar în anul 1609, regele Sigismund al III-lea a făcut exact acest lucru. Forţele poloneze ale lui Dmitri au fost direcţionale în altă parte şi, deşi a încercat cu disperare să se agaţe de visul de a fi ţar, a fost ucis în timpul unei bătăi alimentate de alcool, în anul 1610.

Războiul a continuat. în 1610, forţele poloneze ajungeau la Moscova, iar ţarul Vasili a fost înlăturat. Un alt Dmitri (Falsul Dmitri al III-lea) a apărut în 1611, dar nimeni nu a mai crezut în mitul miraculoasei supravieţuiri (a treia la număr) şi, deşi a

obţinut ceva sprijin din partea rebelilor, a fost rapid

trădat şi executat. Abia în 1612, odată cu Bătălia din Moscova, Rusia şi-a recăpătat din nou puterea şi a ales un nou ţar: Mihail Romanov. încoronarea lui Mihail a marcat sfârşitul vremurilor de restrişte şi începutul domniei Romanovilor în Rusia. în ciuda acestui lucru, saga lui Dmitri tot nu se încheiase. Marina Mniszeck scăpase de soarta Falsului Dmitri al Il-lea şi susţinea că fiul ei în vârstă de patru ani, Ivan Dmitrievici, era adevăratul ţar al Rusiei. Era o mişcare bizară, slab susţinută, însă Mihail ştia că falşii Dmitri puteau fi o ameninţare mortală. Marina şi fiul ei au fost capturaţi; Marina a murit în închisoare. Mihail a ordonat ca Ivan să fie executat în public, punând astfel capăt – rapid şi sângeros – acestui neam de impostori.

SCANDALUL OTRĂVURILOR

La sfârşitul anilor 1670, o isterie foarte ciudată a zguduit Franţa, cu zvonuri despre cercuri secrete de otrăvire, ritualuri demonice şi chiar despre faptul că puterea putea fi cumpărată cu poţiuni de dragoste. Pe măsură ce frica s-a răspândit, a fost declanşată o vânătoare de vrăjitoare la cele mai înalte niveluri ierarhice: curtea regelui Ludovic al XlV-lea. Elementul cu adevărat ciudat al acestei frenezii este că, spre deosebire de altele, această vânătoare de vrăjitoare nu s-a bazat pe religie sau pe vreo criză socială, ci avea rădăcini într-o obsesie aparent foarte

modernă – *true crime*[6]*.* în anul 1673, s-a descoperit că delicata aristocrată marchiza de Brinvilliers şi-a ucis în mod sistematic familia pe parcursul unui deceniu, administrând otravă pe furiş tatălui şi celor doi fraţi ai ei timp de mai multe luni, până când fiecare dintre ei a murit din cauza unei boli îndelungate, dar misterioase. Cel puţin aşa se crezuse iniţial. Motivul principal al crimelor a fost lăcomia, pentru că marchiza spera să încaseze moştenirea, dar şi să poată continua să se vadă cu iubitul ei cu care familia nu era de acord. Primele dovezi ale crimelor comise au fost găsite abia la moartea iubitului ei în 1672, după ce datornicii îi goliseră casa. Marchiza fugise, dar a fost prinsă, judecată şi executată în anul 1676.

Povestea crimelor săvârşite de marchiză a fost un scandal extrem mediatizat, dar mersese dincolo de o oarecare bârfa macabră. Dacă marchiza de Brinvilliers putea să comită o crimă atât de odioasă, atunci oricine putea să o facă – astfel a izbucnit o adevărată isterie. Frica îi cuprinsese pe toţi, iar unii au văzut o oportunitate de a se îmbogăţi rapid. Printre aceştia s-a numărat Magdelaine de La Grange, una dintre cele mai importante ghicitoare din Paris. Aceasta se folosea de divinaţie în special pentru a le spune clienţilor săi dacă fuseseră otrăviţi (caz în care le putea furniza un antidot scump). în anul 1677, a fost arestată pentru că voise să falsifice un certificat de căsătorie – în care apărea că s-ar fi

6 Literatură de non-ficţiune, podcast sau gen de film în care autorul/naratorul analizează o crimă şi detaliază acţiunile persoanelor asociate, implicate sau afectate de evenimentele reale care stau la bază. Literalmente, crimă adevărată, (n. *trad.)*

măritat cu bătrânul avocat Jean Fauyre – în încercarea de a câştiga o moştenire de pe urma acestuia, iar bărbatul a murit la scurt timp după aceea. A fost luată în considerare otrăvirea. încercând să scape de închisoare, Magdelaine a mărturisit că avea cunoştinţă de potenţiale crime de importanţă naţională, iar ministrul de război, marchizul de Louvois, a fost chemat pentru a-i verifica afirmaţiile. Magdelaine a declarat că Fauyre fusese într-adevăr otrăvit, dar nu de către ea – un complot secret de asasinare a Regelui şi a Delfinului[7] era în curs de desfăşurare, iar Fauyre fusese doar una dintre victime. Deşi Magdelaine nu deţinea alte informaţii, a jurat că puterile sale de clarvăzătoare puteau afla mai multe dacă era eliberată din închisoare. Louvois nu a muşcat momeala, dar la sfârşitul anului 1677 au ieşit la iveală noi dovezi, când un alchimist şi servitorul său au fost arestaţi pentru fals în acte. Servitorul le-a spus temnicerilor că le putea oferi informaţii despre un complot care îl privea pe rege în schimbul graţierii. Cu propunerea servitorului şi oferta de eliberare dată de Magdelaine, Louvois a crezut că descoperise ceva extraordinar: o reţea parizianăde otrăvire.

Regele Ludovic al XIV-lea părea să fie ţinta acestui presupus complot, iar capturarea participanţilor la complot era imperioasă, însă dincolo de Magdelaine şi de asociaţii alchimistului, Louvois s-a lovit de-un zid. Totul s-a schimbat în ianuarie 1679, când două ghicitoare, Mărie Bosse şi Mărie Vigoreux, au fost arestate după ce ar fi fost auzite glumind despre

7 în franceză, *Dauphin de France* – titlu acordat moştenitorului tronului Franţei în perioada 1350-1791 şi 1824-1830. (n. *trad.)*

otrăvirile lor încununate de succes. în urma unei percheziţii făcute în casa lui Bosse s-a găsit arsenic şi alte otrăvuri, un lucru nu aşa de neobişnuit dacă ţinem cont că erau des folosite în gospodărie şi pentru combaterea dăunătorilor. Dar era suficient pentru a stârni teamă, mai ales că Madame de Poulaillon, clientă a ambelor femei ce făcea parte din clasa superioară, fusese mutată recent într-o mănăstire. Existau bănuieli că încercase să îşi otrăvească soţul. Louvois părea să fi găsit reţeaua criminală şi a fost deschisă o anchetă bazată pe convingerea că ghicitoarele pariziene lucrau în cârdăşie cu femeile aristocrate pentru a le face vânt soţilor şi rivalilor lor.

Până în martie, cazurile se adunaseră într-un număr atât de mare încât Ludovic al XlV-lea a ordonat crearea unei comisii speciale care să se ocupe de ele. între timp, ghicitoarele recent încarcerate începeau să înţeleagă că se aflau într-o poziţie precară: Magdelaine de La Grange a fost executată în februarie 1679. Disperate să îşi dovedească nevinovăţia, prizonierele au început să arate cu degetul spre oricine altcineva, iar vina cădea cel mai des pe cea mai cunoscută dintre ele, faimoasa Catherine Montvoisin (numită La Voisin), printre ai cărei clienţi se numărau aristocraţii de elită ai Franţei. Acuzaţiile de otrăvire trecuseră de la un simplu praf dizolvat în băuturi la buchete şi haine otrăvite, ajungând curând la vrăjitorie, ceremonii oculte şi puteri demonice. Prizonierii erau dispuşi să spună orice pentru a-şi câştiga libertatea, dar mulţi nu au avut roade de cules în urma acestui joc de-a „Cine-i vinovatul?”.

Interogatoriile lor s-au transformat în tortură, în speranţa că ar fi dezvăluit mai multe secrete – care au dus la mai multe mărturisiri şi acu- zatii false.
[9]

MISTERIOASA MOARTE AHENRIETTEI AANCLIEI

O parte din motivul pentru care curtea lui Ludovic al XlV-lea a devenit atât de obsedată de scandalul otrăvirii a fost moartea cumnatei regelui, Henrietta Anne, care a murit în 1670 după o boală scurtă, dar apărută brusc. Acum se ştie sigur, dar la vremea respectivă doar circulau nişte zvonuri că ar fi fost otrăvită; la urma urmei, dacă niciun loc nu era sigur, atunci sălile în care se învârteau puterea şi ambiţia erau cele mai periculoase dintre toate.

Poate că teama constantă a determinat-o pe La Voisin să aducă acuzaţii, numind clienţi care aparent îi ceruseră otravă. Cel mai scandalos nume menţionat a fost Françoise de Dreux, curtea regelui fiind înţesată de membri ai familiei ei. La Voisin era de departe suspectul cu cele mai multe legături, aşadar oamenii sperau ca ea să deţină cheia oricărui pericol în care se afla regele. Astfel, în mai 1679, când Bosse, Vigoreux şi alţi câţiva au fost executaţi sau au murit torturaţi, La Voisin a fost cruţată. Pe lângă La Voisin şi nişte suspecţi noi, câţiva oameni de bază de la curtea regală au fost acuzaţi de diferite lucruri, de la crimă la invocarea diavolului. Cu toate

acestea, La Voisin nu mai avea nume de dat, iar informaţiile ei se reduceau la mărunţişuri banale, cum ar fi o speranţă de a înmâna personal regelui o petiţie, întrucât nu mai era de niciun folos, La Voisin a fost executată în februarie 1680. însă moartea ei nu a potolit isteria care creştea la curtea regală. Singura modalitate de a-i pune capăt era să fie găsită persoana despre care Magdelaine de La Grange afirmase cândva că îl ameninţase pe rege.

Anchetatorii au pus ochii pe o persoană stranie: amanta regelui, marchiza de Montespan. Aceasta era în vizor de ceva vreme pentru că mai multe persoane din anturajul ei fuseseră menţionate în anchetă; cu toate acestea, era extrem de riscant să o acuzi pe amanta regelui, mama copiilor săi, deci era nevoie de mai mult – aveau nevoie de noi acuzaţii, iar anchetatorii aveau de gând să le obţină prin orice mijloace. însă, au găsit un martor neobişnuit: fiica lui La Voisin.

Marguerite Montvoisin fusese arestată cu puţin timp înainte de moartea mamei sale, pentru simplul motiv că era rudă cu La Voisin. Nu a dus-o prea bine în închisoare şi a încercat să se sinucidă cel puţin o dată, iar în vara anului 1680, se ştia că era instabilă mental şi uşor influenţabilă. Când a fost chemată la interogatoriu, Marguerite a fost papagalul perfect, oferind răspunsuri convenabile pentru întrebările anchetatorilor sau inventând minciuni care să le umple lacunele. Marguerite a susţinut că petiţia pe care mama ei o menţionase fusese de fapt otrăvită, ca parte a unui complot elaborat pentru a-l ucide pe rege – primul beneficiu de care s-a bucurat ancheta.

După această bombă, a fost interogată din nou şi din nou. Deşi mărturiile ei erau variate şi deseori contradictorii, anchetatorii le-au folosit ca bază pentru propria lor variantă – ani de zile, de Montespan obţinuse de la La Voisin poţiuni de dragoste, făcuse vrăji şi ceremonii oculte menite să întărească sentimentele de adoraţie pe care regele le nutrea pentru ea. Când regelui i-au căzut ochii pe ducesa de Fontanges, de Montespan a plănuit să îi ucidă pe amândoi: La Voisin urma să-i livreze regelui petiţia otrăvită, iar Fontages avea să moară la scurt timp după aceea, din cauza unei batiste otrăvite.

Ludovic al XlV-lea a rămas în dubii după ce i-au fost prezentate rezultatele anchetei. în ciuda a tot ce aflase, încă mai avea sentimente pentru de Montespan şi a ordonat să se facă o anchetă mai temeinică. Era totuşi o problemă: cu cât erau mai multe interogatorii şi tortură, cu atât acuzaţiile prizonierilor deveneau mai scandaloase şi mai absurde, iar sacrificiile umane au ajuns ceva la ordinea zilei. în plus, frenezia care cuprinsese cândva curtea regală s-a stins până la sfârşitul anului 1680. Cu excepţia regelui şi celor care se ocupau de anchetă, nimeni nu-şi mai aducea aminte de acuzaţiile aduse împotriva marchizei de Montespan şi trecuseră luni de zile de la ultimul val de arestări – pentru curtea regală, totul fusese de mult rezolvat. Dacă Ludovic al XlV-lea ar fi acuzat-o pe de Montespan, ar fi reluat tot ciclul, plus că aşa ar fi recunoscut că vrăjitoria demonică, sacrificiile şi crimele fuseseră o normă la curtea sa, afirmaţii care,

conform consilierilor săi, nu erau susţinute de prea multe dovezi sau temeiuri dincolo de mărturisirile majoritar forţate şi disperate. Isteria se terminase – de ce ar fi deschis iar cutia Pandorei?

Ludovic al XlV-lea a decis să amâne luarea unei decizii; asta până când ducesa de Fontanges a părăsit curtea franceză în martie 1681. De luni de zile suferea de o boală misterioasă şi i se spusese că urma să moară. Bineînţeles, au început să vuiască zvonurile despre otrăvire. Cu acest eveniment în minte, Ludovic a hotărât ca ancheta comisiei să continue, dar fără vreo menţiune despre marchiza de Montespan. Procesele celor încă încarceraţi au început în iulie, iar prizonierii au fost împărţiţi între cei care puteau fi acuzaţi fără ca de Montespan să fie menţionată şi cei care nu puteau fi acuzaţi astfel. Cei mai mulţi din prima categorie au fost executaţi sau exilaţi, punând în scenă un spectacol sângeros care dovedea că ultimii făptaşi fuseseră prinşi. între timp, cei din a doua categorie, inclusiv Marguerite Montvoisin, au fost închişi pe viaţă, astfel încât întreaga afacere a rămas în spatele uşilor închise. în anul 1682, Ludovic a ordonat încetarea activităţii comisiei şi, odată cu aceasta, valul de minciuni fatale care odinioară fusese atotcuprinzător a fost consemnat în notele de subsol ale istoriei.

Mary Toft:
FEMEIA CARE A NĂSCUT IEPURI

La 10 octombrie 1726, ziarele britanice au preluat o poveste extraordinară: o tânără pe nume Mary Toft tocmai dăduse naştere unui iepure. Desigur, nu era adevărat. Toată povestea a fost o farsă dubioasă şi nici măcar nu fusese destul de bine gândită ca să supravieţuiască timp de câteva săptămâni unei cercetări atente – în decembrie, întreaga înşelătorie a fost demascată. Poate părea o farsă fantezistă efemeră, dar Mary şi iepurii ei au fost importanţi, atât de importanţi încât au determinat progrese notabile în medicină.

Născută în 1703, Mary s-a căsătorit cu Joshua Toft la vârsta de 17 ani. Cuplul trăia în micul oraş Godalming, adesea la limita sărăciei. Joshua comercializa lână, însă industria a fost lovită de o criză şi cuplul a fost nevoit să supravieţuiască din veniturile lui mizere şi din ce agonisea Mary lucrând cu ziua pe câmp. Nu ştim exact de ce a trecut Mary de la zilier la născătoare de iepuri. La vremea respectivă, şi în secolele care au urmat, s-a presupus că voia să facă bani rapid, în ciuda faptului că Mary nu a avut nimic de câştigat de pe urma farsei. Karen Harvey, istoric şi profesor, a reexaminat cazul de curând şi crede că farsa a avut mai puţin de-a face cu dorinţa lui Mary de a se bucura de ceva câştiguri ilicite şi, mai mult, cu reacţia ei la mediul în care trăia.

Iepurii au avut un rol important în viaţa lui Mary, cu mult înainte de toată această şaradă. Godalming era supravegheat pe mai multe niveluri de guvernare; fiecare sistem deţinea controlul asupra vieţii de zi cu zi, în special a celor săraci – chiria, pedepsele şi chiar rata de reproducere a femeilor precum Mary erau supravegheate, animalele precum iepurii, cerbii şi peştii erau simbolurile folosite frecvent de elita celor care deţineau pământuri, care, pe lângă toate celelalte, interziceau săracilor accesul la aceste surse abundente de hrană. Mai era o problemă – în special iepurii dădeau buzna pe câmpurile de care depindea subzistenţa săracilor, mâncând culturile şi hrana altor animale. Protestele legate de aceste situaţii erau frecvente şi, în vara anului 1726, Joshua a participat la unul dintre ele, alăturându-se unui grup care a pescuit într-un iaz interzis; protestul a fost tratat ca o infracţiune. în acelaşi timp, în mod tragic, Mary a avut un avort spontan. Mai născuse de două ori înainte şi doar unul dintre copiii ei a supravieţuit – lucru remarcat de elita din Godalming. Avortul avusese loc cu mai

multe săptămâni în urmă, iar Mary nu avusese de ales, a trebuit să muncească pe câmp. Şi-a amintit mai târziu că, la un moment dat, văzuse un iepure alergând pe câmp şi fugise după el, disperată să îl prindă pentru a-l mânca. După această întâmplare, a susţinut ea, nu s-a mai putut gândi la nimic altceva decât la iepuri. în săptămânile de după avortul spontan, Mary părea încă însărcinată şi mai mulţi istorici sunt de părere că populaţia din Godalming a profitat de acest lucru: au transformat-o pe Mary în această născătoare de iepuri în semn de protest împotriva elitei latifundiarilor, nu numai pentru restricţiile privind braconajul, ci şi pentru controlul pe care îl exercitau asupra femeilor.

Indiferent de adevăratul motiv din spatele farsei, până în octombrie, vestea despre femeia care a născut iepuri s-a răspândit în toată ţara. în noiembrie, regele George I şi-a trimis doctorul anatomist personal, Nathaniel St André, să investigheze fenomenul. Din întâmplare, când St André a vizitat-o pe Mary, aceasta se afla în mijlocul „naşterii" celui de-al cincisprezecelea iepure. Anatomistul a fost absorbit de priveliştea incredibilă, dar a dat ordin imediat ca Mary să fie transportată la Londra pentru ca naşterile sale miraculoase să poată fi studiate de cele mai mari minţi ştiinţifice ale vremii. Se credea că Mary era în-truchiparea perfectă a ideii de „impresie maternă", o teorie populară în medicină la acea vreme. Impresia maternă era ideea că experienţele trăite de mamă în timpul sarcinii aveau impact asupra copilului pe care urma să îl nască. în 1724, medicul scoţian John Maubray a detaliat această teorie în cartea sa, *The Female Physician.* Acesta susţinea că imaginaţia unei

femei este puternică: dacă o mamă poftea midii în timpul sarcinii, copilul ei putea semăna cu un crustaceu, în timp ce depresia sau trauma puteau duce la deformări; chiar şi o cireaşă căzută pe femeie în timpul sarcinii putea provoca apariţia semnelor din naştere. Mary Toft nu se gândise la nimic altceva decât la iepuri şi, prin urmare, născuse iepuri.

MAMÁ-MAMÁ, DAR NU CHIAR

Joseph Merrick sau Omul Elefant, aşa cum mai este cunoscut, s-a născut în 1862. Este unul dintre cele mai cunoscute cazuri medicale în care se presupune că impresia maternă ar fi fost legată de naştere. Mama sa a susţinut că fusese speriată de un elefant în timp ce era însărcinată, eveniment ce a dus la deformările lui fizice. Ştiinţa modernă a dezminţit această afirmaţie, însă afecţiunea lui Merrick rămâne necunoscută; unii emit ipoteza combinaţiei dintre sindromul Proteus şi neuro-fibromatoză.

Maubray a examinat-o pe Mary şi s-a considerat îndreptăţit pentru tot ce scrisese. Nathaniel St André a fost şi el rapid, a profitat de situaţie şi a publicat o lucrare despre naşterile lui Mary la o lună după ce a cunoscut-o. Dar succesul lor nu avea să dureze mult timp. Un portar de la casa londoneză în care stătea Mary a raportat că aceasta aducea iepuri pe ascuns în camerele sale. Mary a negat afirmaţiile, dar i s-a spus că singura modalitate de a lămuri situaţia era să se

supună unei intervenţii chirurgicale – a izbucnit în lacrimi şi a recunoscut că totul fusese o farsă. Presa britanică s-a bucurat de o zi de pomină, fa- cându-i cu ou şi cu oţet pe Mary şi pe medicii care o crezuseră. Drept pedeapsă, Mary a fost pusă în detenţie publică şi oamenii puteau plăti o sumă modică pentru ca ea să defileze prin faţa lor în timp ce o huiduiau. După ce a fost eliberată, Mary s-a întors acasă, unde a dat naştere unei fetiţe sănătoase şi a trăit liniştită restul vieţii.

Comunitatea medicală a continuat să sufere, iar masele nu mai aveau încredere în doctorii care deveniseră o bătaie de joc din cauza faptului că fuseseră dispuşi să creadă lucruri incredibile. în mod ironic însă, teoria impresiei materne a continuat. Câţiva medici au publicat lucrări folosind povestea lui Mary Toft pentru a infirma teoria, dar au făcut saga şi mai atrăgătoare. în anii imediat următori, au fost raportate mai multe cazuri izbitor de asemănătoare, printre care o femeie a cărei poftă de tort în timpul sarcinii a dus la naşterea unui copil care arăta precum acest produs de patiserie (cu coacăze şi toate cele), precum şi o altă femeie al cărei copil era în parte broască. în anii 1890, *British Medical Journal* încă mai relata despre acest tip de naşteri „monstruoase”. Poate că şiretlicul lui Mary Toft a fost demascat imediat, dar a durat câteva zeci de ani până când ciudata ştiinţă pe care a promovat-o accidental să primească acelaşi tratament.

Minciuna lui Mir Jafar

Circulă o anecdotă populară conform căreia India a fost colonizată de britanici din cauza unui singur om şi a minciunilor sale. Cândva un general respectat, Mir

Jafar Aii Khan şi-a înşelat conducătorul şi poporul cedând Companiei Indiilor de Est a Angliei controlul asupra Bengalului în timpul bătăliei de la Palasi[8] din 1757, declanşând astfel secole de colonizare opresivă. Nu e în totalitate adevărat; la urma urmei, istoria e incredibil de complicată. De fapt, chiar povestea lui Mir Jafar e o minciună, ascunzând adevărata natură a acestui joc dublu şi a actorilor care au avut un rol dejucat. Pentru a ajunge la miezul adevărat al lucrurilor, trebuie mai întâi să analizăm modul în care Compania Indiilor de Est a trecut de la statutul de cârpaci în relaţiile cu India la competitorul veritabil pentru poziţia de superputere globală.

La 31 decembrie 1600, regina Elisabeta I a acordat o cartă regală nou-înfiinţatei Companii a Indiilor de Est. Comerţul cu bunuri exotice precum mirodeniile, mătăsurile şi bijuteriile era o afacere importantă, iar carta dădea dreptul companiei de a deţine monopolul asupra comerţului englezesc, precum şi dreptul de a confisca terenuri şi de a forma armate în numele reginei şi al ţării. Iniţial, ultimele drepturi menţionate nu păreau utile pentru speranţele Companiei Indiilor de Est de a face comerţ cu India.

La acel moment, o mare parte din subcontinentul indian, unde se afla una dintre cele mai profitabile pieţe din lume, era condusă de bogata şi puternica dinastie a mogulilor. Niciun alt comerciant european nu reuşise să pătrundă cu adevărat în India, deoarece mogulii nu tolerau practicile obişnuite prin care

europenii jefuiau tot ce puteau şi forţau localnicii să se convertească la creştinism. Cu forţe de aproximativ 4

8 Palasi sau Palashi, oraş în Bengalul de Vest. (n. *trad.)*

milioane de oameni, mogulii puteau zdrobi comercianţii care se purtau necorespunzător fără prea multă bătaie de cap. Astfel, Compania Indiilor de Est a început o campanie îndelungată de linguşire a împăratului mogul Jahangir. întrucât era înconjurat de o mulţime de bijuterii şi bogăţii, compania nu putea să-l copleşească pe Jahangir cu daruri impresionante pe care nu le avea deja, în schimb, a trimis mesageri regali care să-l încânte cu poveşti despre curiozităţi englezeşti, cum ar fi berea şi ceaţa. Amuzat de spusele emisarilor, Jahangir a acordat drepturi comerciale companiei şi odată ce a început să se extindă în Imperiul Mongol, averea ei a început să crească.

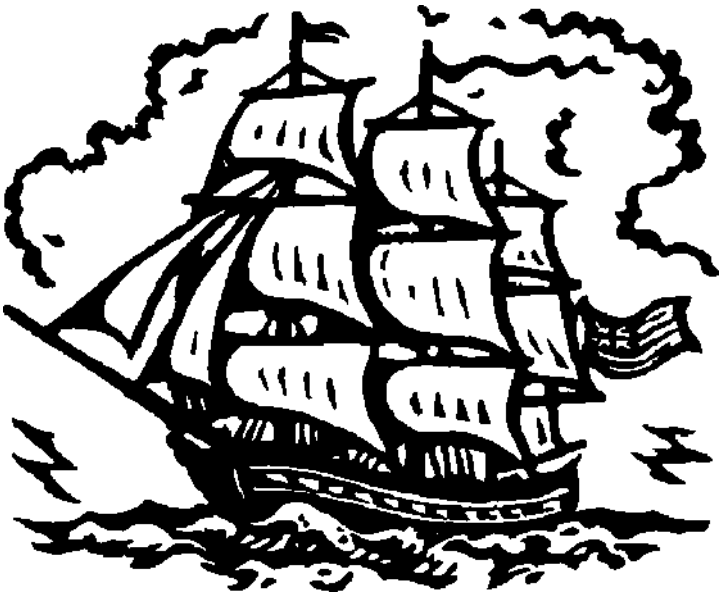

Cu toate acestea, deşi la suprafaţă relaţiile păreau bune, Compania Indiilor de Est fierbea în secret la ideea că nu avansa mai mult. în anii 1680, Imperiul Mongol era atacat de Confederaţia Maratha şi, simţind că forţa conducătorului se diminua, Compania Indiilor de Est a încercat să preia controlul, într-un acces de orgoliu incredibil de prost gândit, în anul 1686, 19 nave de război şi 600 de soldaţi au fost trimişi pentru a ataca

dinastia mongolă. Trupele au fost imediat înfrânte, iar comerţul companiei a fost oprit. Evenimentul ar fi trebuit să fie doar un licăr pe radarul istoric; la urma urmei, a fost nevoie doar de patru ani de scuze disperate pentru ca mogulii să-i ierte pe tinerii comercianţi parveniţi. Cu toate acestea, după ce comerţul a fost sistat, Compania Indiilor de Est a achiziţionat ceva pământ în timp ce îşi refăcea infrastructura, o mutare care avea să schimbe jocul – o porţiune de teren din Bengal, pe atunci în mare parte goală, numită Kolkata (cunoscută acum drept Calcutta).

La începutul anilor 1700, era clar că Imperiul Mongol, cândva puternic, se prăbuşea. Domnia padişahului Aurangzeb epuizase puterile ţării. Sancţionarea hinduşilor şi intensificarea legii Sharia au creat o prăpastie religioasă între oameni. Aceste decizii, combinate cu eşecurile militare suferite, au slăbit imperiul şi l-au lăsat fără apărare în faţa atacurilor. După moartea lui Aurangzeb în 1707, ţara s-a împărţit în mai multe teritorii, disparate şi adesea dezorganizate. Toate erau veşti bune pentru Compania Indiilor de Est, pentru că astfel avea undă verde să facă tot ce-şi dorea. Compania a ieşit adesea învingătoare în războaiele purtate cu Franţa şi cu negustorii ei pentru pământuri. între timp, Calcutta devenise un centru de afaceri înfloritor; până în 1750, aproape două treimi din exporturile asiatice ale companiei treceau prin oraşul-port. Acest oraş contrasta puternic cu restul Bengalului, care în perioada 1741-1751 se luptase cu invaziile Imperiului Maratha. în timp ce refugiaţii se buluceau în Calcutta, Compania Indiilor de Est şi-a văzut de treabă, refuzând să plătească taxe şi luând în calcul

posibilitatea de a atrage Bengalul în războiul cu Franţa şi comercianţii săi. Acest lucru nu i-a plăcut lui Alivardi Khan, Nabab de Bengal, conducătorul Bengalului. încercând să evite vărsarea de sânge, Alivardi a trimis emisari pentru negocierea unui acord diplomatic, însă compania a respins oferta. Alivardi a murit în aprilie 1756, iar succesorul său, Siraj ud-Daulah, a zis „De ajuns!”. La sfârşitul lunii mai, a condus mii de oameni într-un asediu asupra fabricii din Cossimbazar, deţinută de Compania Indiilor de Est. Aceasta nu a dat înapoi, iar Siraj şi armata sa de 70.000 de oameni au pornit în marş spre Calcutta.

în fruntea acestei campanii se afla Mir Jafar, comandantul trupelor la momentul sosirii lor în oraş, pe 16 iunie. în decurs de o zi, şi-au croit drum prin Calcutta, iar până pe 19 iunie, Compania Indiilor de Est a pierdut controlul, guvernatorul a fugit şi şi-a lăsat oamenii în voia sorţii. Pierderea Calcuttei a fost o lovitură uriaşă pentru companie; stocurile au fost prădate, sute de oameni au murit şi, mai important, preţul acţiunilor a scăzut dramatic. După multe şedinţe furioase ale consiliului de administraţie, compania trebuia să riposteze, nu numai să recupereze Calcutta, ci să ia tot Bengalul drept despăgubire pentru afacerile pierdute. S-a adunat o armată impresionantă, condusă de Robert Clive, reprezentatul companiei, o forţă care depăşea cu mult zecile de mii de oameni de care dispunea Siraj. Pe 2 ianuarie 1757 au recucerit Calcutta, dar cu pierderi uriaşe de ambele părţi. însă Robert Clive fusese însărcinat să cucerească Bengalul. Aşadar, pentru că era un angajat loial, i-a declarat război lui Siraj ud-Daulah. în ciuda forţelor slăbite ale

companiei, Siraj a dat înapoi surprinzător de repede, fugind în timpul unui raid nocturn. în februarie, a fost semnat un tratat de pace care, în esenţă, îi dădea dreptul companiei să facă din nou tot ce voia. Dar abia se uscase cerneala de pe tratat, când a fost aruncată bomba – Franţa şi Anglia îşi declaraseră război. Orice teren câştigat era o victorie, aşa că lui Clive i s-a ordonat să-şi folosească trupele şi-aşa obosite şi să înhaţe terenurile comerciale franceze.

între timp, cei din jurul lui Siraj ud-Daulah erau gata să dea o lovitură de stat. Mir Jafar şi soldaţii săi erau dezgustaţi de rapiditatea cu care Siraj se dăduse bătut, iar dinastia bengaleză care se ocupa de afacerile bancare, Jaget Seth, era furioasă că Siraj secătuise Bengalul. Ambele părţi aşteptau ca Siraj să anunţe că anula tratatul şi oferea sprijin francezilor, eradicând definitiv Compania Indiilor de Est. Dar nu a facut-o şi Anglia a ieşit victorioasă, extinzând şi mai mult teritoriul Bengalului. Siraj trebuia să plece. Toate planurile de a-l înlătura eşuaseră până atunci, iar complotiştii au fost cuprinşi de disperare – poate că duşmanul duşmanului lor le putea fi prieten. Aflând de planul complotiştilor, Compania Indiilor de Est a organizat o întâlnire secretă în mai 1757 şi a fost de acord să ajute la înlăturarea lui Siraj de la putere, dar nu avea de gând să o facă pe gratis. Bengalul a fost obligat să plătească companiei o sumă egală cu veniturile obţinute de aceasta în decursul unui an în schimbul resurselor militare pe care i le oferea. Complotiştii au fost de acord.

GAURA NEAGRĂ

Unul dintre cele mai vestite aspecte ale marşului făcut de Siraj ud-Daulah spre Calcutta este scandaloasa Gaură Neagră din Calcutta unde, pe 20 iunie 1756, aproximativ 146 de britanici rămaşi în urmă au fost forţaţi să intre într-o celulă de 5,5 metri × 4,3 metri. Pe parcursul nopţii, prizonierii s-au sufocat, au fost striviţi sau au murit de epuizare din cauza căldurii, 123 dintre cei 146 murind până la răsăritul soarelui.

Planul a fost următorul: Robert Clive îl acuza pe Siraj de încălcarea tratatului, oferind companiei scuza perfectă pentru a ataca. După moartea lui Siraj, Mir Jafar ajungea lider, imaginea unui militar fiind mult mai bună decât cea a unui bancher. Tot ce trebuia să facă Mir Jafar era să se asigure că Siraj era la locul potrivit când soseau trupele companiei. Doar că Mir Jafar nu a facut-o. La jumătatea lunii iunie, Clive mărşăluia spre Palasi, oraşul unde îşi facea veacul Siraj, scriindu-i constant lui Mir Jafar şi cerându-i informaţii actualizate, însă nu a primit niciun răspuns. Pe 18 iunie, Mir Jafar trebuia să se alăture trupelor companiei, dar nu a mai apărut. Clive a continuat să îl caute pe general, singurul răspuns înainte să se instaleze din nou tăcerea fiind că alesese să rămână alături de Siraj pentru a evita suspiciunile. Frustrat, Clive a ţinut un consiliu de război pe 21 iunie pentru a stabili dacă planul continua sau nu; înainte să dispară iar, Mir Jafar a transmis un mesaj în

care spunea că încă era pregătit să atace. Pe 23 iunie, fără niciun semn de la Mir Jafar, Clive a decis să pună capăt mascaradei şi să lupte – astfel a început Bătălia de la Palasi. într-un final, în timp ce tunurile trăgeau, generalul şi-a făcut apariţia pentru destul de mult timp încât să-şi retragă trupele şi să ajute la pecetluirea unei victorii pentru companie. Siraj a fugit, dar a fost prins câteva zile mai târziu şi ucis.

Jocul la dublu funcţionase, în ciuda faptului că Mir Jafar avusese îndoieli pe ultima sută de metri. în iulie a fost declarat noul Nabab al Bengalului, iar bancherii au început procesul de rambursare către Compania Indiilor de Est. însă n-a trecut prea mult timp şi păpuşarii au fost traşi pe sfoară. în esenţă, compania îşi cumpărase o revoluţie, aşadar avea putere asupra celor care participaseră la revoluţie. Se transformase din comerciant în mintea din spatele unui conducător-marionetă. Nu este de mirare că locuitorii din Bengal nu-l iubeau pe Mir Jafar: îşi ucisese liderul, se aliase cu inamicul pentru a face acest lucru şi decimase economia în acelaşi timp, ca să nu mai vorbim de faptul că fostul general era dependent de opiu. Eşecul lui Mir Jafar în poziţia de conducător a fost doar un alt câştig pentru companie, permiţându-i să şantajeze Bengalul în continuare. Planul complotiştilor a ruinat Bengalul în loc să îl salveze, iar în 1759, atât Mir Jafar, cât şi familia Jaget Seth căutau cu disperare o modalitate de a scăpa de Compania Indiilor de Est

Prima escală a fost Compania Olandeză a Indiilor de Est, căreia i s-au promis drepturi comerciale în Bengal dacă îi putea scăpa de compania britanică. Aceasta a fost înfrântă în Bătălia de la Chinsurah, în urma căreia a fost îndepărtat de la putere Mir Jafar şi a urcat la

conducere o nouă marionetă, Mir Qasim. Dar mai exista o speranţă: mai rămăsese un împărat mongol, Alam al II-lea, al cărui imperiu aproape se prăbuşise, dar care încă se mai bucura de sprijin.

în 1759, ultimele trupe franceze rămase în nordul Indiei au jurat să i se alăture lui Alam pentru a doborî Compania Indiilor de Est. Mir Qasim se întorsese şi el împotriva companiei pentru că aceasta refuzase din nou să plătească impozite. Au izbucnit bătălii, încăierări şi asedii şi, într-o întorsătură ironică de situaţie, compania l-a înlocuit pe Mir Qasim cu Mir Jafar, care devenise mult mai docil şi avea mintea înceţoşată de droguri. Totul a culminat cu Bătălia de la Buxar din 1764. Lupta a fost scurtă, dar sângeroasă, iar Compania Indiilor de Est a ieşit învingătoare. Această victorie a fost, fără îndoială, cel mai important punct de cotitură în instaurarea dominaţiei britanice asupra Indiei. Ultimele vestigii ale puterii mongole au fost doborâte, iar compania a primit drepturi de administrare şi impozitare asupra Bengalului, devenind astfel conducător de drept. în 1765, Mir Jafar a murit. în calitate de mesager al veştilor, Robert Clive a scris către directorii companiei: *„Nu e o hiperbolă să spunem că întregul imperiu este în mâinile noastre/"* Şi chiar aşa era.

Lupta lui Joseph Knight pentru libertate

La sfârşitul anilor 1700, Jamaica era unul dintre cele mai importante centre comerciale ale Imperiului Britanic. Forţele engleze au cucerit această insulă din

Caraibe în anul 1655, iar în 1707 a fost declarată colonie britanică. Un centru de dezvoltare pentru plantaţiile de trestie-de-zahăr, succesul stăpânilor colonizatori s-a bazat pe comerţul cu sclavi. între anii 1655 şi 1809, când a luat sfârşit comerţul cu sclavi, aproximativ 600.000 de persoane fuseseră transportate din Africa în Jamaica şi forţate să trăiască în sclavie. Unul dintre aceşti sclavi a fost un băiat de 13 ani, care la începutul anului 1765 a fost răpit de acasă, smuls de lângă familia sa şi întemniţat împreună cu alte 290 de persoane la bordul navei de sclavi *Phoenix,* în aprilie, *Phoenix* a debarcat în Montego Bay, Jamaica, şi a început vânzarea mărfurilor umane. Căpitanul vasului, John Knight, l-a luat pe băiat şi l-a vândut în particular lui Sir John Wedderbum, un proprietar scoţian de plantaţii, care i-a dat tânărului adolescent un nou nume: Joseph Knight (numele de familie este o aluzie la răpitorul său, căpitanul Knight).

Wedderburn nu se afla în Jamaica doar ca să facă avere. Era fugar. Tatăl său, al cincilea baronet de Blackness, fusese executat pentru trădare în urma unei revolte iacobine şi, nedorind să aibă aceeaşi soartă, Wedderbum a fugit din Scoţia în anul 1747. De atunci, devenise unul dintre cei mai mari proprietari de plantaţii din Jamaica, iar activitatea sa în domeniul zahărului îi adusese o bogăţie de necrezut. Wedderburn a sperat ca această nouă avere să îl ajute nu numai să se întoarcă în Scoţia, ci şi să revendice locul familiei sale în nobilime. Joseph Knight urma să fie un pion în acest plan – servitorii de culoare erau văzuţi ca un semn de bogăţie în Marea Britanie, aşa că Wedderburn avea

să-l *„crească” pe* Joseph şi să-l transforme în valetul său. Joseph a fost instruit, a învăţat să citească şi să scrie atât în franceză, cât şi în engleză, iar în trei ani se afla pe o altă navă, de data aceasta în drum spre Scoţia.

Umedă şi vântoasă, Scoţia nu semăna cu nimic din ce mai experimentase Joseph până atunci şi, deşi planurile lui Wedderburn de a reveni la statutul ierarhic anterior funcţionaseră, nu s-au schimbat prea multe pentru Joseph, în ciuda noului său mediu. Lucrând pe domeniul Ballindean al lui Wedderburn din Perthshire, Joseph a rămas valetul său, dar era separat de ceilalţi servitori ai gospodăriei – tot sclav şi legat de Wedderburn. Dar toate acestea urmau să se schimbe datorită unui caz juridic de referinţă din Anglia. în noiembrie 1771, un sclav pe nume James Somerset a fost legat în lanţuri pentru a fi transportat din Londra în Jamaica, unde urma să fie revândut. Somerset ajunsese de curând în Anglia, după ce îşi petrecuse o mare parte din viaţă în sclavie în America, dar călătorise la Londra în 1769 împreună cu stăpânul său, Charles Stewart. La scurt timp după ce ajunsese în oraş, Somerset a evadat. A fost însă recapturat, iar drept pedeapsă urma să fie revândut ca sclav. Din fericire, un grup de aboliţionişti s-a implicat şi a raportat că Somerset fusese încarcerat ilegal. în 1772, un tribunal englez a constatat că nu exista niciun precedent legal pentru detenţia lui Somerset, astfel că acesta a fost eliberat. A fost o ştire importantă, relatată-n lung şi-n lat, iar unele titluri spuneau despre cazul Somerset că putea pune capăt sclaviei în Marea Britanie şi putea oferi dreptul de a-şi părăsi stăpânii sclavilor care, la fel ca Somerset, fuseseră cumpăraţi în alte ţări şi apoi duşi în Marea

Britanie. Din păcate, ce spunea presa nu era adevărat. Hotărârea judecătorului în favoarea lui James Somerset fusese vagă în mod deliberat; nu menţiona nicio modificare semnificativă a sclaviei ca sistem şi nici măcar nu sugera că James Somerset nu mai era sclav, ci doar că Charles Stewart nu-l putea reţine sau revinde. Totuşi, nu asta spuneau ziarele.

în iulie 1772, Joseph Knight a citit despre cazul Somerset într-un ziar local şi a crezut că, din punct de vedere legal, trebuia să fie eliberat. Interesant este că nu era prima dată când Joseph se gândea la posibilitatea de a fi eliberat. în 1768, după ce debarcase în Scoţia, Joseph l-a întrebat pe Wedderburn dacă putea fi plătit sau i se oferea libertatea. Wedderburn i-a promis lui Joseph că îl va elibera peste şapte ani. Un an mai târziu, Wedderburn a mai adăugat ceva la această promisiune, jurând să îi acorde pământ şi o casă în Jamaica după ce-l va elibera. Dar, pe măsură ce anul 1772 se transforma în 1773, Joseph a început să se îndoiască de cuvântul lui Wedderburn. Aşteptase răbdător ca stăpânul său să afle despre cazul Somerset şi să îi acorde libertatea; dar acest lucru nu s-a întâmplat niciodată şi, deşi la început nu voise să tulbure apele, avea un motiv în plus să lupte.

Joseph se îndrăgostise de una dintre servitoarele lui Wedderburn: Ann Thompson. Ann era probabil albă, aşa că, iniţial, cuplul şi-a ţinut relaţia secretă; cu toate acestea, Ann a rămas însărcinată. Cei doi s-au căsătorit pe ascuns, dar fericirea lor a fost de scurtă durată. Când a descoperit că Ann era însărcinată, Wedderburn a concediat-o, iar Joseph, disperat să aibă grijă de tânăra sa familie, a apelat la stăpânul său ca să-i acorde

în sfârşit libertatea. Joseph voia să nu mai lucreze pentru acesta, ci doar să fie plătit – Wedderburn a refuzat. Joseph şi-a dat seama că stăpânul său îl minţea de ani de zile şi că nu intenţionase vreodată să-l elibereze. Astfel, Joseph s-a eliberat singur. în mintea lui, era liber din punct de vedere legal încă din 1772, doar că a jucat la sigur aşteptând ca Wedderburn să declare acest lucru. în noiembrie 1773, Joseph Knight a demisionat, şi-a luat familia şi a părăsit domeniul Ballindean. Aproape imediat, a fost emis un mandat de arestare pe numele său.

Pe 15 noiembrie, Joseph a fost reţinut şi instanţa a decis în favoarea lui Wedderburn: sclavul evadat trebuie să se întoarcă la stăpânul său. Dar Joseph nu a făcut-o. în timpul procedurilor, Wedderburn a recunoscut că nu plănuise vreodată să-l elibereze pe Joseph, înrobindu-l până când fie Joseph, fie el ar fi murit. Pentru Joseph, declaraţia fusese de netăgăduit – a dovedit minciunile lui Wedderburn şi că ignora precedentul creat de cazul Somerset. Aşa că Joseph a strâns fiecare bănişor pe care l-a putut obţine şi, în anul 1774, a făcut ceva de neconceput – şi-a dat stăpânul în judecată.

CUM SĂ OCOLEȘTI ABOLIREA SCLAVIEI

Legea de abolire a comerţului cu sclavi din martie 1807 avea să pună capăt participării Marii Britanii la comerţul transatlantic cu sclavi. Cu toate acestea, abia în 1833 a fost adoptată Legea de abolire a sclaviei. Asta nu înseamnă că astfel de abuzuri asupra drepturilor omului au luat sfârşit. Multe colonii britanice din Caraibe au trecut la serviciile contractate ale populaţiei predominant chineză şi indiană, fiind raportate cazuri de violenţă, agresiuni, lipsa condiţiilor elementare de igienă şi îngrijire şi rate ridicate de mortalitate.

Lupta juridică pe care o ducea Joseph era şi mai şocantă datorită faptului că multe din argumentele sale se bazau majoritar pe modul în care înţelegea cazul Somerset, care era complet incorect. însă perseverenţa lui Joseph şi interpretarea eronată a hotărârii luate în cazul lui James Somerset au dus nu numai la acceptarea pledoariei, ci şi la verdictul favorabil dat de şeriful din Perth pentru Joseph Knight – acesta era, din punct de vedere legal, un om liber. Bineînţeles, Wedderburn nu avea de gând să lase lucrurile aşa şi, în anul 1775, a făcut apel la Curtea de Sesiuni din Edinburgh. O hotărâre finală a fost pronunţată abia în 1778, însă a meritat aşteptarea pentru că judecătorul a hotărât că: *„Starea de sclavie nu este recunoscută de legile acestui regat şi este în contradicţie cu principiile lui: Că reglementările din Jamaica, referitoare la sclavi, nu se*

extind la acest regat; resping cererea apărătorului de a beneficia de un serviciu perpetuu.”

Joseph Knight câştigase. Mai mult decât atât, formularea hotărârii sale arăta clar că nu era acceptabil din punct de vedere legal să ai un sclav pe teritoriul scoţian, creând astfel un adăpost sigur pentru orice sclav din Scoţia care îşi dorea libertatea. Practic, lucrurile nu au fost atât de clare, deoarece unii proprietari scoţieni de sclavi au ignorat complet hotărârea; însă fusese un pas extrem de important în drumul spre abolirea sclaviei. Cât despre Joseph Knight, nu ştim exact ce s-a întâmplat cu el mai departe. A încetat să mai apară în documentele istorice şi poate că e un lucru bun în situaţia de faţă, înseamnă că nu a mai dat de probleme. Ultima dată când Joseph a fost văzut, pleca să trăiască o viaţă liniştită şi binemeritată alături de Ann.

MARIA ANTOANETA
SI DIAMANTELE PIERDUTE

„Dacă nu au pâine, să mănânce cozonac!” sunt cuvintele pe care Maria Antoaneta probabil că nu le-a rostit niciodată.

Totuşi, aceste cuvinte îi sunt atribuite ei până în zilele noastre şi nu putem contesta că a reprezentat tot ce urau revoluţionarii francezi. A ajuns în acea poziţie nu neapărat din cauza stilului ei de viaţă luxos sau a gusturilor scumpe, ci a fost vorba despre o înşelătorie şi un colier de diamante care nici măcar nu era al ei.

în jurul anului 1772, regele Franţei, Ludovic al XV-lea, i-a angajat pe bijutierii parizieni Boehmer şi Bassange să creeze un colier cu diamante sofisticat pentru amanta sa, Madame du Barry. Piesa trebuia să fie unică, încrustată cu 647 dintre cele mai scumpe diamante pe care le puteau cumpăra banii şi a costat aproximativ 15 milioane de lire sterline în banii de azi. Procurarea diamantelor şi crearea colierului au fost o activitate promptă, însă Ludovic al XV-lea nu a trăit să vadă rezultatul: a murit de variolă în 1774. Boehmer şi Bassange au rămas cu un colier incredibil de scump şi fără cumpărător, aşa că au apelat la noua regină, Maria Antoaneta. Aceasta a refuzat să cumpere bijuteria, poate pentru că fiisese destinată rivalei sale de la curte, Madame du Barry, însă motivul oficial pe care l-a invocat a fost că o sumă atât de mare putea fi cheltuită mai bine de soţul ei, Ludovic al XVI-lea, pentru nave militare. Bijutierii au insistat, disperaţi să scape de povara financiară încrustată cu diamante, dar Maria Antoaneta i-a refuzat de fiecare dată. Astfel, colierul a rămas în mâinile lui Boehmer şi Bassange, un memento puternic al pericolelor implicate în procesul de vânzare către nişte regi bătrâni. Asta până când o şarlatană pe nume Jeanne de Valois a pus ochii pe diamante.

Născută în anul 1756, Jeanne de Valois-Saint-Rémy provenea din nobilime, deşi familia ei fusese complet ruinată din punct de vedere financiar, iar tatăl ei murise într-un azil de săraci din Paris. Trecutul ei nu a împiedicat-o să caute gloria şi să se bucure de crema societăţii franceze. S-a réinventât cu numele Jeanne de Valois, pretinzând că avea o legătură cu tronul francez printr-o linie de succesiune neoficială (bastardă). în

1780, s-a căsătorit cu „contele” Nicholas de la Motte, un nobil autoproclamat, care nu avea nici măcar o leţcaie pe numele lui. împreună au pus la cale un plan de a ajunge la curtea franceză, aducându-l în joc şi pe prietenul lui Nicholas, amantul ocazional al lui Jeanne şi presupusul proxenet, escrocul Retaux de Villette.

ESCAPADELE PROST PLĂNUITE ALE LUI MADAME DU BARRY

Madame du Barry, destinatara iniţială a colierului, îşi va găsi sfârşitul oarecum din cauza propriului scandal provocat de furtul unor bijuterii. După ce a fost eliminată de la curtea franceză de către Maria Antoaneta, du Barry s-a retras în somptuosul ei castel, unde trăia în linişte când a izbucnit revoluţia. Însă, când majoritatea bijuteriilor sale au fost furate în 1791, a început să călătorească prin Franţa şi Anglia în căutarea lor, atrăgând atenţia asupra ei. În 1793, a fost arestată şi decapitată.

în 1783, cuplul a făcut cunoştinţă cu cardinalul de Rohan, fostul ambasador la Viena, un bărbat de vârstă mijlocie. Norocul lui Rohan se terminase după ce o înfuriase deseori pe mama Măriei Antoaneta, împărăteasa Maria Tereza, în timpul mandatului său de ambasador şi, ca atare, nu era tocmai binevenit la curtea Măriei. Cu toate acestea, Rohan era foarte bogat şi extrem de disperat să-şi recâştige puterea – pionul perfect pentru planul lui Jeanne. Aceasta i-a devenit

amantă şi i-a promis lui Rohan că putea reface legătura dintre el şi Maria Antoaneta, întrucât era „verişoara” ei. încântat, Rohan a început să alcătuiască scrisori în care îi cerea iertare reginei, iar răspunsurile erau scrise şi trimise înapoi de Retaux de Villette. Cu toate acestea, în 1784, Rohan a început să devină suspicios – îi scria Măriei Antoaneta de luni de zile şi totuşi nimic nu se schimbase. Pentru a-l ţine în priză, trioul a găsit o tânără prostituată, Nicole Le Guay, care semăna puţin cu regina. La adăpostul nopţii, Nicole a fost dusă în grădinile de la Versailles să se întâlnească cu Rohan şi să-l asigure că se află în graţiile ei. Trucul a funcţionat şi Jeanne a trecut la atac.

Jeanne l-a informat pe Rohan că Maria Antoaneta era gata să-l primească înapoi, însă trebuia să-i dea un cadou în semn de împăcare: colierul de diamante făcut de Boehmer şi Bassange. Era pur şi simplu prea scump pentru Maria şi nu şi-l putea cumpăra singură, aşa că Rohan trebuia să-l achiziţioneze în secret pentru ea. Vânzarea a avut loc în februarie 1785, cardinalul oferind scrisorile falsificate de Retaux de Villette drept dovadă a ordinelor reginei. Nu a durat mult până când Jeanne a pus mâna pe colier, La dezmembrat şi a vândut diamantele pe piaţa neagră. Dar afacerea nu a rămas secretă prea mult timp, pentru că Boehmer şi Bassange i-au scris Măriei Antoaneta o scrisoare codificată pentru a-i mulţumi că în sfârşit cumpărase colierul. Este de înţeles că regina a fost confuză şi a fost lansată rapid o anchetă. Pe 15 august 1785, cardinalul Rohan a fost arestat la Versailles, iar în zilele următoare Jeanne, Nicholas şi Retaux au fost şi ei arestaţi, împreună cu Nicole Le Guay şi un alt escroc care se

aciuase pe lângă credulul cardinal – magicianul şi presupusul vindecător clarvăzător, Alessandro Cagliostro.

Procesul celor arestaţi avea să dureze luni de zile, aşa că a luat naştere comerţul cu pamflete, care facilita transmiterea ştirilor despre scandal. Pamfletele de acel gen nu erau o noutate; la doar câteva luni după arestarea complotiştilor diamantini, poliţia l-a luat pe sus pe Pierre-Jacques Le Maitre, care îşi petrecuse ani de zile creând pamflete politice ce vizau monarhia şi guvernarea. De-a lungul anilor 1770, apăruseră pamflete similare care o ironizau pe Maria Antoaneta pentru că se născuse într-o familie străină, că avea gusturi scumpe şi întreţinea un presupus şir de amanţi. Aşadar, oamenii au crezut cu uşurinţă noile pamflete despre Afacerea Colierului de Diamante – Maria Antoaneta era femeia din spatele întregului plan. Era atât de extravagantă şi neînduplecată în gusturile ei, încât conspirase cu prostituate şi proxeneţi pentru a cheltui banii poporului francez pe o nebunie ridicolă. Toate zvonurile rele au fost susţinute de pamfletele respective. în mai 1786, ura faţă de regină era atât de puternică încât nici măcar nu putuse vizita Notre Dame, pentru că poliţia pur şi simplu nu a fost capabilă să o protejeze de gloată.

într-un final, au început şi procesele şi Maria Antoaneta a fost exonerată de către instanţă, dar nu şi de opinia publică. Deşi a fost găsită vinovată, Jeanne a reuşit să scape din închisoare şi a fugit la Londra, unde în anul 1789 a publicat un volum de memorii, *Memoires Justificatifs de La Comtesse de Valois de La Motte,* care a pus şi mai multe paie pe foc. Jeanne a descris-o pe Maria Antoaneta ca fiind o figură rece şi calculată şi a acuzat-o că este nimfomană şi lesbiană în secret Momentul nu putea fi mai nepotrivit pentru familia regală franceză, deoarece Bastilia a căzut în luna iulie a aceluiaşi an, iar pe măsură ce Revoluţia Franceză cuprindea ţara, afirmaţiile lui Jeanne au prins rădăcini. într-adevăr, în lunile şi anii care au urmat, Afacerea Colierului de Diamante a dus la un ocean de pamflete care o prezentau pe regină atât ca pe un monstru lacom, cât şi ca pe o curvă desfrânată. Cu toate acestea, Jeanne nu avea să se mai întoarcă pentru a vedea ramificaţiile escrocheriei sale, murind în 1791, în timp ce fugea de creditori. Maria Antoaneta şi soţul ei aveau

să moară în 1793 de mâna revoluţionarilor. Este adevărat că regele şi regina au cheltuit în mod nechibzuit în timp ce mulţi dintre oamenii lor mureau de foame, dar Maria Antoaneta este nevinovată de crima care a alimentat vitriolul împotriva ei.

Partea a IV-a

SECOLUL AL XIX-LEA

TESTAMENTUL LUI PETRU CEL MARE

în ultimii ani, realizările lui Petru cel Mare al Rusiei au fost transformate, fără îndoială, în mituri ce reamintesc de visurile lui Ivan al IlI-lea şi Ivan cel Groaznic de a *„aduna pământurile Rusiei”,* care promovau şi justificau războiul şi invaziile. însă nu este prima dată când povestea lui Petru cel Mare a fost răs-tălmăcită pentru a susţine capitole istorice total disparate. Există un testament fals al lui Petru cel Mare, încă valid în anumite cercuri, al cărui impact asupra politicii globale se resimte din anii 1800 până în prezent.

în anul 1812, „istoricul” şi propagandistul francez Charles Louis Lesur a publicat cartea *Des Progres de la puissance russe depuis son origine jusqu'au commencement du XIX siecle* („Despre progresul puterii Rusiei de la origini până în secolul al XlX-lea”). Cartea facea parte dintr-o campanie promovată de Napoleon Bonaparte, menită să motiveze invazia Rusiei

de către Franţa, care includea *„Testamentul lui Petru cel Mare”.* Era un plan în 14 puncte pe care Rusia îl urmărea cu scopul de a cuceri întreaga Europă şi alte ţări, precum Persia (Iranul de astăzi), India şi Turcia. Presupusele etape ale planului includeau starea beligerantă constantă a Rusiei, declanşarea anarhiei în Polonia, învrăjbirea reciprocă a ţărilor şi preluarea controlului asupra Mării Baltice şi a Mării Negre. Lesur susţinea că Petru cel Mare rămăsese o ameninţare pentru întreaga Europă, chiar dacă murise în 1725. Acesta are meritul de a fi fondat Imperiul Rus, extinzându-i teritoriul, însă doar pregătise terenul pentru sarcina pe care urma să o încredinţeze succesorilor săi: dominaţia. Franţa trebuia să invadeze Rusia; în caz contrar, Rusia cucerea mai întâi Europa şi apoi, poate întreaga lume. Lesur nu a furnizat nicio dovadă că Testamentul era real şi nu există nicio înregistrare istorică a acestuia anterioară afirmaţiilor făcute de Lesur în 1812. Dar situaţia nu a fost pusă sub lupă la vremea respectivă, pentru că Lesur avusese grijă să creeze o teorie care să provoace sentimente puternice de teamă şi neîncredere.

PETRU CEL MARE

Petru I sau Petru cel Mare a fost încoronat în anul 1682, conducând iniţial alături de fratele său vitreg, Ivan al V-lea. A devenit conducător unic după moartea lui Ivan, în 1696. Modernizarea Rusiei şi consolidarea poziţiei sale în Europa sunt merite atribuite astăzi lui Petru.

în cele din urmă, în 1836, „dovada” descoperirii presupusului Testament a ieşit la iveală prin intermediul unei surse foarte ciudate: spionul francez Le Chevalier d’Éon. Spionul murise în 1810, însă se făcuse mare vâlvă despre viaţa şi moartea lui. Motivul era că d’Eon trăise majoritar ca femeie, celebrat fiind de primele feministe ca un simbol pentru potenţialele realizări ale femeilor. Autopsia a relevat că d’Eon avea organe genitale masculine şi, deşi mulţi istorici din zilele noastre cred că d’Eon fusese probabil transsexual, aceasta nu era o perspectivă populară în 1836 – dacă un bărbat petrecuse zeci de ani „trecând” drept femeie, cine ştie ce alte lucruri bizare făcuse. Biografia lui d’Eon, *Memoires du Chevalier d’Eon,* scrisă de Frederic Gaillardet, a oferit răspunsul. Aceasta amestecă detalii din viaţa reală a lui d’Eon cu fantezia, conectând numeroase personalităţi şi evenimente pentru a crea noi aventuri şi escapade inci- tante. Printre acestea se numără şi descoperirea făcută de d’Eon a Testamentului lui Petru cel Mare şi trimiterea acestuia

în Franţa în 1757. Nu există nicio dovadă că acest lucru s-a întâm- plat – nicio pistă birocratică, niciun document arhivat, nici măcar o menţiune făcută de d'Eon în propria lui biografie din 1779. Totuşi, este o poveste grozavă şi, după cum am văzut deja, uneori este suficient pentru a transforma ficţiunea în realitate. Cu siguranţă a fost suficient pentru istoricul Walter Kelly, care a inclus versiunea lui Gaillardet în volumul său din 1854, *Istoria Rusiei.* Kelly declară că *„atât memoriile, cât şi aşa-zisul testament au fost puse sub semnul întrebării"* şi că dovezile care susţin afirmaţiile nu fuseseră *„supuse unei anchete amănunţite".* Totuşi, concluzionează că istoria construită pe adunarea lao-laltă a pământurilor Rusiei este o dovadă suficientă că Testamentul trebuie să fie valid. Procedând astfel, Kelly a consolidat poziţia Testamentului lui Petru cel Mare în analele legendei istorice; atât el, cât şi Gaillardet au rămas sursele cele mai citate în confirmarea legitimităţii acestuia până în zilele noastre.

Testamentul a fost apoi catapultat în prim-planul politicii globale după izbucnirea Războiului Crimeii în 1853. Jurnaliştii s-au grăbit să includă Testamentul în articolele despre acţiunile Rusiei din timpul războiului, iar Karl Marx şi Friedrich Engels au fost, fără îndoială, cei mai mari instigatori ai acestei situaţii, afirmând în *New York Tribune* că Testamentul ghidase întreaga politică externă a Rusiei, dovedind *„barbaria intrinsecă a Rusiei".* Panica din jurul presupuselor maşinaţiuni ale lui Petru cel Mare s-a perpetuat atât de repede încât, în 1859, au fost iniţiate investigaţii istorice amănunţite, iar la sfârşitul anilor 1870, mai multe rapoarte au

concluzionat că Testamentul nu era altceva decât un fals al lui Lesur.

Cu toate acestea, utilizarea Testamentului nu a încetat; este pur şi simplu un instrument de propagandă prea bun. Germania a demonstrat-o în timpul Primului Război Mondial – a creat noi versiuni ale Testamentului care vizau Franţa şi Iranul, în încercarea de a le întoarce împotriva Rusiei. Aceeaşi abordare a fost adoptată şi în cel de-Al Doilea Război Mondial, de data aceasta vizând toţi aliaţii europeni ai Rusiei. Apoi, în 1948, când Războiul Rece se încingea, preşedintele american Truman a scris că nu spera la vreo înţelegere cu puterea sovietică atât de periculoasă: *„au idei fixe şi aceste idei au fost expuse de Petru cel Mare în testamentul său – vă sugerez să îl citiţi”.* Răspunsul a venit de la avocatul Grenville Clark care a trimis o notă disperată, scrisă cu majuscule: *„A FOST PUBLICAT ÎN SCOPURI DE PROPAGANDĂ CU PUŢIN TIMP ÎNAINTE CA NAPOLEON SĂ INVADEZE RUSIA ŞL APARENT, ESTE FOLOSIT ACUM ÎN SCOPURI SIMILARE, ”* Mesajul nu a părut să facă vreo diferenţă; mai mulţi consilieri ai lui Truman au afirmat ulterior că preşedintele a continuat să vorbească despre convingerea pe care o avea în ideile din Testament, cel puţin în privat. Şi aşa a continuat nebunia, în ciuda faptului că Testamentul fusese demitizat înainte cu mai bine de 150 de ani. Ori de câte ori Rusia va fi implicată într-un război sau într-o invazie, poţi fi sigur că Testamentul lui Petru cel Mare va ieşi din nou la iveală.

Lumea imaginară a lui Gregor MacGregor

în timp ce falsul lui Lesur se înrădăcina în conştiinţa europeană, o altă serie de falsuri a condus un grup de pionieri pe Coasta Mosquito din Nicaragua. Dornici să guste şi ei o felie din plăcinta colonialismului, au cumpărat pământ în paradisul Poyais, până atunci necunoscut şi nepopulat. Pe 10 septembrie 1822, părăseau docurile londoneze ca să înceapă o nouă viaţă şi, cu puţin noroc, să câştige o avere pe parcurs. Singura problemă era că Poyais nu exista, iar coloniştii erau pe cale să cadă în capcana unei sălbăticii dezolante – paradisul lor pierdut.

în spatele acestui dezastru a fost un anume Gregor MacGregor. Născut în 1786, în Scoţia, fiu de căpitan al Companiei Indiilor de Est, MacGregor şi-a petrecut tinereţea lăfa- indu-se pe spinarea familiei şi dând greş în carieră. Şi-a cumpărat un titlu în armata britanică, dar – până în 1810 – incapacitatea sa de a lucra bine cu ceilalţi şi certurile pe care le-a avut cu superiorii l-au forţat să-şi dea demisia. A continuat să trăiască din averea moştenită de soţia sa, dar când aceasta a murit subit în 1811, MacGregor a fost nevoit să îşi găsească un loc de muncă şi şi-a propus să devină mercenar. Războaiele de independenţă hispano-americane începuseră în 1808 şi acum erau în toi. MacGregor a fost doar una dintre maşinile de luptă dispensabile primite cu bucurie de facţiunile care luptau pentru independenţa faţă de Spania, parţial declanşată de

invazia napoleoniană din Peninsula Iberică, dar în primul rând de o nemulţumire adânc înrădăcinată şi din ce în ce mai mare faţă de autoritatea spaniolă. La sosirea sa în Venezuela, în 1813, MacGregor a decis că nu voia să dea din coate prea mult ca să ajungă în vârf, aşa că şi-a creat un CV fantastic – a devenit Sir Gregor, un erou de legendă al armatei britanice. Afirmaţiile lui îţi luau ochii şi nu a durat mult până când MacGregor lupta direct sub comanda lui Simón Bolívar, alias *El Libertador* („Eliberatorul”), în Războiul de Independenţă din Venezuela, în următorii câţiva ani, MacGregor a excelat. Având acum titlul de general de divizie în armata Venezuelei şi a Noii Granade, în 1820 conducea misiuni mercenare.

în primăvara anului 1820, în timp ce se afla într-o misiune, MacGregor a debarcat pe Coasta Mosquito şi a aflat de Poyáis. Ţinutul facea parte din Regatul Miskito (la acea vreme, i se spunea mai des Mosquito) şi găzduise cândva o colonie britanică, în 1786, coloniştii britanici fuseseră mutaţi în Hondurasul britanic, o colonie din apropiere, ca parte a unui acord diplomatic cu Spania. Regele ţinutului Mosquito a menţinut relaţii amicale cu Marea Britanie până în 1814, când un anume George Arthur a fost numit locotenent-guvernator al Hondurasului britanic. La acea vreme, în Honduras se aflau aproximativ 3.000 de sclavi. Mulţi dintre aceştia proveneau de pe ţărmul Mosquito, fiind fie miskiţi care fuseseră vânduţi ca sclavi, fie prizonieri pe care aceştia îi vânduseră în urma unor raiduri asupra triburilor rivale. George Arthur fusese şocat de modul inuman în care erau trataţi sclavii şi încerca să îi elibereze în masă, un proces care nu a dat bine nici în

faţa proprietarilor de sclavi, nici în faţa regelui din Mosquito. Văzând cum se schimba situaţia, regele acestui ţinut spera să iasă din încurcătură găsind noi proprietari pentru unele părţi din pământurile sale. Când Gregor MacGregor a ajuns la ţărm, părea lozul câştigător tras de

rege – MacGregor era total orb la vremurile tulburi prin care trecea regatul şi aparent nepăsător că Poyais era aproape nelocuibil, în ciuda faptului că fusese cândva un tărâm roditor, verde şi bogat, potrivit pentru comerţul înfloritor cu cherestea.

Interesant este că atunci când Gregor MacGregor a cumpărat Poyais nu se gândise la o escrocherie pe termen lung. Pe acest pământ spera să pună bazele unei colonii care să servească interesele republicane din America Latină şi să devină şi un centru pentru comerţul britanic. Acesta pusese în aplicare aceeaşi tactică cu câţiva ani mai devreme, în 1817, revendicând *„Republica Floridelor”* de la o garnizoană spaniolă de pe o insulă aflată în largul coastei Floridei. Cu toate acestea, la doar trei luni de la înfiinţarea noii sale colonii, o ameninţare de atac din partea spaniolilor l-a determinat să fugă şi să abandoneze complet proiectul. în 1819, el a revenit, de data aceasta încercând să captureze porturile spaniole din apropierea Golfului Honduras şi chiar încoronându-se *„Majestatea Sa Inca*

din Noua Granada”. De fiecare dată când spaniolii atacau, MacGregor reuşea să fugă şi îşi pierdea pământul abia ocupat. Poyais era ultima lui şansă la o colonie şi, măcar, nu furase pământul acela.

în 1821, Gregor MacGregor s-a întors în Marea Britanie sub numele de Cacic de Poyais. Ştiind că Poyais nu ar fi fost un teren prea atrăgător pentru cumpărători în starea în care se afla, a pus la punct o campanie de marketing în jurul a ce *putea* deveni Poyais în viitorul îndepărtat – omiţând total partea cu *„îndepărtat”.* El a comandat broşuri, pliante şi hărţi care să evidenţieze lanţurile muntoase pitoreşti ale ţinutului, mările azurii şi solul atât de fertil încât putea da două recolte într-un singur sezon. Un oarecare căpitan Strangeways a fost plătit să creeze un ghid care să sublinieze amploarea averilor incredibile din cherestea care abia aşteptau să fie acumulate în Poyais. Pe măsură ce eforturile de vânzare ale lui MacGregor creşteau, la fel creşteau şi minciunile pe care le spunea şi pericolul în care îi punea pe noii săi colonişti. Până în 1822, întreprinderea Poyais se dezvoltase suficient de mult încât să deschidă birouri în Edinburgh şi Londra, escrocheria în stadii incipiente prinzând un oarecare aer de afacere legitimă. în acelaşi an, au fost aduşi la bord finanţatori, care i-au oferit lui MacGregor un împrumut de 200.000 de lire sterline (aproximativ 27 de milioane de lire sterline astăzi). Coloniştii în devenire aşteptau veşti din partea lui MacGregor cu privire la data la care se puteau muta în noul lor paradis, iar MacGregor, care nu era dispus să piardă o oportunitate, s-a conformat. Pentru călătorie a fost achiziţionată o

navă, *Honduras Packet.* MacGregor a bătut o nouă monedă, punându-i pe colonişti să-şi „schimbe” toţi banii pe care îi aveau cu bucăţile lui de hârtie. Astfel, în septembrie 1822, MacGregor i-a trimis bucuros pe colonişti într-un pustiu sterp.

Honduras Packet a acostat în Poyais la începutul anului 1823 şi, în timp ce nava era descărcată, un uragan s-a abătut asupra ţinutului. Căpitanul vasului a fugit din calea catastrofei, luând cu el majoritatea proviziilor şi lăsându-i pe colonişti izolaţi, fără prea multe mijloace de supravieţuire. Situaţia s-a agravat rapid pe 22 martie, când a sosit o a doua navă cu colonişti. încă o dată, căpitanul şi-a luat tălpăşiţa şi aproape 250 de oameni erau acum blocaţi în Poyais. Nimeni nu fusese pregătit pentru condiţiile de acolo, iar încercările rudimentare de a supravieţui eşuau una după alta. Seminţele plantate nu s-au prins şi s-au uscat; corturile şi colibele lor improvizate nu au rezistat intemperiilor; fără condiţii sanitare adecvate, bolile au făcut ravagii în taberele ridicate. Din fericire, vestea despre naufragiaţi a ajuns în Hondurasul britanic, iar în luna mai, supravieţuitorii de pe insulă şi miskiţii au organizat o misiune de salvare. Dintre cei care au supravieţuit aventurii lor coloniale, cei mai mulţi s-au stabilit în Belize, iar unii s-au întors în Marea Britanie. Alte două nave pline cu coloniştii lui MacGregor au sosit în 1823, dar s-au întors din drum când au văzut dezolarea care-i aştepta, ori au fost oprite în Belize.

CIUDAT, DAR ADEVĂRAT

Examinând schema ciudată folosită de MacGregor, mulţi istorici au crezut iniţial că ghidul căpitanului Strangeways trebuia să fie un fals, scris de MacGregor. De fapt, a existat un căpitan Thomas Strangeways, fost ofiţer al Regimentului 65, staţionat cândva în Indiile de Vest britanice, dar nu ştim de ce a fost de acord să participe la schema lui MacGregor.

între timp, Gregor MacGregor nu era de găsit pe nicăieri. Când s-a răspândit vestea dezastrului de la Poyais, a fugit din Marea Britanie. Avea să reapară doi ani mai târziu în Franţa, unde îşi înfiinţase din nou birouri prin care să-şi vândă pământurile din Poyais – acum promitea că zona era bogată în aur. Cumva, stratagema a avut succes: şi-a găsit şi asigurat colonişti şi a obţinut chiar un împrumut de 300.000 de lire sterline. Din fericire, chiar înainte ca navele sale franceze să pornească la drum, autorităţile l-au prins şi, la sfârşitul anului 1825, MacGregor a fost acuzat de fraudă. Din motive necunoscute, acuzaţiile au fost retrase. în 1827, escrocul a luat decizia ciudată de a se întoarce la locul faptei, în Marea Britanie, pentru a încerca din nou schema. Aproape imediat a fost arestat pentru fraudă, însă (iarăşi) acuzaţiile au fost retrase. A scăpat la mustaţă din nou şi părea să fi pus capăt schemelor sale dubioase, dar MacGregor a continuat să trăiască din câştigurile sale ilicite până la întoarcerea în

Venezuela, în anul 1839. Acolo a primit din nou titlul de general de divizie şi o pensie mai mult decât decentă. Gregor MacGregor a murit în 1845 la Caracas, iar necrologurile sale l-au lăudat ca fiind un „erow”.

Marea farsă selenară

La 25 august 1835, locuitorii din New York s-au trezit cu vestea surprinzătoare că astronomul britanic Sir John Herschel descoperise viaţă pe Lună. Nu orice fel de viaţă, ci o întreagă societate de fiinţe sofisticate care construiseră monumen- te-mastodont, cu sisteme ecologice care beneficiau de resursele oferite de râurile şi pădurile abundente de pe Lună. Această descoperire istorică a fost raportată de ziarul *New York Sun* din- tr-un extras pe care îl obţinuse din ediţia din acea lună a *Edinburgh ¡ournal ofScience.* Pentru că nu dorea să-şi lase cititorii în aşteptare după o descoperire ştiinţifică atât de importantă, *Sun* a promis mai multe informaţii în ediţia de a doua zi.

Nu doar că s-a ţinut de promisiune. Curând, transmitea informaţii conform cărora Luna era populată de oameni-lilieci care zburau în înalturi, precum şi de turme de unicorni şi castori care păreau parţial umani.

Astfel a izbucnit o adevărată frenezie, iar exemplarele din *New York Sun* s-au vândut atât de repede încât birourile au fost asediate de cititori dornici să pună mâna pe ultima ediţie. Acestora li s-a alăturat un grup de oameni de ştiinţă de la Universitatea Yale care doreau să vorbească cu echipa de la *Edinburgh*

Journal of Science. Neştiind ce să facă, personalul de la *New York Sun* i-a trimis pe oamenii de ştiinţă într-o goană după himere prin New York, până când aceştia au renunţat şi s-au întors la Yale. Sir John Herschel, care se afla într-o expediţie în Africa de Sud, a aflat despre fervoarea din jurul descoperirii sale câteva zile mai târziu. A fost confuz când a auzit tot tămbălăul, pentru că nu făcuse niciodată astfel de cercetări. Editorii şi redactorii de la *Edinburgh Journal ofScience* au fost la fel de stupefiaţi, mai ales pentru că revista îşi oprise producţia cu trei ani în urmă. Nu a durat mult până când publicul şi-a dat seama că fusese păcălit – sincer, îndoielile începuseră să apară când s-a vorbit despre oamenii-lilieci.

Presa britanică s-a grăbit să ironizeze America pentru credulitatea de care dăduse dovadă, în ciuda faptului că mai multe ziare internaţionale, inclusiv unele din Marea Britanie, prelua- seră articolele din *New York Sun* şi le publicaseră ca informaţii veridice la mult timp după ce farsa fusese demascată. Ziarul londonez *Herald* a declarat că americanii erau dependenţi de entuziasm: *„Când nu există entuziasm, trebuie creat intr-un fel sau altul, întrucât pentru americani este ca un fel de hrană intelectuală.* ” în ciuda acestor afirmaţii, nu un american pusese la cale farsa, ci editorul de origine britanică al ziarului *New York Sun,* Richard Adams Locke.

înainte ca păcăleala selenară să ajungă pe paginile ziarului, numărul de cititori ai ziarului *New York Sun* era de aproximativ 8.000. După ce s-a dat vestea despre „descoperirea” lui Herschel, ziarul a adunat aproximativ 19.360 de cititori, transformând *New York Sun* – pentru o scurtă perioadă – într-unul dintre cele mai citite ziare din America. Toată povestea a fost o stratagemă elaborată pentru a câştiga mai mulţi cititori şi a funcţionat. Chiar şi după ce farsa fusese descoperită, ziarul nu s-a confruntat cu prea multe repercusiuni – fusese o călătorie distractivă pentru cititori. Herschel însuşi a râs, spunând că fusese *„o inteligentă plăsmuire a imaginaţiei”.* Singura pagubă reală de lungă durată a fost furia tânărului scriitor Edgar Allan Poe, care acuza *New York Sun* că îi furase povestirea „Hans Pfaall”[9], publicată cu două luni înainte de farsa selenară. Poe nu s-a înfuriat doar pentru că Locke îi plagiase lucrarea, ci şi pentru că spera ca povestirea lui să fie în sine o farsă

9 În original, *The Unparalleled Adventure of One Hans Pfaall. (n. trad.)*

satirică care să persiste în timp.

ADEVĂRATUL JOHN HERSCHEL

Deşi nu descoperise viaţă pe Lună, Sir John Herschel a dat numele câtorva dintre sateliţii lui Saturn şi Uranus şi a descoperit mai multe galaxii. I se atribuie şi folosirea calendarului iulian în astronomie, iar lucrarea sa din 1831, *Discurs preliminar privind studiul filosofiei naturale*, avea să fie sursă de inspiraţie pentru Charles Darwin.

Până în acel moment, astfel de farse publice, grandioase, fuseseră apanajul scriitorilor sau al unor trecători întâmplători prin istorie. Persoane precum Mary Toft sau autori precum Monmouth şi Mandeville. Pe măsură ce ştiinţa a luat amploare în secolul al XVIII-lea, la fel s-a întâmplat şi în cazul activităţii scriitorilor care s-au inspirat din descoperirile făcute pentru a crea ficţiuni fantastice şi, precum Poe, dacă puteau să-şi facă poveştile să pară cât se poate de reale – cel puţin pentru o vreme –, numărul de cititori creştea. *New York Sun* a aruncat toate cutumele şi strădaniile lor pe fereastră şi, astfel, a creat un nou gen: ştirile false. Ziarele au preluat exemplul şi au folosit această stratagemă pentru a umple paginile în zilele lipsite de activitate şi astfel vindeau chiar mai multe ziare. Edgar Allan Poe a renunţat chiar şi la resentimentele pe care le nutrea faţă de Locke, odată ce a căzut pradă tentaţiei şi şi-a creat propria ştire falsă, farsa cu balonul din

1844.

De-a lungul secolului al XlX-lea s-a intensificat nebunia pentru ştirile false. Multe dintre ele erau destul de prosteşti, cum ar fi farsa lui Maggie Murphy din 1895, în care era vorba despre un om care transporta un cartof uriaş. Totuşi, iese în evidenţă activitatea jurnalistului novice Samuel Langhorne Clemens, cunoscut mai târziu sub numele de Mark Twain. în 1862, a încercat cu degetul marea ştirilor false, scriind un articol despre un om pietrificat care devenise o atracţie turistică într-un lanţ muntos californian. Cu toate acestea, pe măsură ce tot mai mulţi jurnalişti se dedau la falsificarea ştirilor, ştacheta pentru minciunile lor s-a ridicat din ce în ce mai sus. Twain a dus lucrurile la extrem în 1863, scriind în *Territorial Enterprise* despre un bărbat pe nume John Hopkins care îşi ucisese soţia şi copiii, după ce a înnebunit din cauza pierderii investiţiilor pe care le făcuse în utilităţile din San Francisco. Hopkins nu a existat şi, din fericire, nici familia sa nu a existat. Twain a creat acea ştire macabră încercând să atragă atenţia publicului său şi să arate cusururile pe care le vedea în practicile companiilor de utilităţi. Twain aproape că şi-a pierdut locul de muncă din cauza acestei isprăvi, dar a reuşit să creeze un precedent. Duse erau zilele unicornilor şi ale oamenilor-lilieci, intrau periculos în scenă ştirile false.

Abraham Lincoln
şi povestea metisajului

Abolirea a fost cuvântul momentului în perioada premergătoare alegerilor prezidenţiale americane din 1864. Acestea au avut loc în toiul Războiului Civil, iar toate statele Confederaţiei s-au abţinut de la vot. în mintea politicienilor, alegerile ar fi trebuit să se concentreze asupra viitorului Uniunii – continuarea războiului sau negocierea păcii. însă problema emancipării era inevitabilă. Candidatul democrat, George B. McClellan, vedea sclavia ca pe o instituţie protejată de drepturile constituţionale, astfel încât, atunci când a susţinut că Uniunea trebuie să fie re-stabilită complet şi orice stat confederat care se alătura să fie *„primit imediat cu garanţia deplină a tuturor drepturilor sale constituţionale”,* spunea de fapt că niciun stat nu urma să fie obligat să îşi elibereze sclavii în timpul preşedinţiei sale. în celălalt colţ al ringului se afla candidatul republican şi preşedintele de la acea vreme, Abraham Lincoln. încă de la primul său mandat, Lincoln se implicase în problema abolirii. în 1861 şi 1862, încercase şi eşuase să îi răscumpere pe sclavi de la proprietarii lor, dar tentativele au adus, în cele din urmă, Proclamaţia de emancipare din 1863. Aceasta prevedea că toţi sclavii deţinuţi în statele „rebele” *„sunt liberi, şi de atunci înainte vor fi eliberaţi”.* Desigur, erau realmente eliberaţi doar dacă Uniunea câştiga, însă Lincoln îşi exprimase clar poziţia. în urma Proclamaţiei, aproximativ 200.000 de sclavi au reuşit să fugă datorită promisiunii libertăţii.

Un vot pentru Lincoln ar fi fost un vot pentru o abolire completă a sclaviei. Acest lucru a provocat disensiuni chiar în sânul Partidului Republican,

deoarece mulţi dintre cei bogaţi ar fi pierdut miliarde sub formă de capital uman dacă emanciparea era aprobată, ca să nu mai vorbim de teama că abolirea ar fi iscat şi mai multe războaie. Exista şi aşa-numita presă copperhead[10], ziare care erau în mare măsură aliniate cu o ramură pacifistă a Partidului Democrat, care susţinea că abolirea fusese cauza războiului. Majoritatea acestor ziare au apărut în perioada Proclamaţiei de emancipare şi se ocupau de fabricarea unor poveşti care foloseau adesea pseudoştiinţa imaginară pentru a demonstra că oamenii de culoare sunt inferiori sau pentru a promova ştiri (reale şi false) care puteau fi denaturate pentru a descrie populaţia de culoare a Americii ca pe nişte „barbari" şi „monştri". Aceste ziare au avut cel mai mare succes în răspândirea panicii: că emanciparea ducea la aşa-numita *„supremaţie a negrilor".* De exemplu, în iulie 1863, ziarul copperhead *The Age* s-a folosit de laudele acordate Regimentului 1 de infanterie din Kansas, format numai din oameni de culoare, pentru a argumenta: *„Presupunem că este o altă confirmare a adevărului doctrinei aboliţioniste, conform căreia un negru este la fel de bun ca un alb!... închinarea la «idolul de abanos» va continua în timp ce interesele a milioane de oameni albi liberi vor fi ignorate în totalitate în acest război crud pornit pentru «african» şi rasa sa."*

Doi jurnalişti, David Goodman Croly şi George Wakeman, şi-au dat seama că, pentru a împiedica cu

10 Specie de şarpe veninos: şarpe mocasin. în timpul Războiului de Secesiune, acest termen era folosit în sens peiorativ pentru a descrie orice cetăţean din Nord care s-a opus politicii de război şi a susţinut restabilirea Uniunii printr-o înţelegere negociată cu Sudul, *(n. red.)*

adevărat emanciparea, nu era suficient să-şi limiteze cauza la presa copperhead, ci trebuiau să vizeze abolţionişti. Croly era redactorul-şef al cotidianului *World,* un ziar din New York cu tendinţe copperhead, Wakeman era reporter acolo, iar în 1863 au început să scrie un pamflet intitulat *Metisajul: Teoria amestecului rasial.* Autorul „anonim” proclama că ştiinţa demonstrase că bărbaţii americani de culoare erau *„idealul de masculinitate adevărată”* şi că viitorul omenirii depindea de căsătoriile interrasiale, deoarece „ *rasele mixte sau metisate sunt mult superioare din punct de vedere mental, fizic şi moral, celor pure sau nemetisate”.* Astfel de idei aveau un caracter deliberat revoluţionar. Chiar şi în cadrul grupurilor abolţioniste, noţiunea de căsătorie interra- sială era tabu; atât de tabu încât Croly şi Wakeman au inventat un cuvânt pentru a descrie conceptul lor fals-ştiinţific al relaţiilor mixte din punct de vedere rasial: metisaj. Trebuie remarcat că niciunul dintre ei nu credea în lucrurile pe care le scria;
dimpotrivă, credeau că albii sunt inerent superiori. Pamfletul lor facea parte dintr-un plan elaborat. Se infiltrau printre abo- liţionişti, îi convingeau să semneze pamfletul scandalos şi apoi îşi foloseau propriul ziar pentru a răspândi teama.

înainte de Crăciunul anului 1863, *metisajul* bătea deja la uşa liderilor mişcării abolţioniste. Două luni mai târziu, în februarie, pamfletul a fost publicat, fiind disponibil la chioşcurile de ziare şi promovat masiv în presa pro-abolţionistă. în scurt timp, teoria nou-apărută a „metisajului” a devenit un subiect fierbinte, fiind chiar

dezbătută în Camera Reprezentanţilor. Circulau zvonuri că metisajul avea să devină lege sub conducerea lui Lincoln şi că acesta fusese adevăratul plan de emancipare de la bun început. Fericiţi, Croly şi Wakeman au exacerbat mizeria pe care ei o creaseră, scriind în World: *„Dacă se recomandă căsătoria unui bărbat alb cu o femeie de culoare care îi naşte copiii, atunci exact aceeaşi soluţie ar putea fi cerută în legătură cu incestul sau cu orice altă abominaţie pe care progresiştii nu au botezat-o încă cu un nume eufemistic.”*

Metisajul devenise o campanie în toată puterea cuvântului. Pe măsură ce se apropiau alegerile din septembrie 1864, unii anti-abolиţionişti încercau să provoace un război rasial total. Cu un an mai devreme, în iulie, un grup al comunităţii albe format din imigranţi irlandezi din New York începuse să atace cetăţenii de culoare, ceea ce a dus la un masacru soldat cu aproximativ 120 de morţi. Când au scris articolul *Metisajul,* Croly şi Wakeman au profitat de eveniment, afirmând: *„Fuziunea dintre negri şi irlandezi va fi de un folos infinit pentru irlandezi. Ei sunt o rasă mai brutală şi mai puţin civilizată decât negrii... Desigur, vorbim despre irlandezii muncitori.* ”Pamfletele cu acest citat au făcut înconjurul New Yorkului. Pentru a pune şi mai multe paie pe foc, *World* a publicat o ştire pretins satirică, însoţită de caricaturi, conform căreia oraşul tocmai organizase un „Bal al metisajului” în onoarea lui Lincoln.

METISAJUL LUI MARK TWAIN

În mai 1864, hotărât să rămână regele de facto al păcălelilor jurnalistice, Mark Twain a publicat propria versiune a stratagemei despre metisaj, în care susţinea că fondurile colectate pentru soldaţii Uniunii erau deturnate cu scopul de *„a ajuta o Societate de Metisaj undeva în Est”*. Twain şi-a cerut ulterior scuze pentru ştirea falsă, spunând că o scrisese la beţie. Twain a fost provocat la un duel în urma acelei ştiri şi a altor tactici jurnalistice îndoielnice la care apela, însă a fugit la San Francisco.

Pamfletul a fost citit şi interpretat ca un eveniment real, în timpul căruia *„150 de ţărănci cu pielea de cărbune” au* dansat cu politicieni republicani, autorul notând: *„mirosul era atât de puternic încât ne-a făcut să strănutăm, aşa că am plecat de la Balul Metis”.*

în cele din urmă, eforturile lui Croly şi Wakeman au eşuat, deoarece Lincoln a fost ales preşedinte în 1864. La două săptămâni după întoarcerea lui Lincoln la Casa Albă, cotidianul *World* a „demascat” metisajul ca fiind o farsă; desigur, fără să menţioneze numele lui Croly sau al lui Wakeman. Ziarul relata: *„vicioşi vicleni, autorii, au lăsat evenimentele să-şi urmeze cursul natural şi, din castelul sigur al anonimatului, au urmărit cu încântare onorurile aproape divine acordate Abatelui Dezordinii”.*

Fusese doar o glumă inofensivă făcută de doi derbedei

obraznici şi, ca atare, ştirea despre minciuna lor elaborată a rămas într-o bulă relativ locală, nefiind suficient de interesantă pentru alte ziare americane. Astfel, teoria metisajului şi teama din jurul ei au continuat să persiste în conştiinţa publică. în deceniile următoare, mai multe state au promulgat legi privind metisajul, interzicând în mod legal căsătoriile interrasiale. în anul 1883, Curtea Supremă a SUA a decis că astfel de legi nu încalcă nicio parte a Constituţiei şi abia în 1964 legislaţia americană a început să paveze drumul către inversarea acelor legi, împiedicând statele să interzică căsătoriile interrasiale. Croly şi Wakeman nu l-au dovedit pe Lincoln, dar au scăpat nepedepsiţi pentru o acţiune ce a dus la mai mult de un secol de suferinţă, diviziune şi dragoste pierdută.

Cel mai mare şarlatan

Una dintre puţinele dezminţiri publice ale metisajului a venit de la P. T. Barnum, care a aplaudat farsa în cartea sa din 1865, *Şarlataniile lumii,* bucurându-se de succesul pe care l-a avut în a păcăli masele concomitent cu tactica de răspândire a ideologiei ce încuraja separarea oamenilor în funcţie de rasă. Poate părea o abordare surprinzătoare din partea celebrului om de spectacol, ale cărui apariţii recente în cultura pop au scos în evidenţă natura lui caldă, omul care a făcut legătura între diferenţele umane. în ciuda aparenţelor, în spatele faţadei strălucitoare se ascunde ceva mult

mai întunecat, dăunător istoriei.

Născut în 1810, Phineas Taylor Barnum a încercat şi a dat greş în mai multe afaceri înainte de a da peste lumea spectacolului în anul 1835. Se răspândise vestea despre o uimitoare atracţie din Philadelphia, supranumită *„Cea Mai Grozavă Curiozitate Naturală din Ţară şi din Lume!”* Această curiozitate era o femeie de culoare pe nume Joice Heth, despre care se spunea că avea peste 160 de ani şi că ar fi fost „doica”[11] lui George Washington. Joice era deţinută de un anume R. W. Lindsay, care dorea să-şi vândă atracţia şi să se întoarcă acasă, în Kentucky. Barnum a intrat, a cumpărat-o pe Joice pentru 1.000 de dolari şi a pornit imediat cu ea într-un turneu în nord-estul Statelor Unite. Spectacolele începeau cu citirea actului de vânzare al lui Joice, apoi bătrâna defila în faţa mulţimii rememorând povestiri despre *„drăguţul de George”.* Barnum ştia, desigur, că Joice nu avea 161 de ani, dar era foarte fragilă, iar vânzările de bilete au scăzut odată ce turneul a epuizat-o pe femeie suficient de mult încât să nu mai poată face altceva decât să stea pe scenă. Pentru a stârni interesul, Barnum a început să scurgă în presă informaţii potrivit cărora Joice era de fapt un automat; acesta le-a povestit orice doreau, de la mirosul pe ca- re-l emana (de tutun) până la tranzitul ei intestinal (bilunar). Ziarul *Courier* din Boston a criticat modul în care Barnum o trata pe Joice, afirmând că *„Lumea e îngreţoşată de acest exponat”,* iar omul de spectacol s-a apărat scriind o broşură plină de picanterii

11 în original, *mammy* – stereotip american istoric folosit pentru femeile de culoare care lucrau pentru familiile albe şi aveau grijă de copiii din respectiva familie; *mammy* este folosit şi ca termen de alint pentru *mama. (n. trad.)*

probabil false despre tratamentul îngrozitor pe care Joice îl primise din partea altor stăpâni de sclavi – Barnum o deţinea pe Joice, dar nu o tortura, nu-i aşa?

în februarie 1836, Joice a murit, însă moartea ei nu l-a împiedicat pe Barnum să facă bani. A fost organizată o autopsie publică, peste 1.500 de oameni plătind câte 50 de cenţi pentru a vedea cum bătrâna este tranşată. în urma autopsiei s-a constatat că Joice nu era cea mai bătrână femeie din America, ci avusese doar 80 de ani, ceea ce a declanşat o adevărată frenezie mediatică. Ziare precum *New York Sun* au relatat autopsia pline de entuziasm, cu lux de amănunte, în timp ce Barnum declara pentru *New York Herald* că femeia supusă autopsiei nu fusese Joice, care era vie şi sănătoasă, ci *„o negresă bătrână şi respectabilă, tuşa Nelly”.* Moartea lui Joice şi păcălelile aferente au creat personajul Barnum. Acesta crease un spectacol pentru cultura pop şi atât publicul, cât şi presa abia aşteptau să vadă ce mai avea să facă.

Următoarea sa incursiune majoră în atenţia publicului a fost Marele Teatru Ştiinţific şi Muzical al lui Barnum, care prezenta numere de circ şi „curiozităţi umane”. Deţinând-o pe Joice Heth, Barnum învăţase arta *„şarlataniei”.* în cuvintele sale, publicul *„pare dispus să se amuze chiar şi atunci când ştie că e înşelat”.* în 1841, teatrul a fost transformat într-o atracţie permanentă în New York: *Barnum* s *American Museum* („Muzeul American al lui Barnum”). Umplut până la refuz cu *„un milion de minuni”,* inclusiv exponate create chiar de Barnum, cea mai cunoscută fiind sirena Feejee. Avea capul şi părţi din corpul unei maimuţe cusute pe un peşte şi era o ciudăţenie trecută de la un căpitan

naval la altul înainte de a ajunge în posesia lui Barnum în 1842. Conştient că nimeni nu l-ar fi crezut dacă spunea că Feejee era sirenă, Barnum a pus la cale o farsă bizară. A trimis scrisori către ziarele americane în care menţiona că un anume *„Dr. Griffin de la Liceul de Istorie Naturală din Londra”* descoperise o sirenă şi urma să vină cu ea în America. Apoi, Barnum l-a pus pe avocatul său, Levi Lyman, să se dea drept Dr. Griffin, să se cazeze la un hotel din Philadelphia şi să-i arate „accidental” sirena proprietarului, care s-a adresat imediat presei. *„Griffin”* a călătorit apoi la New York, unde s-a întâlnit cu reporterii şi i-a „vândut” sirena lui Barnum pentru a fi expusă.

Lăsând la o parte amalgamul de creaturi ciudate, cea mai mare atracţie a muzeului era reprezentată de exponatele vii. Printre acestea se numărau Charles Stratton, un copil cu nanism cumpărat de la părinţii săi de când avea 5 ani; fraţii salva- dorieni Maximo şi Bartola, care aveau dizabilităţi de dezvoltare şi au fost redenumiţi *„minunile aztece”,* şi *„gemenii siamezi”* Chang şi Eng Bunker. Poate cea mai faimoasă dintre curiozităţile vii ale lui Barnum a fost William Henry Johnson, un tânăr de culoare din New Jersey care avea microcefalie şi care lucra ca bucătar. în 1859, Charles Darwin şi-a lansat lucrarea revoluţionară *Originea speciilor* şi, sperând să profite de interesul insaţiabil pentru teoriile lui Darwin, Barnum l-a expus pe William ca fiind veriga lipsă sub întrebarea *„ce este”,* susţinând că tânărul fusese găsit în Africa. A fost demarată o campanie colosală de marketing, cu reclame care strigau: *„CE ESTE?Este un ordin inferior de OM? Sau este un ordin superior de MAIMUŢĂ? Nimeni nu poate*

spune!”

S-a susţinut că, deşi „curiozităţile” lui Barnum erau tratate ca nişte animale ţinute într-o grădină zoologică umană, multe erau plătite şi li se oferiseră oportunităţi pe care altfel nu le-ar fi avut. Cu siguranţă, era adevărat în unele cazuri. Charles Stratton, de exemplu, a devenit bogat pe cont propriu şi, mai târziu, partenerul de afaceri al lui Barnum. Alţii nu au fost la fel de norocoşi, în special cei cu dizabilităţi mai grave. De exemplu, Maximo şi Bartola au fost vânduţi de la un circar la altul şi, deşi erau fraţi, au fost puşi să se căsătorească unul cu celălalt ca un mijloc ingenios de publicitate din 1867. Dar problemele cu grădina zoologică umană a lui Barnum treceau de cei care fuseseră obligaţi să locuiască acolo. într-o perioadă în care America era nevoită să-şi negocieze diversitatea, Barnum făcea afirmaţii nebuneşti şi le prezenta ca fiind adevărate. Vizitatorilor muzeului li se arătau rădăcinile *„barbare”* ale grupurilor minoritare.

Pentru expoziţia *Ce este?,* Barnum a inventat o poveste despre nişte aventurieri care, în timp ce vânau gorile de-a lungul râului Gambia, au dat peste omul pe care vizitatorii îl aveau în faţa ochilor. O broşură care pretindea că cercetase ştiinţa de la baza acestei *„descoperiri”* a afirmat că omul fusese examinat *„de unii dintre cei mai talentaţi oameni de ştiinţă pe care îi avem şi a fost declarat de aceştia drept legătura dintre nativul african sălbatic şi creaţia brută* William Henry Johnson nu era doar un tip din Jersey care purta un costum şi căruia i se spunea să se poarte *„ca un înapoiat”,* ci era un simbol înfiorător al alterităţii.

„MARELE" MUZEU

Muzeul American al lui Barnum a găzduit la început colecţii care includeau animale împăiate, figurine de ceară şi *„artefacte antice din Orient"*. Pe măsură ce timpul a trecut, Barnum a construit un acvariu, grădini şi chiar o grădină zoologică la etajele superioare, în care se găseau lei, tigri şi urşi. În 1861, această menajerie s-a extins pentru a include balene beluga, care erau ţinute într-un acvariu din subsolul muzeului.

Interesant este că, în anul 1864, Barnum a intrat în sfera politică şi părea să-şi fi schimbat opiniile, opunându-se sclaviei şi recunoscând într-un discurs: *„Mi-am biciuit sclavii. Eu însumi trebuia să fiu biciuit de o mie de ori pentru asta. "* Parţial datorită punctelor sale de vedere abolţioniste puternic mediatízate, în 1865 a fost ales reprezentant republican pentru Fairfield, Connecticut. în acelaşi an, Muzeul American al lui Barnum a ars şi, deşi a fost reconstruit şi restaurat, a luat foc din nou în 1868. în urma acestui eveniment, Barnum şi-a mutat afacerea în industria circului, concentrându-se în continuare pe ambiţiile sale politice. în 1869, *aproape* că şi-a cerut scuze pentru modul în care a tratat-o pe Joice Heth. A recunoscut că înţelesese cât de greşit era să deţii o persoană, dar a învinuit-o pe Joice pentru toată stratagema. Nu ştim cât din comportamentul lui Barnum fusese doar de dragul spectacolului, chiar părea a fi un republican de

încredere, care promova evanghelismul şi valorile abstinenţei. Dar revelaţia a venit în timpul unui raid din 1883 făcut în bordelurile din New York, când s-a descoperit că cel puţin o casă de toleranţă era proprietatea lui Barnum. Pare că Barnum a fost, într-adevăr, cel mai mare *showman,* fericit să mintă şi să manipuleze în cele mai bune moduri posibile pentru a face profit.

BISMARCK ŞI ARTA RĂZBOIULUI

La mijlocul secolului al XlX-lea, Prusia – vedeta regatului şi a statului germanic – era în plină ascensiune, transformându-şi rolul jucat pe scena mondială pentru mai mult de jumătate de secol. Prusia avea puternice industrii de oţel şi cărbune, care puteau egala pe cele ale greilor europeni. Pe măsură ce populaţia ei curajoasă creştea, la fel se întâmpla şi cu ameninţarea că, dacă Prusia ar uni majoritatea naţiunilor din Confederaţia Germană sub umbrela sa, ar putea deveni unul dintre cele mai puternice state europene, dacă nu *cel mai* puternic. Acest lucru nu i-a împiedicat pe bătăuşii continentului să o intimideze. Deşi jumătate din Prusia era o putere industrială, cealaltă jumătate era rurală, înrădăcinată în tradiţii şi religii provinciale,
batjocorită fără milă ca fiind un loc al ţărănimii şi al credinţelor învechite. Poate că Prusia tindea spre succes, dar pentru multe ţări era un fel de glumă, aşa cum spunea ziarul britanic *Times* în 1860: *„Istoria*

nepoate spune cum [a] devenit o mare putere, dar nimeni nu poate spune de ce a rămas aşa."

Otto von Bismarck era hotărât să schimbe această situaţie. El s-a născut în 1815, anul în care s-au încheiat Războaiele Napoleoniene şi a fost creată Confederaţia Germană. Acest grup de state vorbitoare de limbă germană era cel puţin un mix; unele state, precum Austria şi Prusia, le depăşeau cu mult pe celelalte la nivel numeric al populaţiei, industrial şi economic şi, ca atare, erau adesea la putere. Era un sistem deficitar, ineficient atât din punct de vedere economic, cât şi al puterii. Bismarck observase totul direct de la sursă; datorită bogăţiei familiei sale, îşi petrecuse o mare parte din tinereţe hoinărind prin Prusia şi Germania. Ocazional încercase să se angajeze, însă cel mai mult doar se plimba şi umbla după fete. Cu toate acestea, în 1847 a intrat în politică. Carisma sa naturală şi abilitatea de a citi oamenii erau evidente şi era mai mult decât o companie plăcută la petreceri, era un politician înnăscut. Bismarck a urcat rapid în ierarhie, fiind cunoscut pentru inteligenţa, elocvenţa şi natura sa extrem de impulsivă.

Până în anul 1862, Bismarck a devenit ministru-preşedinte al Prusiei şi îşi făcuse o idee despre ce trebuia să facă statul pentru a-şi asigura dominaţia: să scape de Confederaţia lăudăroasă şi să unifice Germania. Era un plan grandios, incredibil de greu de îndeplinit. în urma revoltelor împotriva Confederaţiei din 1848 şi 1849, a existat o tentativă de unificare a ţării, însă eşuase, parţial pentru că Austria se opunea ferm – o Germanie unificată reprezenta o ameninţare pentru Imperiul Austriac în ansamblu, ca să nu mai

vorbim de faptul că unificarea i-ar fi oferit Prusiei mai multă putere. De fapt, după ce s-a ajuns la un acord împotriva unificării, în 1850, Austria a obligat Prusia să promită că nu va mai încerca vreodată să unifice ţara şi că nu va mai contesta dominaţia austriacă. în cazul în care Bismarck îşi punea în aplicare planul, Austria ar fi reacţionat brutal faţă de Prusia, dar numai dacă Austria era încă în joc.

Bismarck a decis că cea mai bună cale de acţiune era să intre în război cu Austria. Problema era că nu mulţi prusaci doreau un război, mai ales împotriva vechiului lor aliat, Austria. Din acest motiv, Bismarck a proiectat unul. Când Landtagul Prusiei i-a refuzat cererea de extindere a armatei, a acţionat pe furiş printr-o planificare financiară creativă, a privatizat bunuri şi a falsificat chitanţe fiscale pentru a obţine banii de care avea nevoie pentru forţele militare. în 1865, s-a întâlnit în secret cu liderul francez, Napoleon al III-lea, şi a reuşit să-l convingă să susţină Prusia în cazul izbucnirii unui război, deşi a făcut doar aluzie la promisiunea unor pământuri date la schimb. în cele din urmă, în anul 1866, Bismarck a creat încă o alianţă secretă, de data aceasta cu Italia. Apoi s-a lansat într-o campanie de enervare a Austriei, încercând să provoace războiul; avea nişte cereri aberante: unele porţiuni din Confederaţie să fie preluate de Prusia, ba chiar a declarat că trebuia dizolvată Confederaţia în favoarea unui parlament ales. în iunie, a izbucnit războiul. Datorită alianţei dintre Italia şi Prusia, victoria nu s-a lăsat mult aşteptată – războiul austro-prusac a durat doar şapte săptămâni. Austria îşi lingea rânile, luându-şi mâna de pe Germania, în timp ce Bismarck

supraveghea fericit unificarea statelor din nordul ţării într-o nouă coaliţie.

Prusia şi-a dovedit valoarea şi a bulversat politica europeană – în decurs de o lună, a adăugat milioane de oameni la populaţia sa, iar teritoriul său devenise mult mai mare. Nu mai era ţinta glumelor Europei, ci o putere ameninţătoare. Franţa era conştientă de evoluţia lucrurilor şi, în timpul războiului austro-prusac, consilierii lui Napoleon al III-lea au militat ca Franţa să *„zdrobească Prusia şi să ia Rinul”.* Dar Napoleon era reticent; a optat să îi ceară lui Bismarck Frontierele din 1814, referindu-se la o mare parte a Germaniei care fusese anexată cândva de Franţa, dar care revenise Germaniei în urma Bătăliei de la Waterloo. Bismarck nu avea de gând să accepte; aşa nu s-ar mai fi aflat printre favoriţii de acasă. Totuşi, trebuia să liniştească Franţa cumva şi a ales să facă minimul necesar, acordând independenţa câtorva state aliate cu Franţa. Deloc surprinzător, nu i-a picat bine Franţei – întreaga afacere prusacă fusese o ruşine monumentală pentru Napoleon. Situaţia s-a înrăutăţit din ce în ce mai mult odată cu ascensiunea înfloritoare a Prusiei, iar reputaţia lui Napoleon primea lovitură după lovitură. Tensiunile s-au intensificat şi era clar că războiul nu mai era o chestiune de *dacă,* ci de *când.*

Bismarck era deschis la idee. Avea statele din nordul Germaniei, dar voia totul şi învăţase că, în vremuri de război, statele aveau tendinţa de a se uni sub flamura mândriei patriotice. Dacă îşi juca mâna corect, dădea o dublă lovitură: Prusia învingea o superputere globală şi reuşea, în sfârşit, să unifice ţara pentru totdeauna. Aşa că Bismarck a încercat aceeaşi schemă pe care o făcuse

cu Austria – să împingă Franţa la război – şi, deşi aproape că a izbucnit în 1867,1868 şi 1869, nu s-a întâmplat nimic cu adevărat. Bismarck era disperat, dar nu era de ajuns: Parlamentul spaniol îl abordase pe prinţul prusac Leopold cu oferta de a instaura noua casă regală şi de a prelua tronul. Nici Leopold, nici regele prusac Wilhelm I nu şi-au dorit acest lucru, pentru că era foarte probabil ca Leopold să piardă rapid tronul. Dar Bismarck a văzut aici o oportunitate: dacă Leopold ajungea pe tronul spaniol, îl înfuria nu numai pe Napoleon, ci şi pe soţia lui Napoleon, spanioloaica Eugenie. A avut dreptate; francezii s-au înfuriat, dar nu ei au fost cei care

au început războiul. în schimb, şi-au trimis ambasadorul prusac – contele Vincent Benedetti – în oraşul Bad Ems, unde Wilhelm I îşi petrecea vacanţa, în încercarea de a-l aduce cu picioarele pe pământ.

ULTIMUL ÎMPĂRAT

Napoleon al III-lea a fost ultimul împărat al Franţei. Acesta preluase puterea în 1851, printr-o lovitură de stat, dar lucrurile începuseră să se prăbuşească înainte să-l cunoască pe Bismarck. Lovitura finală a venit în urma Bătăliei de la Sedan care a avut loc între 1 şi 2 septembrie 1870, în timpul războiului franco-prusac. Napoleon al III-lea a ordonat trupelor sale să se predea şi a fost capturat şi luat prizonier. Pe 19 septembrie, trupele lui Bismarck au asediat Parisul, o blocadă care avea să dureze până la încheierea armistiţiului din 26 ianuarie 1871. La data de 28 septembrie, războiul era câştigat. Napoleon al III-lea a fost detronat şi exilat.

Totuşi, n-a fost necesar, deoarece Leopold şi-a retras brusc candidatura la tron pe 12 iulie 1870. întors la Ems, Wilhelm I a fost încântat de decizia vărului său şi, când l-a văzut pe Benedetti, a aplaudat încheierea paşnică a crizei. Benedetti a fost de acord, dar a transmis mesajul că Franţa îşi dorea promisiunea publică a Prusiei de a nu mai încerca vreodată să ocupe tronul Spaniei. Atmosfera era oarecum încărcată, aşa că Wilhelm I şi-a pus pălăria şi a plecat fără să spună un cuvânt, în Germania, Bismarck îşi plănuia cu frustrare următoarea

mişcare, după ce încă o încercare de război eşuase. Apoi, i-a picat în mână un raport telegrafiat al întâlnirii dintre Wilhelm I şi Benedetti. Era destul de inofensiv – cei doi bărbaţi se întâlniseră, fusese o întrevedere politicoasă, deşi ciudată –, doar atât. Totuşi, în acest mic schimb de replici, Bismarck a întrezărit o oportunitate. A creat o nouă versiune a evenimentelor, una în care Benedetti l-a confruntat pe Wilhelm I, cerându-i Prusiei să se retragă; Wilhelm I, furios, l-a respins, plecând în trombă şi refuzând să mai vorbească cu ambasadorul francez. Bismarck a transpus minciuna într-un comunicat de presă şi a trimis-o în lung şi-n lat. Până la 13 iulie, presupusa lipsă de politeţe a Franţei şi jignirile aduse de Prusia la adresa ambasadorului erau ştiri internaţionale. Enervat şi stânjenit, Napoleon şi-a adunat trupele şi, pe 19 iulie, a declarat război. Războiul franco-prusac a durat puţin mai mult de şase luni, Bismarck şi Prusia ieşind victorioşi. Planul lui Bismarck funcţionase, iar războiul a dus la unificarea Germaniei, creând o nouă superputere europeană. Otto von Bismarck şi-a construit literalmente drumul spre imperiu.

USS *Maine* şi războiul cuvintelor

„Tu aduci imaginile, iar eu aduc războiul.” în 1897, tânărul magnat al ziarelor William Randolph Hearst i-ar

fi spus aceste cuvinte pictorului american Frederic Remington. Artistul fusese angajat de Hearst să meargă în Cuba şi să ilustreze izbucnirea războiului hispano-american. Singura problemă era că nu izbucnise niciun război şi că, în opinia lui Remington, nu urma să izbucnească vreodată – şi voia să se întoarcă acasă. Au rămas în istorie refuzul lui Hearst şi convingerea lui că, indiferent dacă avea sau nu un război, putea să provoace unul în presa scrisă, o dovadă a puterii pe care o avea mass-media. Hearst nu a spus lucrurile acestea, cel puţin nu există dovezi concrete că ar fi fa-cut-o. Totuşi, nu înseamnă că nu există un sâmbure de adevăr în acest citat injust şi că nu indică minciunile pe care Hearst *era* dispus să le spună pentru ca presupusul război să vândă ziare.

în anii 1890, se răspândea termenul de „jurnalism galben”. Apuseseră vremurile când ştirile erau complet fictive, cum ar fi *Marea farsă selenară* sau extraordinara crimă familială a lui Mark Twain. Acum, ziarele doar denaturau faptele pentru a crea poveşti senzaţionale care să le susţină propriile prejudecăţi, în realitate, în ciuda noului nume, jurnalismul galben era acelaşi cu cel de dinainte, doar că mai puţin intens; de fapt, unul dintre cele mai importante ziare de jurnalism galben a fost *New York World,* care, cu doar câteva decenii mai devreme, se aflase în spatele scandalului de metisaj. Cu *un brand* reinventat, *New York World* era condus de Joseph Pulitzer şi devenise cunoscut ca un centru care vibra pe unda ştirilor de scandal. Birourile sale se înălţau deasupra celor ale altor ziare din New York, iar stratagemele lui Pulitzer de a atrage publicitate pentru ziarul său erau extrem de folosite nu

numai la *New York World,* ci şi pe plan internaţional. Acest lucru a continuat până în 1895, când Hearst a cumpărat *New York Journal,* care se afla în declin, şi a început nu numai să-i fure personalul lui Pulitzer, ci şi să concureze cu el pentru tiraj. Cele două ziare s-au angrenat în- tr-o luptă pentru cititori; directorii erau hotărâţi să învingă, iar victoria era considerată următorul pas în crearea unui imperiu media. Aflaţi la egalitate, cei doi şi-au pus speranţele în ostilităţile tot mai mari dintre Spania şi SUA: cel care câştiga acest război al cuvintelor era învingătorul final.

în 1895, Cuba a început lupta pentru independenţa sa faţă de Spania. Ţara insulară era atât de aproape de graniţele americane, încât publicul american a manifestat un mare interes faţă de Războiul de Independenţă. Mai mult decât încântate, atât *Journal,* cât şi *World* au jucat un rol în toată această poveste: adesea au luat partea rebelilor cubanezi şi au relatat atrocităţile spaniole, adevărate şi false, comise împotriva lor. Standardele jurnalistice ale ambelor ziare erau inexistente; de exemplu, în 1898, James Creelman, reporter pentru *Journal,* a luat parte activ la o bătălie împotriva trupelor spaniole din El Caney, revendicând steagul acestora în numele ziarului său, şi a fost împuşcat. Un alt corespondent de la *Journal,* Richard Harding Davis, aproape că a provocat un incident internaţional când, în 1897, a acuzat în mod fals oficialii spanioli că au dezbrăcat şi umilit în public femeile aflate la bordul unei nave americane. Indignarea spaniolilor faţă de această minciună a ajuns până la Camera Reprezentanţilor şi a fost înăbuşită abia atunci când ziarul *World* a scos la iveală, cu îngâmfare, că raportul

lui Davis era mincinos.

în ciuda posibilelor repercusiuni de pe urma acelor articole false, au adunat sute de mii de cititori, uneori chiar peste un milion, dar directorii ziarelor voiau mai mult. în 1897, Hearst a orchestrat o campanie internaţională în jurul unei tinere frumoase pe nume Evangelina Cisneros, care fusese întemniţată de spanioli împreună cu tatăl ei, un rebel cubanez. Sugerând că Evangelina fusese de fapt arestată după ce opusese rezistenţă împotriva unei tentative de viol a unui ofiţer spaniol, Hearst a apelat la sprijinul unor femei importante, inclusiv mama preşedintelui, înainte ca unul dintre reporterii săi să o scoată pe Evangelina din închisoare, anunţând că făcuse *„ce nu s-a putut înfăptui prin petiţia şi cererea urgentă a Papei*... [Spania] *nu poate construi o închisoare care să reziste împotriva companiei Journal atunci când e pusă pe treabă”.* Acest truc publicitar umanitar a fost o ştire uriaşă, care a crescut vânzările *Journal* şi a încurajat opinia publică potrivit căreia SUA trebuia să intervină în Războiul de Independenţă din Cuba. însă armata americană nu s-a clintit. Dacă Hearst şi Pulitzer doreau vânzări-re- cord, trebuiau să găsească o poveste mai mare pentru a împinge ţara în război.

USS *Mâine* a fost trimisă în portul Havana în ianuarie 1898 pentru a supraveghea şi proteja interesele SUA, parţial ca răspuns la protestele generate de Hearst şi Pulitzer. în noaptea de 15 februarie, o explozie accidentală la bordul navei a provocat scufundarea acesteia şi moartea a 266 de oameni. La câteva minute de la explozie, un reporter de la *World* aflat la Havana a trimis o telegramă prin cablu

la sediul central, iar o oră mai târziu ziarul a făcut aranjamente pentru ca o echipă de scafandri să exploreze epava. Din nefericire pentru Pulitzer, autorităţile spaniole au întors din drum remorcherul scafandrilor; însă *Journal* reuşise cumva să-şi trimită propriii scafandri la epavă, probabil chiar înaintea marinei americane. Pe 17 februarie, *Journal* raporta cu însufleţire: „Mâine *a fost distrusă de o torpilă. Este evident că distrugerea navei* Mâine *nu a fost provocată de o explozie accidentală... este foarte clar că un fanatic spaniol sau un emisar secret al guvernului spaniol a lansat torpila sub linia de plutire, îndreptată spre magaziile de muniţie ale navei* Mâine *şi a fixat un dispozitiv detonant, care i-a oferit timp să scape.* ” De fapt, *Journal* nu ştia situaţia, pentru că echipa sa de scafandri nu fusese pregătită să investigheze în mod corespunzător. în schimb, echipajul a fost pur şi simplu aruncat în port, ca să aibă avantaj la faţa locului. Şi investigaţia fusese scurtă, lipsită de profesionalism şi îngreunată de faptul că echipa era extrem de traumatizată de lucrurile pe care le văzuse – trupurile marinarilor încă pluteau în apă. Rapoartele au fost combinate cu scurgeri de informaţii de la scafandrii guvernamentali care au fost nevoiţi să-şi întrerupă propriile căutări mai

devreme din cauza vizibilităţii scăzute din apă. *Journal* nu ştia că era clar vorba de o torpilă, pentru că nu avea date concrete, dar a tipărit ştirea oricum, transformând o cauză posibilă în fapt şi declarând că Spania a atacat America.

PULITZER

Joseph Pulitzer s-a luptat tot restul vieţii sale să se împace cu rolul pe care l-a jucat în frenezia fenomenului *Maine* şi cu abandonul eticii jurnalistice. Încercând să se revanşeze, Joseph Pulitzer a cerut prin testament ca anual să fie acordat un premiu în numele său pentru stimularea excelenţei şi a serviciului public în jurnalism: Premiul Pulitzer. De la înfiinţarea sa în 1917, Premiul Pulitzer a fost extins să includă şi premii pentru alte domenii, inclusiv poezie, muzică şi fotografie.

în timp ce SUA îşi continuau ancheta oficială, *Journal* şi *World* au continuat campania de fabricare a ştirilor. Hearst a oferit o recompensă de 50.000 de dolari în schimbul informaţiilor despre cel vinovat pentru dezastrul de pe *Mâine,* iar *World* a anunţat că era vorba de *„terorism”* spaniol şi a publicat diagrame cu toate modurile în care o singură barcă ar fi putut ataca nava de război. Până la data de 21 februarie, se anunţa că războiul cu Spania era iminent, afirmaţie susţinută de ilustraţii înfiorătoare ale marinarilor înecaţi şi de interviuri cu familii în-

durerate. Ambele ziare erau responsabile pentru majoritatea conţinutului jurnalistic – articole şi ilustraţii –, aşadar, relatările lor au fost preluate de presa americană şi internaţională, iar varianta *„Spania bombardează marinari nevinovaţi”*a devenit firul narativ general acceptat. în martie, marina americană şi-a publicat concluziile – că dovezile găsite de scafandri nu erau suficiente pentru a confirma evenimentele, dar cu toate acestea, cea mai probabilă cauză a exploziei a fost contactul accidental al navei *Mâine* cu o mină, care a declanşat explozia magaziilor de muniţie. Elementul crucial a fost că nu se ştia a cui era mina – poate era nouă sau poate era în port de mult timp.

Raportul a rămas ascuns cât şi-a croit drum prin Congres şi, în aşteptarea verdictului, ziarele *Journal* şi *World* reveniseră la fabricarea teoriilor, de la o uriaşă conspiraţie spaniolă la mine plantate de spanioli. Pe tot parcursul lunii martie, preşedintele McKinley a amânat publicarea raportului, deoarece încerca să pună capăt Războiului de Independenţă din Cuba prin diplomaţie, evitând orice altă vărsare de sânge. Cu toate acestea, presa galbenă sporea presiunea publică asupra Americii de a intra în război. Dacă guvernul ar fi înmânat presei raportul *Mâine,* o mină de origine necunoscută ar fi devenit, cu siguranţă, o mină spaniolă – făcând războiul inevitabil. însă presiunea din partea Congresului însemna că raportul trebuia publicat. Pe 25 martie, pe prima pagină a ziarului *Journal* se putea citi: *„SPANIA ESTE VINOVATĂ! Distrusă de o mină plutitoarei* Publicul scandalizat a reacţionat imediat: *„Amintiţi-vă de* Mâine/ *La naiba cu Spania!”* Majoritatea americanilor nu puteau înţelege de ce preşedintele lor

permitea un astfel de atac, fără niciun fel de consecinţă. Situaţia dintre ţări se încingea, iar McKinley a cerut Spaniei să elibereze Cuba; în schimb, Spania a renunţat la negocieri, iar marina americană a format o blocadă. Pe 23 aprilie, Spania a declarat război, iar America a urmat-o pe 25 aprilie. America a învins, obţinând controlul asupra teritoriilor Cuba, Puerto Rico şi Guam.

Afacerea Dreyfus

„J'accuse!" Această expresie avea să devină fascinaţie naţională şi motiv de dezbinare majoră, dar la 13 ianuarie 1898, era doar un titlu de primă pagină a ziarului francez *L'Aurore.* într-o explozivă scrisoare deschisă a romancierului Emile Zola, armata şi guvernul francez au fost acuzate că l-au încarcerat pe nedrept pe Alfred Dreyfus, că au falsificat probe şi că au răspândit cu bună ştiinţă ideologia antisemită* Erau acuzaţii enorme şi nu numai că au deschis porţile unei anchete, însă au declanşat şi o serie de evenimente care au schimbat lumea.

Bărbatul aflat în centrul acestor întâmplări era un om obişnuit. Născut în 1859 în Alsacia-Lorena, Alfred Dreyfus a fost cel mai mic copil al unei familii numeroase de evrei. în urma războiului franco-prusac, familia a fost forţată să părăsească Alsacia-Lorena după anexarea la Germania. Din cauza acestei experienţe de război, Dreyfus s-a înrolat în armata franceză şi, datorită intelectului său brici, a fost selectat să participe la cele mai importante programe de pregătire militară. în 1892, nou-numitul căpitan Dreyfus a primit un loc de stagiar în cadrul Statului Major General. în ciuda tuturor laudelor, Dreyfus a fost ostracizat din cauza moştenirii şi a credinţei sale evreieşti. Ofiţerii evrei erau o minoritate infimă în cadrul armatei, aproximativ 300 serveau concomitent cu Dreyfus, însă prezenţa lor devenise incredibil de controversată.

Pe parcursul anilor 1880, o mare parte a Europei nutrea sentimente antisemite crescânde, în parte din cauza unor ştiri internaţionale de mare anvergură, precum un caz de omor ritualic în Austro-Ungaria (afacerea Tiszaeszlâr), care a reînviat conspiraţii

frenetice similare cu cele din cazul lui Simon din Trento din secolul al XV-lea. în acelaşi timp, o serie de pogromuri au cuprins Rusia, iar ţarul Alexandru al III-lea a pus în aplicare legi pentru a elimina drepturile cetăţenilor evrei. Experienţele prin care treceau Dreyfus şi colegii săi evrei erau doar vârful aisbergului, dar erau foarte reale, violenţa faţă de soldaţi fiind ceva la ordinea zilei.

în acest climat de teamă şi neîncredere, Franţa a descoperit că avea o „cârtiţă". La sfârşitul verii anului 1894, a fost descoperită o scrisoare conform căreia cineva din cadrul armatei franceze dezvăluise informaţii ataşatului militar german, Maximilian von Schwartzkoppen. A început o investigaţie disperată pentru a găsi trădătorul şi vina a fost aruncată foarte repede pe Alfred Dreyfus. Rolul său în cadrul Biroului General presupunea potenţialul acces la informaţii; de asemenea, provenea din Alsacia-Lorena, care facea parte din Germania, şi era evreu, deci nu putea fi de încredere – acestea erau dovezile, dar era suficient. Deşi Dreyfus şi-a susţinut nevinovăţia, a fost judecat pentru trădare şi condamnat la închisoare pe viaţă pe Insula Diavolului. Vestea arestării şi a procesului său a ţinut prima pagină a ziarelor. în ianuarie 1895, Dreyfus a fost degradat în public, iar evenimentul a fost urmărit de o mulţime de aproximativ 20.000 de oameni care strigau *„Moarte evreilor!".* Condamnarea lui Dreyfus a fost o victorie pentru armată, pentru stat şi pentru grupurile antisemite, dar a existat un obstacol. La scurt timp după citirea verdictului de vinovăţie, armata franceză a dat de

adevăratul vinovat: Ferdinand Walsin Esterhazy.

Născut în aristocraţie, dar dintr-o linie nelegitimă, Esterhazy nu reuşise să urce în ierarhia armatei din cauza relaţiilor sale. Dependent de jocurile de noroc şi fără bani, a început să vândă secrete lui Schwartzkoppen. în 1896, şeful serviciilor franceze de informaţii, locotenent-colonelul Georges Picquart, a descoperit mormanul de dovezi care îl legau pe Esterhazy de crimă. Cu toate acestea, eforturile sale de a investiga au fost blocate: a fost îndepărtat din funcţie în grabă şi detaşat în Tunisia. însă Picquart nu a încetat lupta pentru dreptate şi nici familia lui Dreyfus, care a depus plângeri către superiorii din armată împotriva lui Esterhazy. Vestea se răspândea şi, în cele din urmă, în ianuarie 1898, în încercarea de a evita un scandal total, Esterhazy a fost trimis în judecată. Procesul a fost mai mult pentru spectacol, pentru că ar fi fost prea umilitor pentru armată ca Esterhazy să fie găsit vinovat, în ciuda dovezilor împotriva sa, iar pe 11 ianuarie a fost achitat. Evenimentul l-a determinat pe Emile Zola să publice *¡'Accuse,* declarând: *„adevărul s-a pus în mişcare şi nimic nu-lva opri".*

A urmat o serie de evenimente viciate care a divizat atât persoanele implicate în caz, cât şi naţiunea în două facţiuni distincte. Susţinătorii lui Dreyfus au denunţat cazul drept exemplu de pierdere a drepturilor individuale, iar cei care îl considerau pe Dreyfus un trădător promovau o perspectivă naţionalistă – era o luptă pentru sufletul Franţei, o istorie şi un patrimoniu din care evreii precum Dreyfus nu făceau parte. în februarie,

Zola a fost arestat şi găsit vinovat de defăimare penală,

iar acuzaţii similare au fost îndreptate împotriva lui Picquart, pentru falsificarea dovezilor care l-au demascat pe Esterhazy. Revolte antisemite au izbucnit în toată Franţa, timpul trecea, apăreau noi scurgeri de informaţii şi ziarele publicau tot mai multe dovezi împotriva lui Esterhazy. Ministrul de Război, Godefroy Cavaignac, a fost chemat să reinvestigheze cazul şi, la 7 iulie 1898, a prezentat public dovada finală a vinovăţiei lui Dreyfus, citând atât scrisorile originale din 1894, precum şi una din 1896, care îi indica pe diplomaţii din Italia şi Germania discutând despre succesul spionajului întreprins de Dreyfus. Picquart a cerut reexaminarea scrisorilor, întrucât ştia că erau false; analiza a avut loc în august. S-a dovedit că Picquart avusese dreptate: dacă scrisoarea din 1896 era ţinută în faţa unei lămpi, se putea observa că era formată din mai multe scrisori lipite împreună – era un fals.

Vinovatul a fost găsit; un oarecare locotenent-colonel Hubert-Joseph Henry, fostul adjunct al lui Picquart. Henry a fost reţinut la 30 august şi şi-a recunoscut vina, iar a doua zi a fost găsit mort în celula sa – o aparentă sinucidere. Ziarul antisemit *La Libre Parole* a început o campanie în care îl martiriza pe Henry, care doar îşi făcuse datoria faţă de Franţa. Campania a generat peste 25.000 de donaţii pentru *„Monumentul lui Henry”.* între timp, Esterhazy a fugit în Marea Britanie, unde, în septembrie, şi-a mărturisit vinovăţia în faţa lui Rachel Beer, redactor-şef al ziarului britanic *Observer.* Alfred Dreyfus era nevinovat, însă nu şi în ochii legii – încă. Guvernul Franţei nu a mai putut trage de timp şi, în ciuda presiunilor exercitate de grupurile naţionaliste, în iunie 1899, decizia militară din 1894 a lui Dreyfus a

fost anulată. încă prizonier, Dreyfus a fost readus în Franţa pentru un al doilea proces. Aparent disperată să îi mulţumească în continuare pe naţionalişti, Franţa l-a găsit vinovat de trădare, dar cu *„circumstanţe atenuante”.* Dreyfus a făcut apel şi i s-a promis graţierea numai dacă îşi accepta vina. Epuizat şi slăbit după perioada petrecută pe Insula Diavolului, Dreyfus dorea doar să se întoarcă acasă la soţia şi copiii săi, astfel că a acceptat condiţiile.

CONSPIRAŢIA LUI ZOLA

în 1902, Emile Zola a fost găsit mort în locuinţa sa din cauza unei intoxicaţii cu monoxid de carbon. Teoriile conspiraţioniste au izbucnit instant. S-a sinucis pentru că nu putea trăi cu verdictul de vinovăţie al lui Dreyfus? A fost ucis de sionişti? în 1953, a ieşit la iveală o mărturisire făcută pe patul de moarte de un meseriaş care fusese anti-Dreyfus. Lucrase în casa vecinului lui Zola şi profitase de ocazie pentru a astupa coşul de fum al casei autorului, provocând scurgerea de monoxid de carbon. Veridicitatea afirmaţiei este în continuare dezbătută, dar mulţi au luat-o ca atare.

în cele din urmă, în 1906, Dreyfus a fost exonerat oficial şi aproape imediat s-a înrolat din nou în armata franceză. A rămas, însă, un magnet pentru ura antisemită şi a fost ţinta unei tentative de asasinat în 1908. Antisemitismul a rămas la un nivel ridicat, iar ramificaţiile exploziei sale culturale începeau să ia o formă foarte urâtă.

Partea a V-a

SECOLUL XX

MINCIUNA LAGĂRELOR DE CONCENTRARE

în 1901, Herbert Kitchener se afla sub o presiune considerabilă. Tocmai preluase funcţia de comandant-şef al armatei britanice în cel de-Al Doilea Război al Burilor şi încerca să diminueze numărul de lupte de gherilă cu burii. Cumva, totuşi, schimbarea bruscă de tactică nu era cel mai mare neajuns – onoarea de a fi ghimpele din coasta lui i-a revenit unei femei de vârstă mijlocie din Cornwall, Emily Hobhouse, sau, aşa cum a numit-o Kitchener, *„ That bloody wornanl”* („Femeia aia nenorocită!”).

înainte ca Hobhouse să se implice, Războiul Burilor era deja o harababură în toată legea. La mijlocul secolului al XlX-lea, mulţi oameni de origine olandeză s-au mutat din zona britanică sud-africană a

Coloniei Capului[12] pentru a-şi crea propriile republici independente – Transvaal şi Statul Liber Orange. Oamenii din aceste noi state au devenit cunoscuţi drept „buri”[13] – cuvântul olandez şi afrikaans pentru fermier. însă britanicii nu au fost prea încântaţi că aceste republici nu se aflau sub controlul lor, iar încercările de a le anexa teritoriului britanic au dus în 1880 la Primul Război al Burilor. Burii au învins, dar britanicii nu s-au dat bătuţi, mai ales că pământurile burilor erau bogate în diamante şi aur. în anul 1896, a avut loc o tentativă de răsturnare a guvernului Transvaalului; astfel, deloc surprinzător, Transvaalul a format o alianţă cu Statul Liber Orange. Marea Britanie s-a pregătit de război mai mult din ruşine pentru pierderea suferită, decât dornică să profite de comerţul cu aur. Oficial, scopul războiului era să împiedice burii să cucerească Africa de Sud şi să îi protejeze pe aşa-numiţii „kaffiri” (africani de culoare) de abuzurile acestora. Realist vorbind, când a izbucnit cel de-Al Doilea Război al Burilor în octombrie 1899, adevărata luptă a fost pentru mândrie, putere şi bani. Cel puţin pentru Marea Britanie.

în septembrie 1900, a căzut ultimul dintre marile oraşe ale burilor, iar Marea Britanie credea că a câştigat. Cu misiunea încheiată, comandantul suprem s-a întors în Anglia şi i-a predat ştafeta lui Kitchener, care trebuia să cureţe ultimele rămăşiţe de luptă. Din păcate, britanicii s-au înşelat amarnic. Războiul nu se terminase, doar tacticile se schimbaseră şi burii s-au

12 Sau Colonia Bunei Speranţe, (M. *trad.)*

13 în original, *boer. (n. trad.)*

adaptat la războiul de gherilă. Kitchener a abordat politica pământului pârjolit, arzând casele, culturile şi proviziile pentru a combate mişcarea burilor. Astfel, multe femei şi copii buri au rămas fără adăpost, aşa că s-au construit tabere de refugiaţi. Aceste tabere s-au extins în curând pentru a-i găzdui şi pe burii care se predaseră. Cu o asemenea structură în vigoare, britanicii s-au gândit rapid la o altă modalitate de a utiliza sistemul de tabere.

în cuvintele lui Kitchener, *„femeile lăsate în ferme oferă burilor informaţii complete despre toate acţiunile şi mişcările noastre şi hrănesc trupele speciale din vecinătate”.* Aceste femei reprezentau o ameninţare la fel de mare ca soldaţii buri, aşa că au decis să le adune cu tot cu copii şi să le închidă forţat în lagăre. Lagărele de concentrare nu erau un concept nou, ele s-au răspândit în timpul Războiului de Independenţă din Cuba, iar Războiul Burilor ar fi fost al treilea război major al acelei perioade în care s-ar fi folosit aceeaşi tactică. în 1901, lagărele nu mai erau doar pentru buri, ci şi pentru persoanele de culoare, care erau folosiţi ca sclavi, servitori şi militari recrutaţi de ambele părţi. Până în iunie 1901, britanicii înregistraseră 85.410 de deţinuţi în lagărele pentru albi şi 32.350 în cele pentru persoane de culoare.

La începutul aceluiaşi an, în ianuarie, Emily Hobhouse, militantă împotriva războiului, a reuşit să obţină permisiunea de a vizita lagărele de concentrare. Armata i-a interzis să vadă altceva decât lagărele pentru albi, şi doar câteva dintre ele, dar puţinul pe care l-a vizitat a fost de ajuns. La întoarcerea în Marea Britanie, în iunie 1901, Hobhouse şi-a publicat descoperirile într-un expozeu exploziv: *Report of a Visit to the Camps of Women and Children in the Cape and Orange River Colonies*[14]*.* Potrivit lui Hobhouse, bolile şi malnutriţia făceau ravagii în tabere, iar igiena precară, combinată cu lipsa unei îngrijiri medicale adecvate, însemna că mamele nu-şi puteau ajuta copiii muribunzi – pe scurt: *„Se săvârşeşte pruncucidere dacă aceste lagăre rămân în funcţiune. ”* Descrierea sumbră făcută de Hobhouse era cu siguranţă diferită de versiunea guvernului pentru publicul britanic. Se făcuseră promisiuni că taberele erau un adăpost voluntar care

14 Raportul unei vizite întreprinse în lagărele de femei şi copii din Coloniile Capului şi Fluviului Orange *(n. traci.)*

oferea siguranţă în vremuri de război şi ajutor umanitar pentru toţi refugiaţii. Dar totul era o minciună.

Hobhouse îşi întocmea raportul, iar Kitchener i-a ordonat maiorului britanic George Goodwin să facă acelaşi lucru. Acesta descoperise că *„oamenii erau desculţi, abia acoperiţi de zdrenţe”,* lagărele aveau puţine adăposturi şi instalaţii sanitare, unele nu aveau deloc, diareea şi rujeola în rândul copiilor de acolo erau la niveluri endemice, iar asistenţa medicală modernă pentru a-i trata era inexistentă. în fiecare săptămână, alte mii de persoane erau duse în tabere care deja nu puteau să aibă grijă de cei deja încarceraţi, iar noii deţinuţi s-au trezit curând înecaţi în noroi, boli şi moarte. Hobhouse a scris că fusese martora *„unei rate a mortalităţii cum nu s-a mai văzut decât în timpul marilor molime... se vorbea numai despre moarte... cine a murit ieri, cine stă să moară astăzi şi cine moare mâine...”.* Aceasta nu era o ştire pentru armata britanică, ci mai degrabă o reflectare din exterior a raportului lui Goodwin. Cu toate acestea, s-au luat puţine măsuri pentru a îmbunătăţi situaţia; în schimb, armata

a optat să cenzureze tot ce putea şi să informeze guvernul că ajutorul şi sprijinul civil nu puteau fi implementate.

Totuşi, aşa cum se întâmplă adesea, adevărul a ieşit la iveală în iunie 1901, odată cu publicarea expozeului lui Hobhouse. Publicul britanic a fost şocat, iar Parlamentul s-a grăbit să ceară explicaţii. St John Brodrick, Secretarul de Stat pentru Război, a declarat că numărul total din lagăre era de 63.127 de persoane. Nu se ştie dacă era conştient că nu spune adevărul sau pur şi simplu nu i se furnizase cifra corectă, dar Brodrick a minimalizat foarte mult gravitatea situaţiei. La momentul respectiv, existau 117.760 de persoane încarcerate. Liderul opoziţiei, Lloyd George, a acuzat guvernul şi armata britanică că susţin *„o politică de exterminare a femeilor şi copiilor. Nu o politică directă de exterminare* dar o politică care are acest efect”.* Brodrick a dat din umeri, răspunsul lui fiind că, din auzite, nu era chiar *atât* de rău. Poate că cea mai bună descriere a apărării guvernului a fost cea oferită de Winston Churchill ziarului *Times* pe 28 iunie 1901: *„Arfi refuzatei* [opoziţia] *să accepte responsabilitatea pentru femeile şi copiii buri rămaşi în districtele devastate? ...Arfi lăsat femeile să stea flămânde în mijlocul ruinelor? Mintea se revoltă în faţa unor astfel de idei: şi astfel, ajungem la lagărele de concentrare, cu o sinceră convingere că acestea implică suferinţă minimă.* ”Da, lagărele erau rele; da, oamenii mureau, dar era cea mai umanitară opţiune disponibilă – se pare că nu exista o cale de mijloc.

în vânzoleala acestei maladii de date guvernamentale inexacte şi argumente ilogice, s-a pierdut din vedere

ceva crucial: zecile de mii de persoane de culoare ţinute prizoniere în lagăre. Condiţiile erau mult mai rele decât cele din lagărele afrikaan. Aprovizionarea acestor tabere avea o prioritate mai mică, livrările de alcool pentru trupele britanice fiind adesea plasate mai presus de alimentele şi medicamentele pentru *„taberele indigene”.* în martie 1901, s-a raportat că era atât de puţină hrană într-unul dintre lagăre încât prizonierii au fost nevoiţi să aleagă din resturile cadavrelor putrezite ale animalelor din apropiere. Cu toate acestea, Emily Hobhouse nu văzuse aceste lagăre; prin urmare, deşi declarase că îşi imagina condiţiile teribile de acolo, situaţia prizonierilor a rămas invizibilă şi, prin urmare, nu s-au luat măsuri. în schimb, articolele despre lagă-rele de concentrare pe care le publica presa vorbeau numai despre femeile şi copiii albi care puteau fi vizitaţi. Guvernul britanic considera situaţia un fel de lovitură de stat şi au continuat să transforme lagărele într-o *„problemă a femeilor”.* Au mers pe ideea că femeile, ca Hobhouse, nu înţelegeau brutalitatea războiului, motiv pentru care lagărele li se păreau barbare, însă, ca în orice casă, atingerea unei femei putea face minuni. Astfel, guvernul a aprobat formarea unui grup de femei care să găsească moduri de îmbunătăţire a lagărelor.

VIEȚI PIERDUTE

În lagărele de albi au murit peste 26.000 de persoane, iar dintre acestea, majoritatea erau copii. Din păcate, nu se cunoaşte rata exactă a mortalităţii din lagărele persoanelor de culoare, deoarece s-au depus mult mai puţine eforturi pentru a înregistra numărul de prizonieri. Dar se estimează că cel puţin 20.000 de oameni şi-au pierdut viaţa.

în ciuda faptului că era alegerea evidentă, Emily Hobhouse nu a avut voie să se alăture acestui grup. Spunea lucrurilor pe nume. în schimb, guvernul a optat pentru Millicent Fawcett, una dintre figurile principale care militau pentru dreptul de vot al femeilor, care tocmai scrisese un articol pentru *Westminster Gazette* în care apăra lagărele ca fiind *„necesare”.* Sub conducerea ei, în iulie 1901, Comisia Fawcett a început să investigheze lagărele. în ciuda îndemnurilor lui Hobhouse, comisia a considerat că este esenţial să raporteze doar despre lagărele pentru albi. Constatările Comisiei Fawcett le-a reflectat pe cele ale lui Hobhouse, cu o singură diferenţă clară. în timp ce Hobhouse a dat vina pe armata şi guvernul britanic pentru lipsa de provizii, medicamente şi adăposturi care au dus la rate ridicate de mortalitate infantilă, Millicent Fawcett a susţinut că mamele erau, cel puţin parţial, vinovate. A declarat că femeile bure nu aveau niciun fel de

cunoştinţe de îngrijire medicală modernă: *„Un număr mare de decese din lagărele de concentrare au fost cauzate direct sau în mod evident de compuşii nocivi administraţi de femeile bure copiilor lor.”* S-a ignorat cu desăvârşire că majoritatea femeilor încarcerate nu aveau acces la resurse medicale mai bune decât leacurile populare pe care le puteau încropi, iar când raportul lui Fawcett a fost publicat în 1902, presa a luat în considerare direcţia în care arătase ea cu degetul. Marea Britanie a folosit mamele încarcerate ca ţap ispăşitor, iar Kitchener a dat şi el vina pe ele: *„Este imposibil să lupţi împotriva neglijenţei criminale a mamelor, nu-mi place să folosesc forţa..., dar mă gândesc că unele dintre cele mai grave cazuri ar putea fi judecate pentru omor prin imprudenţă.”*

în cele din urmă, guvernul britanic a fost de acord să acţioneze pe baza sfatului dat de Comisia Fawcett şi să îmbunătăţească condiţiile din lagăre. Totuşi, fusese puţin prea târziu: Războiul Burilor se va încheia în mai 1902, condiţiile începând să se îmbunătăţească cu doar câteva luni înainte ca lagărele să se închidă. Refuzul guvernului britanic de a recunoaşte
afirmaţiile făcute de Emily Hobhouse, încercările sfidătoare ale armatei de a cenzura şi multitudinea de minciuni răspândite aveau să se soldeze cu zeci de mii de morti.

PROTOCOALELE SIONULUI

în anii imediat următori Afacerii Dreyfus, în Rusia a apărut un document ciudat, intitulat *Protocoalele înţelepţilor Sionului.* Această lectură lungă şi incoerentă descria modul în care, timp de secole, evreii manipulaseră în secret afacerile globale şi prezenta un plan pentru dominaţia lor mondială. Documentul este o invenţie, o compilaţie frankensteiniană a celor mai mari succese antisemite din secolul al XIX-lea; însă, doar pentru că e un fals, nu înseamnă că nu e periculos. Nu ar fi o subestimare să spunem că milioane de oameni au murit din cauza conţinutului său. *Protocoalele* au declanşat pogromuri, au contribuit la pavarea drumului spre Holocaust şi rămân un element de bază în mişcările pentru supremaţie albă. Dar, de fapt, de ce a fost scris acest document şi cum a dăinuit o minciună atât de evidentă?

încă nu cunoaştem sursa exactă a *Protocoalelor,* există mai multe teorii, iar majoritatea istoricilor sunt de acord că documentul a fost scris între momentul culminant al Afacerii Dreyfus, în 1898, şi începutul unui val de pogromuri în Rusia, în 1903. Cea mai probabilă explicaţie este că a fost scrisă de conservatorii ruşi şi de membri ai poliţiei secrete care acţionau în Franţa în timpul Afacerii Dreyfus. O mare parte din textul *Protocoalelor* este preluat direct din publicaţiile anti-Dreyfus, iar nouă dintre capitolele sale par plagiate din satira politică franceză *Dialog în Infern între Machiavelli şi Montesquieu.* De
fapt, în 1902, jurnalistul rus conservator Mihail

Osipovici Menşikov a dat vestea despre o *„conspiraţie secretă împotriva umanităţii”* veche de 3.000 de ani şi a declarat că originea ei era în Franţa. El susţinea că o femeie din Sankt Petersburg, care locuia la ţară, primise *„manuscrisulgros”* de la un jurnalist francez, după ce acesta fusese furat dintr-un seif secret evreiesc din Nisa. Femeia a tradus apoi manuscrisul în limba rusă, iar această traducere a devenit prima ediţie publicată a *Protocoalelor,* apărută în Rusia în 1903. Presupusul manuscris original în limba franceză nu a fost găsit niciodată şi nu există nicio dovadă concretă care să ofere informaţii solide despre identitatea misterioasei femei.

înainte ca *Protocoalele* să fie publicate pentru prima dată în Rusia în 1903, ţara trecuse printr-o serie de schimbări rapide în ceea ce priveşte înţelegerea culturală şi tratamentul aplicat evreilor. Pe 13 martie 1881, ţarul Alexandru al Il-lea fusese asasinat de un grup anti-ţarist, Voinţa Poporului. în timpul lui Alexandru al II-lea, se încercase eradicarea segregării comunităţilor evreieşti şi asimilarea lor în societatea şi cultura rusă. După moartea ţarului, toate acţiunile au fost anulate. Au circulat zvonuri conform cărora evreii ar fi fost de fapt cei care l-au ucis pe Alexandru al II-lea. Au izbucnit pogromuri, iar în 1882, Alexandru al III-lea a pus în aplicare o serie de legi antisemite, ce restricţionau locurile în care evreii din Rusia puteau locui, ce anume aveau voie să deţină şi ce activităţi comerciale puteau face. în mijlocul tuturor acestor evenimente, au renăscut conspiraţiile de omor ritualic, care nu au făcut decât să sporească neîncrederea şi ura faţă de comunităţile evreieşti. A avut loc un val uriaş de

emigrare a evreilor, care au plecat în masă din Rusia în căutarea unei vieţi mai bune. însă pentru cei care au rămas, lucrurile aveau să se înrăutăţească şi mai mult la începutul secolului XX.

De Paştele anului 1903, oraşul Chişiniev (astăzi Chişinău, în Republica Moldova) a declanşat un efect de domino care a dus la o epidemie de pogromuri în întreaga Rusie. în ultimii ani, cel mai popular ziar al oraşului, *Besarabeţ,* se îndreptase spre retorică, publicând titluri precum *„Moarte evreilor!”* şi *„Cruciadă împotriva rasei detestate!” sub* conducerea lui Pavel Cruşeveanu. în 1902, Cruşeveanu a încercat să scrie un articol despre acuzaţiile de omor ritualic, dar pepita de ştiri false nu a reuşit să stârnească interesul nimănui. Efortul său din 1903 a avut mai mult succes – ziarul a inventat un complot de crimă elaborat, legând comunitatea evreiască de moartea din februarie a unui băiat şi sinuciderea recentă a unei fete internate într-un spital din Chişiniev, afirmând că sângele copiilor urma să fie folosit în timpul Paştelui. Pe parcursul a trei zile, 49 de persoane au fost ucise, sute au fost rănite şi peste 1.000 de case au fost rase de pe faţa pământului. Masacrul de la Chişiniev a stârnit un scandal internaţional, însă s-au luat foarte puţine măsuri în acest sens. în timp ce grupurile evreieşti din America organizau campanii de ajutorare şi facilitau procesul de emigrare, ţarul Nicolae al II-lea nu facea nimic, parţial din cauza opiniei dominante a guvernului rus cu privire la *„chestiunea evreiască”.* în mintea lui Nicolae al II-lea şi a celor de teapa sa, evreii ruşi nu erau ruşi adevăraţi, ci străini care trebuiau să fie supuşi unor sancţiuni opresive. Dacă i-ar fi protejat de pogromuri şi violenţă,

ar fi dus la o reacţie a mişcării naţionaliste de dreapta, aflată în plină expansiune, şi pur şi simplu nu merita deranjul.

Lipsa de acţiuni sau sancţiuni avea să se înrăutăţească. în vara anului 1903, Pavel Cruşeveanu a folosit un alt ziar, *Znamia,* pentru a publica prima ediţie a *Protocoalelor înţelepţilor Sionului,* împărţindu-le în fragmente care au fost publicate, unul după altul, pe parcursul lunilor august şi septembrie. Din acel moment, *Protocoalele* au început să apară în tot mai multe ediţii pe tot cuprinsul Rusiei, în special în anii 1905 şi 1906. în ianuarie 1905, a izbucnit Prima Revoluţie Rusă, iar tensiunile crescânde au dus la o nouă serie de pogromuri. Din nou, ţarul Nicolae al II-lea nu a acţionat. De data aceasta, însă, motivul era că pogromurile distrăgeau cu succes atenţia; dacă oamenii adoptau măsuri violente împotriva evreilor din Rusia, atunci nu-şi concentrau energia asupra lui. Nu era un caz de antisemitism sancţionat de stat, ci mai degrabă permis, motiv pentru care, din cele aproximativ 650 de pogromuri care au avut loc între anii 1903 şi 1906, multe au fost întreprinse cu participarea activă a autorităţilor locale şi a poliţiei.

UN TRATAT DEZASTRUOS

Semnat la 28 iunie 1919, Tratatul de la Versailles a fost unul dintre actele care au pus capăt Primului Război Mondial. Cu toate acestea, se remarcă printr-o clauză prin care Germania şi-a asumat aproape exclusiv responsabilitatea pentru război, ceea ce a condus la pierderea unor pământuri, a resurselor şi a puterii militare; şi lucrul cel mai important, ţara a fost obligată să facă plăţi masive, care au decimat economia germană. Până în anul 1923, hiperinflaţia erodase atât de mult finanţele ţării încât banii erau inutili, iar copiii se jucau cu ei pe stradă.

în anii 1920, *Protocoalele înţelepţilor Sionului* au fost publicate la nivel mondial: au apărut traduceri în cărţi şi ziare din întreaga lume. în urma pogromurilor din 1903-1906, şi mai mulţi evrei din Rusia şi Europa de Est au emigrat. Valul de mi- graţie nu s-a oprit cu adevărat, iar multe ţări se confruntau cu noul aflux constant de persoane. Consecinţele Primului Război Mondial s-au întrepătruns cu această situaţie, iar ţările care aveau o populaţie în creştere datorită evreilor nou-veniţi, şi care fuseseră devastate emoţional şi financiar de război, au primit *Protocoalele* cu braţele deschise. Cea mai importantă dintre acestea a fost Germania. *Protocoalele* explicau motivele pentru care Germania pierduse războiul, loviturile economice zdrobitoare ale Tratatului de la Versailles şi haosul revoluţiei germane din 1918-

1919. Nu erau ei de vină; totul era o conspiraţie evreiască. Nu era o coincidenţă faptul că *Protocoalele* au inundat piaţa în 1919, anul în care germanii au fost cel mai vulnerabili din punct de vedere emoţional şi căutau cu disperare un ţap ispăşitor.

Asta nu înseamnă că nu se ştia că *Protocoalele* nu erau reale, în august 1921, ziarul britanic *Times* a publicat dovezi concludente care arătau că *Protocoalele* sunt o minciună. Dar era o voce stinsă într-o mare de teorii ale conspiraţiei. Istoricul Dr. Wolfram Meyer zu Uptrup estimează că, începând din 1920, după formarea Partidului Naţional -Socialist al Muncitorilor Germani (cunoscut ulterior ca Partidul Nazist), 70% din articolele despre evrei din ziarul oficial al partidului, *Völkischer Beobachter,* conţineau elemente din *Protocoale.* Aveau să fie o caracteristică majoră a ideologiei şi politicii naziste, care s-a infiltrat în toate domeniile, de la învăţământ la presă şi legislaţie.

RĂZBOIUL DE PROPAGANDĂ

De la sfârşitul lunii iulie şi până în august 1914, multe ţări s-au alăturat Primului Război Mondial într-un ritm fără precedent. Pe 28 iunie 1914, moştenitorul tronului Imperiului Austro-Ungar, arhiducele Franz Ferdinand, a fost asasinat de un naţionalist sârb. Pe 28 iulie, Austro-Ungaria a declarat război Serbiei, iar Germania a sărit curând în ajutor. în luna următoare, au fost trasate liniile de luptă – Franţa, Rusia şi Marea Britanie au format o forţă aliată de opoziţie. Cu cinci dintre cele mai mari puteri europene implicate, războiul nu avea să se limiteze la Europa, iar în lunile şi anii

următori fiecare parte avea să facă eforturi pentru a implica America şi China. în august 1914, obiectivul principal se afla acasă. O ţară ieşea învingătoare dacă cetăţenii săi sprijineau războiul, erau dispuşi să se alăture acestuia şi, dacă era necesar, făceau sacrificiul suprem. Maşinile de propagandă au fost puse în mişcare în întreaga Europă.

Dar nu a început bine. Să luăm, de exemplu, Marea Britanie. Până la sfârşitul războiului, dintre toate ţările implicate, aceasta construise probabil cea mai mare, dacă nu chiar cea mai nemiloasă, maşină de propagandă, însă greşise spectaculos la început. Marea Britanie a intrat în război în parte din cauza Tratatului de la Londra, care garanta de mult timp neutralitatea Belgiei şi cerea „Marilor Puteri" ale Europei să o apere. Germania a invadat Belgia pe 4 august, a încălcat Tratatul şi a încălcat, în esenţă, tratatul european şi dreptul internaţional. S-a presupus că acest raţionament era suficient pentru a convinge Marea Britanie să susţină războiul. Un tratat nu era o bucată de hârtie amărâtă, ci era un simbol al dreptului internaţional şi al unui continent care funcţiona paşnic – cu siguranţă ceva pentru care fiecare britanic ar fi fost de acord că merită să lupte şi să moară. Din nefericire, s-a descoperit rapid că nu era aşa, iar o semantică politică internaţională atât de vagă nu era suficientă să mobilizeze o naţiune şi să adune trupele.

Era necesară o altă tactică, de natură emoţională, pentru a atrage publicul. Invazia germană în Belgia fusese sângeroasă. La 8 august, aproape 850 de civili erau morţi, mulţi dintre ei fiind executaţi în stradă. Apoi, spre sfârşitul lunii august, trupele germane au început să incendieze şi să jefuiască sate şi oraşe.

Vărsarea de sânge era exact punctul de interes pe care îl urmărea maşina de propagandă britanică, dar era o mişcare riscantă să dea detalii despre distrugerea caselor, evacuarea familiilor şi uciderea civililor – la urma urmei, cu nici 20 de ani înainte, Marea Britanie făcuse acelaşi lucru în timpul Războiului Burilor sub comanda lordului Kitchener, care devenise secretar de stat la Ministerul de Război. S-a pus accentul pe un nou aspect – violenţa sexuală. Astfel, invazia Belgiei a fost redenumită Violul Belgiei.

Acest lucru nu a fost lipsit de precedenţă, întrucât în timpul invaziei fuseseră emise rapoarte despre femei şi fete belgiene care fuseseră victime ale violurilor şi mutilărilor. Cu toate acestea, astfel de cazuri oribile erau ceva izolat, nu un abuz sistemic la care aparent toţi soldaţii germani participau, aşa cum spunea povestea inventată de Marea Britanie. în 1914, scriitorul britanic William Le Queux descria armata germană ca fiind *„o bandă imensă defârtaţi ai lui Jack Spintecătorul” care* luau parte la *„orgii sălbatice de sânge şi desfrânare*... [şi] *violarea şi uciderea nemiloasă a femeilor,fetelor şi copiilor de vârstă fragedă lipsiţi de apărare”.* Aspectul violenţei sexuale generalizate a devenit emblematic pentru toate naţiunile aliate, stilizat treptat în benzi desenate şi afişe de propagandă. Nu era neobişnuit ca o campanie de promovare a obligaţiunilor de război sau de recrutare militară să fie precedată de o ilustraţie înfiorătoare a unei femei atacate. Suferinţele legitime ale femeilor din Belgia şi Franţa fuseseră transformate în cu totul altceva, iar poveştile despre atrocităţile adevărate erau din ce în ce mai greu de deosebit de cele care fuseseră fabricate pentru război.

Germania nu a fost mulţumită de modul în care era

etichetată la nivel internaţional şi, în octombrie 1914, a reunit cele mai mari personalităţi culturale şi intelectuale pentru a publica un manifest care să demonteze *„minciunile”* răspândite de Aliaţi. *Manifestul celor 93* susţinea că nu fuseseră comise acte ilegale de violenţă împotriva cetăţenilor belgieni, deşi menţiona că, *dacă* fusese violenţă, era din vina civililor. Acest manifest s-a bucurat de sprijin public în interiorul Germaniei, însă nu a prins în alte părţi. în 1915, germanii au încercat din nou, de data aceasta publicând *Cartea Albă,* un pretins raport al atrocităţilor comise împotriva cetăţenilor şi militarilor lor, care includea afirmaţii potrivit cărora civilii belgieni ar fi comis acte sadice împotriva soldaţilor germani, de la scoaterea ochilor la castrare. Majoritatea conţinutului *Cărţii Albe* era o invenţie care elabora evenimentele în mod eronat, omitea mărturii contradictorii şi manipula informaţiile. în ciuda acestor lucruri, a luat amploare în Germania, unde ziarele au relatat despre un tânăr băiat care descoperise o găleată cu ochi de soldaţi germani, un preot francez care purta un colier cu inelele morţilor germani şi belgieni care înlocuiau ţigările germane cu explozibili.

Până în 1915, începuse un nou joc propagandistic: curtarea ţărilor neutre. Deşi Ţările de Jos îşi declaraseră clar intenţia de a rămâne neutre, existau alte două mari premii în joc – America şi China. începuse din nou un război al cuvintelor; Marea Britanie era titanul propagandei Aliate şi Germania era principalul reprezentant al Puterilor Centrale. Prima oprire a fost America. Pe 7 mai 1915, pachebotul britanic RMS *Lusitania* a fost scufundat de un submarin german, ucigând peste 1.000 de pasageri şi membri ai

echipajului, inclusiv 123 de americani. Germania a justificat atacul prin faptul că nava transporta muniţie, dar Marea Britanie susţinea că fusese doar un alt exemplu de atrocităţi comise de germani şi de *„barbarie”* a acestora. La scurt timp după scufundarea pachebotului, artistul german Karl Goetz a creat o medalie satirică care ironiza iresponsabilitatea Marii Britanii de a folosi o navă de pasageri pentru transportul muniţiei. însă Goetz a trecut o dată greşită pe medalie: 5 mai 1915. Marea Britanie a profitat de acest lucru, minţind că era o dovadă a faptului că Germania plănuise dintotdea- una să atace cetăţeni americani şi crease aceste medalii pentru a-i recompensa pe făptaşi.

Marea Britanie avea deja o victorie în palmares şi o altă lovitură de propagandă era pe punctul de a ateriza în curtea lor. A fost vorba de asistenta medicală de origine britanică Edith Cavell, care, în luna august a aceluiaşi an, fusese capturată de germani după ce ajutase prizonierii Aliaţilor să scape din Belgia ocupată. Maşina de propagandă britanică s-a bazat pe America, cu ajutorul căreia a creat o campanie de eliberare a femeii *„nevinovate”* din ghearele *„barbare”* ale Germaniei. Cavell a fost executată în octombrie, iar guvernul britanic a cheltuit aproximativ 120.000 de lire sterline pentru propaganda construită în jurul morţii sale. A apărut o poveste falsă conform căreia Cavell leşinase în timpul execuţiei, un ofiţer german împuşcând-o pe femeia inconştientă. La 23 octombrie 1915, ziarul *New York World* a declarat că moartea lui Cavell fusese *„mai rea decât o crimă!”,* iar în săptămânile următoare, devenise martiră. Germania a încercat să se apere, dar era o bătălie pierdută având în

vedere tensiunile deja mari din cauza dezastrului cu *Lusitania,* Şansa de a cuceri America sau de a o convinge să rămână neutră s-a dus.

Cu toate acestea, China părea să fie o perspectivă bună. De la izbucnirea războiului, Germania, Franţa şi Marea Britanie depuseseră eforturi masive pentru a se infiltra în ţară prin propagandă şi, în ciuda încercărilor Marii Britanii de a izola Germania de coloniile precum Hong Kong, Germania şi-a făcut

simţită prezenţa. După război s-a raportat că, până în 1917, mulţi chinezi erau de părere că Germania avea să câştige. Percepţia s-a schimbat când Germania a declarat că urma să folosească submarinele împotriva tuturor. La 17 februarie 1917, un submarin german a distrus nava franceză *SSAthos,* ucigând peste 500 de muncitori chinezi. Nu e nicio surpriză că în martie chinezii s-au întors împotriva Germaniei. O altă lovitură a venit în aprilie, când America a început să-i ajute pe Aliaţi să-şi reverse propaganda asupra Chinei.

ÎN SPATELE MAȘINII DE PROPAGANDĂ

Sir Gilbert Parker, romancier şi politician canadian, a fost însărcinat să se ocupe de propaganda britanică în America, iar contele Johann von Bemstorff s-a ocupat de partea germană. Deşi amândoi au avut un start bun, lui Bemstorff i-au fost refuzaţi banii meniţi pentru finanţarea jurnalismului de propagandă în SUA, permiţându-i lui Parker să acapareze piaţa până la mijlocul anului 1915. Şi mai grav, o servietă plină cu planuri de propagandă germană a fost furată în metroul din New York, iar conţinutul a fost dezvăluit presei, anulând orice şansă pentru Germania de a câştiga simpatia Americii.

Totul a dus la o farsă incredibil de macabră. în februarie 1917, ziarul *North China DailyNews* raporta că germanii creaseră o „fabrică de cadavre” sau *„Kadaververwertungsanstalt”,* în care trupurile

soldaţilor erau topite pentru a produce glice- rină. în aprilie, excepţionala poveste a fost reluată cu detalii şi mai macabre. Ziarele britanice *The Times* şi *DailyMail* ofereau acum presupuse relatări la primă mână despre modul în care fabrica transforma soldaţii germani în „uleiuri, grăsimi şi hrană pentru porci". în realitate, povestea originală provenea din- tr-un articol german care descria modul în care cadavrele animalelor erau folosite în acest scop. Biroul britanic de propagandă nu a făcut decât să înlocuiască cuvântul german „Kadaver" cu cel britanic pentru rămăşiţe umane – „Cadaver" (cadavru) care suna similar. Această simplă schimbare a creat o frenezie internaţională şi, deşi Germania s-a grăbit să atragă atenţia asupra minciunii, era prea târziu. Oficialii chinezi au fost îngroziţi de ceea ce auziseră şi, până în august, China declarase război şi s-a alăturat oficial Aliaţilor.

După încheierea Primului Război Mondial, propagandiştii britanici se întreceau unii cu ceilalţi, asumându-şi meritele pentru farsa fabricii de cadavre, iar plăcerea cu care o făceau arată cât de mult a însemnat propaganda pentru război şi cât de facile fuseseră minciunile. Nu au existat consecinţe imediate pentru învingători – învinşii au dus greul. Războiul a popularizat propaganda atrocităţilor, o tehnică care exista deja, dar care nu mai fusese utilizată atât de intens, de atât de multe naţiuni. Dacă poţi să-ţi demonizezi inamicul şi să dovedeşti (în mod fals sau nu) că este capabil de inimaginabil, atunci îl poţi transforma în *acel* monstru, în *celălalt,* care trebuie învins. Este un mod ingenios de a obţine sprijin şi de a îndemna la acţiune; un fel de război psihologic care, adesea, este descoperit doar după ce şi-a făcut treaba. Primul Război

Mondial a pus la punct propaganda atrocităţilor, i-a dovedit valoarea şi a transformat-o într-o parte esenţială a politicii internaţionale şi a războiului.

Cenzorii gripei spaniole

La data de 28 septembrie 1918,200.000 de oameni s-au adunat în centrul oraşului Philadelphia să sărbătorească iminentul armistiţiu al Primului Război Mondial şi să strângă fonduri pentru obligaţiunile de război americane. O paradă mărşăluia pe străzi, mulţimea aclama şi un dezastru prindea rădăcini. La 72 de ore de la sărbătoare, spitalele din Philadelphia erau pline până la refuz. Gripa spaniolă lovise, iar la şase săptămâni după ce carele alegorice ale paradei fuseseră evacuate, se estima că 12.000 de oameni erau morţi, iar casele funerare din oraş nu puteau face faţă afluxului de cadavre. Ştim că nu există un moment potrivit pentru o pandemie globală, dar aşa-numita Gripă spaniolă nu putea pica mai rău.

La începutul anului 1918, în America, Europa şi Asia au fost descoperite mai multe cazuri care implicau o tulpină a virusului gripal. Cel mai notabil dintre toate a fost al lui Albert Gitchel, bucătar la o tabără militară din Kansas. Pe 4 martie 1918 a fost diagnosticat cu gripa care era încă un mister pe atunci şi a dat startul primului val.

Era ultimul an al Primului Război Mondial, iar soldaţii călătoreau dintr-o ţară în alta înghesuiţi şi în condiţii sordide. La fel s-a întâmplat şi cu soldaţii din tabăra lui Gitchel – cei care au supravieţuit epidemiei au fost trimişi înapoi pe front, mulţi dintre ei fiind probabil încă infectaţi, fără să ştie. Curând, trupele din Marea Britanie, Franţa, Italia şi Spania s-au îmbolnăvit, iar la începutul verii au fost înregistrate cazuri în China, Australia, Africa de Nord şi India. în luna august, a urmat un al doilea val dezastruos. Acesta s-a propagat în America Centrală, America de Sud, Africa de Vest şi Africa de Sud, iar în septembrie, aproape toată Europa ceda sub rata de infecţii. Virusul era cu atât mai rău pentru că tindea să ucidă predominant tinerii, cei mai predispuşi fiind copiii sub cinci ani, cei cu vârste cuprinse între 25 şi 40 de ani şi cei peste 65 de ani – soldaţii supravieţuiau celor mai grele momente ale războiului, dar mureau din cauza gripei. în total, se estimează că aproximativ o treime din populaţia lumii a fost infectată cu acest virus şi cel puţin 50 de milioane de oameni au murit, în special în timpul celui de-al doilea val de gripă – un număr care putea fi evitat.

După cum am văzut deja, multe ţări implicate în

Primul Război Mondial cenzurau activ presa la momentul creşterii numărului de victime de Gripă spaniolă. O epidemie ar fi dărâmat cu siguranţă moralul publicului, lucru pe care niciun guvern nu şi-l dorea, aşa că majoritatea naţiunilor aflate în plin război au cenzurat şi rapoartele despre Gripă. Poziţia pe care o adoptaseră este descrisă cel mai bine de un comisar pentru Sănătate Publică din Chicago, care a declarat că în timp de război era primordial să nu se facă *„nimic care să interfereze cu moralul comunităţii., este de datoria noastră să ferim oamenii de teamă, îngrijorarea ucide mai mulţi oameni decât epidemia.”*Logica din spatele declaraţiei este cel puţin şubredă; însă cenzura iniţială are ceva raţiuni la bază pentru că, în timpul primului val

al pandemiei, mulţi angajaţi din domeniul medical au presupus că era vorba de o tulpină de gripă deosebit de urâtă, nu de fenomenul mortal care avea să devină. Cu toate acestea, justificările s-au epuizat în mai-iunie 1918, chiar înainte ca cel de-al doilea val să lovească. în acel moment, virusul se răspândea cu repeziciune, rata mortalităţii creştea la fel – era o alegere activă de a pune milioane de vieţi în pericol, pentru că publicul nu era informat şi se nega orice ameninţare pentru sănătatea publică.

Dar Spania iese în evidenţă în toată această nebunie. A rămas neutră pe toată durata războiului, aşadar nu avea niciun motiv să cenzureze ştirile despre epidemia globală. începând cu luna mai 1918, gripa a acaparat ştirile ziarelor din ţară, mai ales după ce regele Spaniei, Alfonso al XIII-lea, s-a îmbolnăvit de gripă. Fiind una dintre puţinele naţiuni care au vorbit public despre pandemie, s-a creat o legătură fără echivoc între Spania şi gripă. La sfârşitul lunii mai 1918, publicul britanic afla despre virus din relatările ziarelor *Daily Mail* şi *Daily Express,* care vorbeau frenetic despre o *„epidemie misterioasă”* ce făcea ravagii în Spania. Replica a venit de la *British Medical Journal* care a calificat rapoartele drept *„alarmante”. Daily Mail* s-a grăbit să îşi repare greşeala: într-un articol din iunie intitulat *„ Vine gripa?”,* experţii medicali au reamintit cititorilor că gripa era doar o răceală urâtă şi i-au sfătuit să *„menţină o perspectivă veselă asupra vieţii”,* pentru că era cea mai bună metodă de prevenţie; cei care sufereau de *„stări depresive”se* îmbolnăveau mai uşor de gripă. Era o atitudine generală: doar Spania avea gripa rea, iar orice caz care apărea în alte ţări era doar o gripă obiş-

nuită. Până la data de 22 august 1918, ministrul de interne al Italiei încă nega cu disperare afirmaţiile despre o epidemie mortală de gripă, în timp ce parada din Philadelphia a fost organizată întrucât oficialii oraşului nu doreau să provoace îngrijorare publică, în ciuda avertismentelor medicilor.

Omisiunea şi dezinformarea au dat naştere teoriilor conspiraţiei. Un articol din iunie 1918 publicat în ziarul *Times* a provocat un val de teamă la nivel internaţional după ce autorul ridicase întrebarea unui potenţial război biologic german. în alte cercuri, orice era o cauză: muzica jazz, contaminarea solului, chiar şi o pedeapsă de la Dumnezeu dată celor care interpretau *„cântece obscene”.* în vara anului 1918, era deja clar că lumea trecea printr-o criză sanitară şi oamenii îşi doreau protecţie, chiar dacă nu ştiau exact despre ce era vorba. Mărcile comerciale au luat locul îndrumărilor guvernamentale clare. Marca germană de pastile Formamint susţinea că produsele sale, fabricate din formaldehidă, lapte şi acid pepsin-clorhidric, preveneau gripa spaniolă. Chymol, fabricant al unui amestec de măduvă osoasă şi ouă, se lăuda că prevenea moartea prin alimentele sale, iar reclamele australiene pentru aspirina Aspro recomandau administrarea unor cantităţi periculoase pentru a combate gripa.

CE SE AFLĂ ÎNTR-UN NUME?

Gripă spaniolă a fost denumită astfel deoarece Spania îşi exprimase făţiş părerea despre pandemie. Din acest motiv, mulţi au crezut că gripa îşi avea originea în Spania şi i-au mai dat şi alte nume, printre care şi *Doamna spaniolă*. Interesant este că spaniolii o considerau o epidemie de gripă franceză. Încă nu se cunoaşte originea exactă a virusului, dar mulţi istorici consideră că cea mai probabilă sursă este America.

Din fericire, vălul cenzurii a început să cadă în toamna anului 1918 – au fost aplicate rapid măsuri pentru sănătatea publică în baza dezastrelor majore care avuseseră loc, precum parada din Philadelphia, şi a creşterii ratei mortalităţii. Au fost încurajate purtarea măştilor, spălarea mâinilor şi formele de distanţare socială. în mod ironic, pe măsură ce mai multe oraşe şi state americane adoptau măsurile privind măştile, publicitatea guvernamentală s-a concentrat pe umilirea celor care nu făceau tot posibilul să protejeze sănătatea publică. Au inventat termenul *„pierde-mască”* şi sloganul *„Tuşea şi strănuturile dezvoltă beteşugurile: Sunt la fel de periculoase ca proiectilele de gaz otrăvitor”.* Nu vom şti niciodată câte vieţi ar fi putut fi salvate dacă ţările nu ar fi impus cenzura pandemiei, însă ştim că refuzurile lor au avut un impact major asupra sănătăţii publice şi asupra capacităţii oamenilor de a se proteja.

Anna sau Anastasia?

La data de 27 februarie 1920, o tânără a fost pescuită din apele canalului Landwehr din Berlin. Nu avea nici poşetă, nici acte şi, aparent, nu-şi amintea cine era, astfel că autorităţile au internat-o într-un spital de boli mintale din azilul Dalldorf sub numele de *„Madame Anonim”.* în timpul examinării, s-au descoperit două lucruri: avea cicatrici extinse pe tot corpul şi putea vorbi limba rusă. Timp de mai bine de un an, doar asta se ştia despre Madame Anonim. Apoi, cândva în toamna anului 1921, misterioasa femeie a chemat o asistentă şi a arătat spre o fotografie a familiei regale ruseşti, o fotografie găsită într-o revistă. Ceva îi împrospătase memoria sau poate pur şi simplu decisese că era momentul să rupă tăcerea: numele ei, a spus ea, era Marea Ducesă Anastasia Romanova.

Cu trei ani mai devreme, în 1917, atenţia lumii era concentrată asupra Primului Război Mondial, aflat încă în desfăşurare, iar *status quo-|ii* Rusiei se dezechilibrase. Tensiunile interne rămăseseră la cele mai înalte niveluri după Prima Revoluţie Rusă din 1905, iar implicarea Rusiei în război nu ajutase la nimic. Ţarul Nicolae al II-lea nu fusese pregătit de război, cu atât mai puţin unul de o asemenea amploare, iar poporul rus a plătit preţul lipsei sale de planificare economică şi militară. Din cauza politicilor de recrutare, nu mai erau oameni care să lucreze pământurile, aşa că se găsea foarte puţină hrană. Au izbucnit greve şi revolte pentru că muncitorii din fabrici fuseseră obligaţi să lucreze

incredibil de mult. Armata rusă era prost echipată pentru luptă şi predispusă la răzmeriţe. Nicolae al II-lea a plecat să fie comandantul trupelor sale, lăsând-o pe soţia sa, ţarina Alexandra, să conducă afacerile acasă. S-a lăsat sfătuită în mod deliberat de miniştri mai slabi decât soţul ei şi a dus o situaţie deja fragilă la limită. Poporul rus a început să ceară din nou ajutorul revoluţionarilor, sprijinind din ce în ce mai mult sistemul bolşevic. Ca rezultat al Revoluţiei din Februarie, Nicolae al II-lea a abdicat de la tron în martie 1917, iar în cursul anului următor, bolşevicii au preluat treptat puterea. Nicolae, Alexandra şi copiii lor, Olga, Tatiana, Maria, Anastasia şi Alexei, au fost puşi în arest la domiciliu până la decizia finală – niciun membru al familiei regale Romanov nu mai putea fi lăsat să revendice tronul dacă bolşevicii voiau să păstreze controlul.

La primele ore ale zilei de 17 iulie 1918, familia şi cei mai apropiaţi servitori ai acesteia au fost adunaţi în subsolul unei case din Ekaterinburg şi executaţi. Trupurile lor au fost subtilizate şi îngropate în secret în pădurea Kopteaki. La început a fost anunţată doar moartea lui Nicolae, însă nu a fost nevoie de

prea multă imaginaţie ca poporul să-şi dea seama că probabil şi restul familiei murise, pentru că toţi lipseau. A fost un dumicat greu de digerat, dar numele adus mereu în discuţie era cel al Anastasiei, în vârstă de 17 ani. Dintre toţi copiii Romanov, ea fusese diferită, plină de viaţă, obraznică şi de o isteţime fermecătoare – cu siguranţă, Anastasia reuşise cumva să supravieţuiască. Conform spuselor lui Madame Anonim, a reuşit. Femeia susţinea că ea – Anastasia Romanova – nu murise în timpul execuţiei, ci doar fusese adormită. Un soldat polonez, Alexander Ceaikovski, a dus-o în secret într-un loc sigur şi, de acolo, Anastasia a fugit la Bucureşti împreună cu familia lui. A rămas însărcinată, însă, curând, Alexander a fost ucis într-un duel. Anastasia a dat copilul spre adopţie înainte de a călători la Berlin cu speranţa de a obţine ajutor de la naşa ei, prinţesa Irina a Prusiei. Ajunsă la Berlin, a fost copleşită de disperare şi a încercat să se sinucidă, aruncându-se în canalul Landwehr.

CEILALȚI ROMANOVI

Anna Ceaikovski nu a fost nici prima, nici ultima persoană care a pretins că este un copil Romanov supraviețuitor. De-a lungul anilor, mai mulţi impostori au pretins că erau ori Anastasia, ori unul dintre fraţii ei: fostul agent CIA Michael Goleniewski, care pretindea că era Alexei; Marga Boodts, care insistase că era Olga şi astfel a câştigat susţinerea financiară a Papei Pius al XII-lea; şi Eugenia Smith, pretendentă la rolul Anastasiei, care a obţinut chiar un contract pentru o carte.

Vestea s-a răspândit repede şi, în 1922, Prinţesa Irena a vizitat azilul Dalldorf pentru a verifica veridicitatea poveştii. Ea a declarat imediat că „Anastasia” era o impostoare, însă nu toţi membrii familiei extinse şi prietenii Romanovilor au procedat la fel. Până în mai 1922, „Anastasia”, care îşi luase numele Anna Ceaikovski, a obţinut suficient sprijin pentru a fi eliberată din azil şi mutată în casa baronului Arthur von Kleist. Povestea ei a fost crezută din ceva mai mult decât disperare. După anunţul morţii lui Nicolae al II-lea în 1918, noul guvern sovietic nu era foarte hotărât dacă să declare şi decesul celorlalţi membri ai familiei. Au făcut anunţul în 1919, însă au dat vina pe revoluţionarii de stânga pentru moartea familiei. Firul narativ s-a schimbat în anii următori – femeile supravieţuiseră, însă Nicolae şi Alexei erau morţi; apoi, în 1922, s-a declarat că întreaga familie era în viaţă. Povestea în continuă schimbare a dus la o mulţime de teorii ale

conspiraţiei şi zvonuri, astfel încât afirmaţiile lui Ceaikovski nu păreau atât de exagerate.

Totuşi, au existat îndoieli: în 1927, un ziar din Berlin l-a angajat pe detectivul particular Martin Knopf să descopere adevărata identitate a lui Ceaikovski. După multe săpături, Knopf a declarat că Anna Ceaikovski era, de fapt, muncitoarea poloneză Franziska Schanzkowska, care dispăruse în 1920. Familia ei era îngrijorată pentru ea; cu câţiva ani mai devreme, în 1916, Schanzkowska fusese rănită într-o explozie care avusese loc la fabrică, în urma căreia rămăsese cu cicatrici pe tot corpul şi cu manifestări frecvente ale unor boli psihice grave. Mai multe persoane care o cunoşteau pe Schanzkowska au confirmat descoperirile lui Knopf, inclusiv sora şi fratele ei. Ceaikovski a rămas neclintită, insistând că ea era Anastasia Romanova. în deceniile următoare, familia lui Schanzkowska avea să îşi retragă afirmaţiile – credeau în continuare că Ceaikovski era sora lor, însă frenezia celor care credeau că era Anastasia Romanova şi toate insistenţele de a afla adevărul înrăutăţeau sănătatea mintală a femeii.

Familia Schanzkowska nu mai era în peisaj, aşa că Anna Ceaikovski era înconjurată aproape exclusiv de oamenii care îi credeau povestea şi care o îndemnau să-şi ceară drepturile regale. Astfel, s-a lansat într-o bătălie juridică pentru a revendica averea Romanov, luptă care a durat zeci de ani. A pierdut procesul în 1970, însă Anna Ceaikovski, care trăia mai nou sub numele de Anna Anderson Manahan, îşi va păstra identitatea de Anastasia Romanova până la moartea sa în 1984.

în 1991, la Ekaterinburg a început un proces de

excavare care a scos la iveală rămăşiţele lui Nicolae al Il-lea, ale soţiei sale, Alexandra, şi ale fiicelor lor, probabil Olga, Tatiana şi Anastasia. Rămăşiţele celorlalţi doi copii, probabil Maria şi Alexei, au fost găsite în apropiere în 2007. Cu ajutorul unei mostre de ADN de la prinţul Philip al Marii Britanii, s-a stabilit definitiv că rămăşiţele erau cele ale familiei regale ruse. Anna Anderson Manahan cu siguranţă nu era Anastasia Romanova. Dar cine era? în 1995, a fost făcut un alt test, de data aceasta folosind ADN de la strănepotul Franziskăi Schanzkowska. Răspunsul final a fost o potrivire a AND-ului care dovedea o relaţie maternă – Anna era într-adevăr Franziska Schanzkowska.

Walter Duranty şi marea foamete

„Mincinoşiise duc în iad." în 1935, Walter Duranty, laureat al premiului Pulitzer şi reporter pentru *New York Times,* îşi amintea cum, în copilărie, bunica sa religioasă îl enerva spu- nându-i ori de câte ori minţea... *„mincinoşii merg în iad şi vor arde întotdeauna în iad".* Asta era explicaţia atât pentru faptul că Walter nu fusese prea ataşat de bunica sa, cât şi pentru aversiunea sa absolută faţă de minciună, ultima fiind un mod de viaţă lăudabil pentru un jurnalist. Numai că Walter Duranty a minţit; de fapt, este omul din spatele uneia dintre cele mai mari minciuni ale secolului XX, o minciună care avea să contribuie la moartea a milioane de oameni.

Născut în 1884 la Liverpool, Anglia, Duranty a scris despre Revoluţia Rusă din 1917 încă din primele zile ale acesteia. *New York Times* l-a angajat în 1919 ca reporter pentru subiectele legate de ruşi şi chiar dacă Duranty nu vorbea limba rusă şi cunoştea foarte puţine lucruri despre ţară în sine, s-a implicat cu toată inima în acest rol. în ciuda lipsei sale de cunoştinţe şi a faptului că îşi lua majoritatea informaţiilor din comunicate de presă, Duranty s-a prezentat drept un expert în comunism şi Rusia, publicând articole antisovietice şocante, care vizau *„banda bolşevică de la Moscova”* şi preziceau că regimul şi întreaga ţară urmau să se prăbuşească. în spatele fanfaronadei sale, reportajele, în special cele care relatau despre războiul polono-sovietic, conţineau o cantitate imensă de informaţii eronate şi inadvertenţe faptice. în ciuda acestui lucru, Duranty şi-a păstrat slujba şi, în iulie 1921, a fost selectat printre cei câţiva jurnalişti care au intrat în Rusia cu scopul de a scrie articole despre foametea din ţară. Dăduse lovitura! Duranty a scris despre dezastrul care furase milioane de vieţi: *„Norocul mi-a ieşit în cale sub forma foametei din Rusia!”* Astfel a devenit cel despre care ştim astăzi datorită catastrofei. A învăţat să vorbească limba rusă şi să fenteze cenzura strictă a presei internaţionale din Rusia. Până la mijlocul anilor 1920, şi-a consolidat poziţia printre cei mai importanţi corespondenţi occidentali în Rusia – tiradele sale antisovietice dispăruseră şi, în schimb, a fost copleşit cu bani, un apartament mare, o amantă şi nu unul, ci două interviuri mult râvnite cu Iosif Stalin.

Anul 1928 a fost un an important pentru Stalin, dezvăluind primul său plan cincinal pentru Rusia, prin

care urma să colectivizeze agricultura şi să crească producţia industrială. însă preţul uman pe care avea să îl plătească Stalin pentru realizarea planului său a fost mare. Hoarde de ţărani neinstruiţi au fost puşi să lucreze în noile fabrici, unde trăiau în condiţii mizere şi erau într-un pericol permanent din cauza maşinilor grele pe care nu ştiau să le manevreze. Impactul colectivizării agriculturii a fost şi mai rău: fermele private urmau să fie predate guvernului. Normal, mulţi dintre cei care locuiau în aceste ferme sau deţineau terenurile s-au opus schimbării, ba chiar şi-au distrus propriile culturi şi câmpuri încercând să împiedice guvernul să le ia. Cei care s-au împotrivit au fost etichetaţi drept *„culaci”* şi consideraţi duşmani ai Rusiei. Stalin a apelat la ajutorul tuturor, de la armată până la poliţia secretă, pentru a-i forţa pe ţărani să cedeze pământurile şi a decis să *„lichideze toată pătura socială”*formată din culaci. în anul 1930, Duranty a dat peste un tren care transporta spre Asia Centrală culaci exilaţi, iar mai târziu i-a descris ca fiind *„mai degrabă animale în cuşcă decât oameni... grohotiş şi mizerii rămase în urma marşului spre Progres”.* în rapoartele pentru *New York Times,* Duranty a vorbit foarte puţin despre tratamentul aplicat culacilor, concen- trându-se în schimb pe aspectele pozitive ale planului cincinal; îl lăuda pe Stalin că era un lider ale cărui realizări aveau să fie *„vizibile în istorie”* şi care restabilea *„respectul de sine pentru o naţiune de sclavi eliberaţi”.*

în realitate, Stalin legase ţăranii de pământ cum nu mai fuseseră de la emanciparea şerbilor din 1861. Erau forţaţi să trimită aproape toate recoltele şi alimentele către guvern, ei rămânând cu mizilicuri. în iunie 1932,

expertul agricol canadian Andrew Cairns a raportat Ministerului Britanic de Externe că văzuse foamete la nivel naţional în timpul unei călătorii în Rusia: *„Bărbaţi, femei, copii, cai şi muncitori sunt lăsaţi să moară pentru ca Planul cincinal să aibă succes măcar pe hârtie. ”* Ucraina, Caucazul, Crimeea şi Volga au fost cele mai afectate zone. Rusia declara că nu exista nicio foamete. în noiembrie 1932, ambasadorii britanici s-au întâlnit cu Duranty şi au fost surprinşi să afle că era conştient de foametea care cuprinsese ţara, chiar dacă nu o menţionase în articolele sale; a făcut următoarea observaţie: *„Sunt milioane de oameni în Rusia care trebuie ţinuţi în lipsuri.”*

O MINCIUNĂ PREMIATĂ CU PULITZER

În 1932, Duranty a primit Premiul Pulitzer pentru activitatea jurnalistică întreprinsă în jurul implementării Planului cincinal stalinist. De atunci, *New York Times* şi-a cerut scuze pentru publicarea lucrărilor lui Walter Duranty în acea perioadă. În ciuda numeroaselor cereri de revocare a Premiului, comisia Pulitzer a refuzat, ba chiar a declarat în 2003 că nu a găsit *„nicio dovadă clară şi convingătoare de înşelăciune deliberată”*.

în decembrie 1932, guvernul rus a pus în aplicare un nou sistem de paşapoarte care permitea organizarea mai multor transporturi de culaci şi împiedica ţăranii înfometaţi să se mute în oraşe. Apoi, în primăvara anului

1933, le-a interzis celor care lucrau pe terenurile agricole colective să plece – în esenţă, i-a prins în capcana zonelor afectate şi i-a condamnat la moarte prin înfometare. Duranty a raportat decizia ca pe o veste bună; a omis, din nou, orice menţiune despre foamete şi a aplaudat mişcarea rusă de *„curăţare a oraşului de indezirabili”.* Duranty refuza să relateze despre foamete parţial pentru că încerca să determine America să recunoască oficial puterea Uniunii Sovietice. Conform unei depeşe trimise de cancelaria din Moscova, ar fi fost *„un tribut oficial adus estimărilor făcute de el pentru starea sovietică... care l-ar fi putut ajuta la numirea sa intr-un rol de jurnalist în corpul diplomatic la sosirea ambasadei americane la Moscova”.* Nu era în interesul lui Walter Duranty ca cineva din afara Rusiei să afle despre foamete, aşa că a făcut tot posibilul să îngroape subiectul, să-l scoată atât din articolele lui, cât şi din ale altora.

între 25 şi 30 martie 1933, Malcolm Muggeridge, jurnalist al ziarului englez *Manchester Guardian,* a dat vestea foametei din Ucraina. într-o serie de articole, a relatat că oraşe şi sate întregi mureau de foame sub supravegherea trupelor ruseşti *„bine hrănite” şi* că locuitorii recurgeau la canibalism şi sinucidere. Pe 30 martie, *Manchester Guardian* a publicat un reportaj de la faţa locului realizat de jurnalistul Gareth Jones, care susţinea afirmaţiile lui Muggeridge. O zi mai târziu, Duranty s-a folosit de influenţa mult mai mare pe care o avea prin *New York Times* pentru a demonta constatările publicate în *Guardian.* El a explicat că fuseseră câţiva oameni care muriseră din cauza bolilor cauzate de malnutriţie, însă nu era foamete, ci doar mai

puţină mâncare decât în mod normal, pe măsură ce se instaura schema de colectivizare a lui Stalin, concluzionând: *„în termeni brutali, nu poţi face omletă fără să spargi ouă. ”* După cuvintele principalului corespondent din Occident în Rusia, Muggeridge nu era altceva decât un mincinos. Gareth Jones a ripostat cu un articol detaliat despre foamete şi cauzele acesteia în *Financial News,* însă Duranty a declarat că Jones exagera situaţia. Pe 13 mai, Jones l-a atacat pe Duranty pe teritoriul lui; a scris o scrisoare către *New York Times,* în care afirma că Duranty ascundea cu bună ştiinţă adevărul despre foamete. La puţin timp după aceste acuzaţii, Uniunea Sovietică i-a interzis lui Jones să intre în ţară.

în acel moment, foametea din Ucraina (sau Holodomor) atinsese cel mai grav stadiu, aproape 25.000 de oameni mureau în fiecare zi, însă Duranty a rămas pe poziţii: nu exista nicio foamete. Odată cu vara anului 1933, au început să apară declaraţii despre ucraineni înfometaţi. Adevărul avea să iasă la lumină indiferent de circumstanţe. Disperat, Duranty şi-a plăsmuit o versiune conform căreia ar fi raportat mereu despre foamete, făcând legătura cu articolele sale despre foametea din 1921 şi deplângând cenzura rusă. Tactica nu avea prea mult succes şi, după ce jurnalistul american Frederick T. Birchall raportase că aproximativ 4 milioane de oameni muriseră din cauza foametei, Duranty s-a hotărât să viziteze zonele cele mai afectate. în septembrie 1933, Duranty a trimis depeşe care proclamau: *„Abundenţă găsită în Caucazul de Nord”,* Confirma că foametea era o *„absurditate”* şi sugera că cifrele de milioane de morţi fuseseră probabil o

conspiraţie germană pusă la cale de nazişti, întorcându-se la Moscova, Duranty a povestit cu totul altceva Ambasadei Britanice. Nu era *„abundenţă”* în Caucaz; de fapt, estima că cel puţin 3 milioane de oameni muriseră sau fuseseră deportaţi din teritoriul dintre Caucaz şi Volga. în plus, *„se scursese şi ultima picătură de sânge”* din Ucraina şi, cumulând cifrele din celelalte regiuni, credea că 10 milioane de oameni muriseră ca urmare a agriculturii colectivizate.

Cu toate acestea, Duranty a rămas tăcut. în schimb, fiind hotărât să convingă America să recunoască Uniunea Sovietică, a călătorit la Washington, D.C., unde a lăudat realizările Rusiei. La 16 noiembrie 1933, America a recunoscut oficial Uniunea Sovietică, iar la dineul de celebrare, Walter Duranty a fost aclamat drept arhitectul acestei mari realizări. în ziua de Crăciun din 1933, în timpul unui interviu cu Stalin, dictatorul La

felicitat călduros pe Duranty: *„Pot spune că ai pariat pe calul nostru când alţii nu-i dădeau vreo şansă – şi sunt sigur că n-ai avut de pierdut de pe urma lui”.* Nu a pierdut. Walter Duranty nu a fost pedepsit pentru muşamalizarea morţii a milioane de oameni, ci a fost recompensat pentru asta. Nu se ştie numărul exact, însă se estimează că foametea a făcut între 5 şi 10 milioane de victime. Omisiunile şi minciunile sfruntate ale lui Duranty au contribuit la această pierdere masivă de vieţi omeneşti. Deşi mai multe guverne erau conştiente de atrocităţile care aveau loc, publicul nu a putut presa sistemul să intervină din cauza refuzului lui Duranty de a spune adevărul, îngreunând comunicările deja tulburi dintre autorităţile internaţionale şi Uniunea Sovietică.

Experimentul Tuskegee

Sifilisul este o boală cu transmitere sexuală înregistrată pentru prima dată în 1494. A avut o carieră venerică care a străbătut tot globul, răspândindu-se cu ajutorul armatelor invadatoare şi al comercianţilor internaţionali. Aşadar, nu e surprinzător că în anii ’30 America se afla în toiul unei epidemii de sifilis (1 din 10 americani erau purtători) ca urmare a Primului Război Mondial şi a desfăşurării masive a forţelor armate. Se făceau din ce în ce mai multe cercetări ştiinţifice asupra sifilisului, însă nu toate erau cu intenţii bune. De fapt, un domeniu specific avea să ducă la unul dintre cele mai îngrozitoare abuzuri de autoritate medicală din istorie.

în secolul al XlX-lea, în urma Proclamaţiei de

emancipare şi a isteriei ulterioare legate de metisaj, cercetătorii americani care studiau sifilisul şi-au îndreptat atenţia spre diviziunea rasială a bolii. Medicii au emis o teorie pseudo-darwinistă conform căreia persoanele de culoare erau inerent inferioare din punct de vedere psihologic şi moral; astfel, înregistrau mai multe cazuri de sifilis în stadiu avansat. Majoritatea cercetărilor au fost efectuate în zone sărace, unde oamenii nu puteau primi un tratament adecvat pentru această boală. A devenit, însă, o idee general acceptată: populaţia americană de culoare era purtătoarea principală. Odată cu începutul secolului XX, teoria rasială a fost modificată pentru a include un nou aspect – paradoxul neurosifilisuhii. Acesta susţinea că, deşi persoanele de culoare erau mai predispuse la sifilis, rareori sufereau şi de neu- rosifilis. în anul 1911, doctorul E. M. Hummell explica cum creierul unei persoane de culoare era învăluit de *„euforia copilărească a unei vieţi lipsite de griji”* şi, prin urmare, nu era suficient de evoluat pentru a contracta neurosifilis, care era *„soarta omului alb foarte civilizat”.* Cercetarea s-a bazat mai puţin pe studii reale şi mai mult pe dogmă rasistă, dar a luat amploare ideea predispoziţiei la neurosifilis în funcţie de rasă. Dacă se propagau şi se agravau cazurile de neurosifilis printre pacienţii de culoare, atunci puteau fi studiate şi astfel doctorii probabil găseau cheia unui tratament mai bun sau chiar a vindecării, însă, bineînţeles, niciun pacient nu era de acord cu propria condamnare la moarte în numele unei ştiinţe care nu funcţiona. De aceea, trebuia găsită o altă cale, iar un institut din Alabama a fost punctul de plecare perfect.

Institutul Tuskegee a fost fondat în 1881 în încercarea de a dezvolta un sistem educaţional pentru comunitatea de culoare, în 1929, un grup de medici în principal de culoare de la Institut a întreprins un studiu asupra sifilisului, incluzând şi pacienţi de culoare. Rezultatele obţinute erau unice prin prisma faptului că nu relevaseră vreo structură ierarhică rasială. Desigur, acest aspect a fost trecut cu vederea în totalitate, dar studiul în sine a atras atenţia Serviciului de Sănătate Publică al SUA (USPHS)[15]. USPHS căuta un loc în care să studieze paradoxul neurosifili- sului, iar Tuskegee avea experienţă în cercetarea bolii şi o populaţie de culoare numeroasă, care se confrunta în acel moment cu o creştere a cazurilor de sifilis – prin urmare, era locul ideal.

în 1932, USPHS a iniţiat Experimentul Tuskegee. Mulţi membri ai comunităţii locale care sufereau de sifilis nu erau trataţi, mai ales din cauza accesului limitat la asistenţă medicală şi a costului ridicat al tratamentului. Astfel, USPHS considera că experimentul era un *„studiu în natură”* – bărbaţii pe care spera să îi studieze nu primeau asistenţă medicală; aşadar, era oare *cu adevărat* o încălcare a principiilor etice dacă nu îi trata? Cu toate acestea, USPHS nu le-a spus bărbaţilor înscrişi la studiu că nu urmau să fie trataţi. Pentru a fi sigur că au un eşantion generos de oameni pentru cercetare, guvernul a promis examinări şi tratament gratuit persoanelor din comunitate care aveau *„sânge rău”,* ale căror simptome puteau fi cauzate de orice, de la anemie până la sifilisul propriu-zis. Echipa a putut selecta bărbaţii cu sifilis prin prisma

15 în original, *US Public Health Service, (n. trad.)*

examinărilor şi apoi – cu promisiunea unui tratament suplimentar – a folosit puncţia lombară pentru a testa dacă pacienţii prezentau semne timpurii de neurosifilis. în faza iniţială, Experimentul Tuskegee strânsese 399 de bărbaţi cu sifilis şi un grup de control format din 201 bărbaţi ne infectaţi.

Cu toate acestea, în 1933, experimentul s-a lovit de două obstacole uriaşe. Primul era că neurosifilisul se dezvolta pe parcursul mai multor ani şi niciunul dintre bărbaţi nu se afla în stadiul avansat pe care USPHS spera să-l studieze. Medicii voiau să cerceteze ultima parte a efectului bolii asupra creierului şi apoi să facă autopsia corpului. Unul dintre liderii programului, dr. Oliver C. Wenger a declarat: *„Suntem interesaţi de aceşti pacienţi doar după ce mor.”* Acest lucru nu avea să se întâmple decât peste ani de zile, iar experimentul îşi alocase bani suficienţi doar pentru şase luni. USPHS a fost impresionat de progresele făcute până în acel moment, astfel experimentul a primit finanţare guvernamentală pentru continuarea cercetărilor pe termen nelimitat. Odată rezolvată această problemă, atenţia s-a îndreptat către al doilea obstacol: participanţii. Bărbaţii trebuiau să participe la experiment pentru tot restul vieţii şi să fie convinşi că se vindecau de sifilis, chiar dacă ajungeau să moară din cauza lui. Pe lângă asta, fiecare participant a fost obligat să semneze benevol pentru propria autopsie. Conducerea era interesată doar să obţină corpul, nu şi de minciunile pe care ar fi trebuit să le spună de-a lungul a zeci de ani până să-l obţină. Procesul a fost discutat nonşalant într-o serie de scrisori dintre Wenger

şi directorul experimentului, Raymond A. Vonderlehr. Wenger a scris: *„Există un singur pericol în acest din urmă plan şi anume: dacă populaţia de culoare va deveni conştientă că acceptarea îngrijirii spitaliceşti gratuite înseamnă o autopsie post-mortem, toţi negroteii vor părăsi Macon County”;* Vonderlehr a răspuns: *„Fireşte... nu intenţionez să se afle că principalul obiectiv al activităţilor actuale este să-i aducem pe oameni la necropsie.”*

Soluţia a fost să consolideze încrederea comunităţii. Dincolo de presupusa îngrijire medicală pe care o primeau bărbaţii, experimentul oferea mese calde şi transport la spital gratuite şi punea la dispoziţie asistente prietenoase care făceau vizite la domiciliu. A fost creată imaginea unui experiment care contribuia la schimbarea permanentă a comunităţii, salvând vieţi şi promiţând un viitor sănătos. în urma acestei campanii de susţinere, experimentul promitea să acopere costurile de înmormântare pentru pacienţii care mureau în timpul tratamentului,

cu condiţia să cedeze drepturile de a li se face autopsie. Bărbaţii au fost de acord, aveau încredere în medicii care se ocupau de ei şi credeau că era doar o măsură de precauţie rezonabilă – bineînţeles că nu aveau să moară, ci doar se însănătoşeau.

VIAȚA DUPĂ TUSKEGEE

În 2020 şi 2021, numărul mai scăzut de vaccinuri împotriva virusului de Covid-19 administrate americanilor de culoare a fost legat de neîncrederea şi trauma suferite în Tuskegee. Totuşi, urmaşii participanţilor fac eforturi active pentru a rupe acest ciclu. Fundaţia *Voices for Our Fathers Legacy* acordă burse tinerilor descendenţi care îşi doresc să obţine diplome în domeniul bioeticii şi al asistenţei medicale şi ţin discursuri publice despre îngrijirea medicală bine documentată.

La mijlocul anilor ’40, penicilina era disponibilă pe scară largă şi devenise noul tratament pentru sifilis. însă Experimentul Tuskegee a continuat. în 1941, mulţi dintre pacienţii de sex masculin s-au înrolat în armata americană pentru a lupta în cel de-Al Doilea Război Mondial. Ca parte a asistenţei medicale militare, fiecare soldat trebuia să primească tratament împotriva sifilisului, dar s-a ordonat ca celor 256 de recruţi Tuskegee să li se administreze doar un placebo. Experimentul nu a putut fi ţinut în frâu prea mult timp. Anii ’40 treceau, bărbaţii primeau presupusul tratament de aproape două decenii, însă starea lor se agrava din ce în ce mai mult. îi vedeau pe alţii primind penicilină şi însănătoşindu-se, aşa că au început să ceară o a doua opinie, în secret. Până la începutul anilor 1950, aproape 30% dintre participanţi reuşiseră să se trateze în afara programului, deşi se estimează că doar 7% primiseră

suficient tratament adecvat înainte de intervenţia celor de la conducerea programului. Liderii experimentului au fost indignaţi, pentru că abia în ultimii ani începuseră să moară suficienţi bărbaţi ale căror necropsii puteau fi studiate cu adevărat, o treime dintre decese fiind cauzate de neurosifilis şi complicaţii ale sifilisului. Decesele însemnau că experimentul funcţiona, iar Wenger scria cu entuziasm: *„Acum ştim, ceea ce înainte puteam doar presupune, că am contribuit la bolile lor şi le-am scurtat viaţa.”* Experimentul eşua dacă pacienţii primeau tratament din exterior. Aşa că liderii programului au făcut inimaginabilul şi au contactat medicii din împrejurimi, interzicându-le să îi trateze pe bărbaţii din Tuskegee. Astfel, pacienţii au fost prinşi în capcană, nemaiavând îngrijire medicală, iar experimentul a putut continua până în 1972.

în acel an, Peter Buxtun, angajat al USPHS, a dat declaraţii publice despre Experimentul Tuskegee. Buxtun depusese plângeri oficiale privind etica experimentului încă din 1966, dar a fost respins constant. Nu găsise altă cale de a pune capăt programului, aşa că, în iulie 1972, a oferit presei informaţii despre experiment. Guvernul a fost presat de scandalul public; în august, a fost format Comitetul consultativ ad-hoc al Studiului Tuskegee privind sifilisul, care trebuia să determine dacă experimentul putea continua sau nu. Comitetul a ajuns la concluzia că studiul *devenise* lipsit de etică şi că pacienţii înşişi erau responsabili de moartea lor – deşi nu îşi dăduseră consimţământul în cunoştinţă de cauză pentru lipsa de îngrijire medicală, fuseseră de acord să facă parte din studiu, chiar dacă în baza unor informaţii false. Experimentul Tuskegee a fost

suspendat, însă doar 74 dintre participanţi mai erau în viaţă la sfârşitul programului – 28 de bărbaţi muriseră de sifilis, alţi 100 de complicaţii conexe, partenerele mai multor bărbaţi aveau sifilis, dar nu ştiau, ceea ce a dus la naşterea a cel puţin 19 copii cu sifilis congenital.

Impactul experimentului nu s-a limitat doar la acea comunitate devastată. în 2016, un studiu despre consecinţele programului a relevat că experimentul a declanşat un nivel general de neîncredere faţă de angajaţii din domeniul medical şi faţă de Serviciul de Sănătate Publică. Astfel, frica a redus speranţa de viaţă a bărbaţilor americani de culoare cu până la 1,5 ani.

Teatrul din Terezin[16]

Maşinăria care a făcut ca Holocaustul să funcţioneze a fost construită în jurul minciunilor. Unele dintre primele victime au fost persoanele cu dizabilităţi mentale şi fizice, vizate aproape imediat ce Partidul Nazist a ajuns la putere în 1933. Ceea ce a început ca o sterilizare sistematică s-a transformat în execuţie în masă până în 1939, ascunsă în secret şi în cuvântul „eutana- sie”. Totul a început cu copiii cu probleme de dezvoltare şi de învăţare, iar părinţilor li se spunea că progeniturile lor urmau să primească îngrijiri medicale specializate, însă nu aveau să îi mai vadă vreodată. Acasă, cenuşă falsă şi certificate de deces falsificate erau trimise în locul copiilor. Succesul acestor crime

16 în germană, *Theresienstadt, (n. trad.)*

secrete a deschis calea pentru procesul de includere a adulţilor cu dizabilităţi similare; până în 1940, au fost create centre specializate de „eutanasiere” şi s-a recurs la gazare. Fuseseră puse bazele Soluţiei Finale, însă creatorii ei se confruntau cu o problemă majoră. Deşi uciseseră cel puţin 300.000 de persoane, planurile lor pentru Soluţia Finală urmau să implice milioane de oameni. Pentru ca operaţiunea să continue, era imperativ să limiteze decesele şi au recurs la cenzură şi secretomanie la un nivel fără precedent. Ghetoul din Terezin a fost imaginat în acest scop: un punct intermediar în drumul spre lagărele de exterminare, un loc în care evreii condamnaţi aşteptau să fie transportaţi la Auschwitz, dar, mai ales, im oraş-marionetă care putea fi folosit pentru a înşela autorităţile internaţionale, pentru a dovedi că, indiferent de zvonuri, naziştii nu ucideau evrei.

Construit în 1780 de către Sfântul împărat Roman losif al II-lea, Terezin a fost un mic oraş înconjurat de ziduri aflat în Republica Cehă de astăzi. A fost abandonat aproape în totalitate în anii 1880, iar în anii 1930 avea doar o populaţie de aproximativ 7.000 de locuitori. în timpul ocupaţiei naziste a Cehoslovaciei, teritoriile care cuprindeau Terezin, Boemia şi Moravia au fost anexate, iar în 1941 au fost plasate sub comanda lui Reinhard Heydrich. Heydrich a fost unul dintre ar- hitecţii-cheie în crearea Holocaustului şi, ca parte a planificării sale, a venit cu ideea că naziştii aveau nevoie de o momeală pentru a ascunde adevărata natură a exterminării care urma. O ta- bără-model care să poată fi folosită pentru promovarea minciunii că poporul evreu era îngrijit sub regimul nazist. Terezin era locul potrivit,

îngrădit şi izolat, dar cu acces uşor la lagărele de exterminare. La sfârşitul anului 1941, locuitorii oraşului au fost evacuaţi şi au început lucrările la noua „aşezare”.

Viziunea iniţială a lui Heydrich pentru Terezin era să fie un fel de azil de bătrâni. Conform declaraţiilor oficiale, evreii erau duşi în lagăre de muncă, însă existau suspiciuni cu privire la evreii în vârstă – nu puteau face munci grele, aşa că unde se duceau? La Terezin. Heydrich a dat ordin ca evreii cu vârste peste 65 de ani care primiseră medalii de război, au fost răniţi sau au

fost desemnaţi ca eroi de război să fie duşi în ghetou. Pentru a completa vicleşugul, li s-a spus că vor fi relocaţi şi li s-a cerut să renunţe la drepturile asupra proprietăţilor şi averilor personale în schimbul unei *„garanţiipe viaţă de cazare şi masă”**a.* Terezin. în mai 1942, a apărut un obstacol: Heydrich a fost asasinat, iar primii săi prizonieri „model” aveau să sosească luna următoare, în loc să anuleze proiectul, a fost găsit rapid un înlocuitor în persoana lui Adolf Eichmann – era esenţial să continue faţada care proteja Soluţia Finală.

în iunie 1942, când veteranii evrei au sosit încărcaţi cu mobilă pentru noile lor case, şi-au dat seama că fuseseră păcăliţi. Au fost mutaţi în dormitoare înghesuite, cu paturi stivuite până la tavan, unde de-abia mai aveau loc să se mişte. în câteva săptămâni, malnutriţia şi bolile s-au răspândit. în anul următor, în iunie 1943, a avut loc prima încercare majoră de a folosi Terezin în scopul propagandistic propus: doi reprezentanţi ai Crucii Roşii germane au fost invitaţi să facă un tur. Vizita a eşuat lamentabil, reprezentanţii

fiind dezgustaţi de ceea ce văzuseră şi plângându-se de condiţiile de supraaglomerare. Pentru a combate declaraţiile celor doi, în septembrie s-a luat decizia de deportare a 5.000 de persoane, majoritatea familii, la Auschwitz, în loc să fie ucişi imediat, prizonierii au fost instalaţi în lagărul de familie Terezin, proaspăt creat; nu au fost raşi în cap şi li s-a permis să poarte haine civile. Lagărul cerea să fie compuse scrisori către exterior care să descrie tratamentul minunat de la Auschwitz, scrisorile fiind marcate cu „SB6” de către gardieni – ceea ce însemna că prizonierul avea parte de tratament preferenţial, dar urma să fie ucis peste şase luni.

Eşecul vizitei Crucii Roşii din 1943 a arătat clar că Terezin trebuia să devină un fel de teatru ca să funcţioneze. O faţadă plăcută, care să ascundă ororile zilnice ce se petreceau în spatele scenei. Prima sa reprezentaţie avea să fie crucială – să convingă

Crucea Roşie daneză că deportarea evreilor din Danemarca era umană. Naziştii întâmpinaseră o opoziţie constantă încă de la primele încercări de deportare a evreilor din Danemarca, în septembrie 1943. Funcţionarii publici, liderii religioşi, rezistenţa daneză şi mulţi cetăţeni au făcut tot posibilul să ofere informaţii despre raiduri, să avertizeze prietenii şi familiile evreilor şi să-i ajute să fugă sau să se ascundă. La 1 octombrie 1943, în timpul unei razii programate au fost prinşi doar 500 de evrei, 7.000 fugiseră. Crucea Roşie daneză le bătea la uşă încercând să afle *ce* se întâmpla în aceste lagăre, iar naziştii au decis că cel mai bun lucru pe care îl puteau face era să dezvăluie noul Terezin. La sfârşitul anului 1943, a început un program de *„înfrumuseţare”:* au fost plantate 1.200 de tufe de

trandafiri, a apărut o piaţă urbană luxuriantă şi au fost instalate faţade de magazine pentru orice, de la alimente la lenjerie intimă. Au fost construite un parc de joacă şi un foişor pentru orchestră, au fost amplasate jardiniere pe străzile mărginite de copaci, iar apartamentele false au fost reamenajate. în iunie 1944, oraşul era gata.

Data vizitei Crucii Roşii a fost stabilită pentru 23 iunie. în săptămânile anterioare, cei care nu se potriveau cu noua estetică fuseseră trimişi la Auschwitz pentru a fi lichidaţi, iar spaţiul astfel eliberat a fost folosit să-i împingă în faţă pe rezidenţii vârstnici din ghetou şi să promoveze minciuna iniţială: „comunitatea de pensionari". Evreii rămaşi au fost îmbrăcaţi în haine la modă şi, sub privirile constante ale trupelor SS, au petrecut săptămâni întregi exersându-şi rolurile, fie că era vorba de privitul copiilor care se jucau în parc sau de „cumpărături" în centrul oraşului. A sosit ziua vizitei şi fantezia construită de nazişti a fost prezentată Crucii Roşii timp de 8 ore. Se pare că au fost păcăliţi; în raportul său final, Dr. Rossel, reprezentantul filialei elveţiene a Crucii Roşii, a notat entuziasmat: *„cu siguranţă, sunt puţine populaţii a căror sănătate este atât de atent îngrijită ca în Terezin'.* Revelaţia că nu va fi nicio intervenţie din partea Crucii Roşii a fost zdrobitoare pentru evreii care fuseseră forţaţi să ia parte la această şaradă. Potrivit lui Leo Baeck, lider al consiliului bătrânilor din Terezin: *„Păreau complet absorbiţi de fanfaronada pusă la cale doar pentru ei.... Poate că erau conştienţi de condiţiile reale, dar părea că nu vor să ştie adevărul. Efectul a fost devastator pentru moralul nostru. Ne-am simţit uitaţi şi abandonaţi. "*

MONTAJUL FINAL

Filmul de 90 de minute al lui Gerron despre Terezin nu a fost lansat niciodată. Germanii sperau să influenţeze opinia internaţională şi să ducă la îndeplinire Soluţia Finală. Dar era martie 1945 când montajul final a fost aprobat, iar înfrângerea naziştilor se profila la orizont. Bobina de film a fost distrusă, însă au supravieţuit 20 de minute de fragmente. Acestea pot fi vizionate şi astăzi şi oferă o privelişte îngrozitoare a celei mai perverse campanii de propagandă din istorie.

Succesul vizitei a fost atât de mare, încât s-a hotărât turnarea unui film de propagandă. Distribuţia şi regizorul, Kurt Gerron, actorul german şi fostul coleg de scenă al lui Marlene Dietrich, au fost luaţi dintre prizonierii din ghetou şi filmările au început în toamna anului 1944, sub supravegherea trupelor SS. Pe insertul de la începutul filmului scria: *„Fuhrerul dă evreilor un* oraş/” Acesta era urmat de scene din viaţa fericită din Terezin, muzică veselă se auzea pe fundal în timp ce mulţimile ovaţionau la un meci de fotbal, muncitori veseli mişunau în fabrică, iar femeile bârfeau sprijinite de uşa de la intrare în casă. Chiar şi zvonurile sumbre despre duşurile din camerele de gazare au fost atenuate printr-o scenă în care bărbaţii se spălau în siguranţă la duşul comun. Odată terminate filmările, Gerron şi distribuţia au fost trimişi la Auschwitz şi ucişi

în camerele de gazare. Se estimează că doar 11.000 de deţinuţi din Terezin mai trăiau la sfârşitul anului 1944.

în martie şi aprilie 1945, Crucea Roşie a mai efectuat două vizite şi, din nou, reprezentanţii au părut să creadă minciuna care le fusese prezentată. La sfârşitul lunii aprilie, când Forţele Aliate au început să elibereze lagărele de concentrare, aproximativ 15.000 de prizonieri au sosit la Terezin, iar majoritatea era formată din supravieţuitori din alte lagăre. Odată cu ei a venit şi febra tifoidă, care s-a răspândit în ghetou şi a ucis aproximativ 1.500 de oameni. într-un final, la 2 mai 1945, Crucea Roşie a preluat conducerea lagărului, iar Uniunea Sovietică a preluat controlul câteva zile mai târziu. Se estimează că 141.000 de persoane, majoritatea evrei, au trecut prin Terezin. Dintre aceştia, doar 23.000 au supravieţuit, ceilalţi au murit în ghetou sau au fost deportaţi în lagărele morţii.

Cum să devii o trădătoare: Iva Toguri d'Aquino

„Salutări tuturor! Aici micuţa voastră parteneră dejoacă, adică duşmanul vostru înverşunat, Ann, cu un program de periculoasă şi ticăloasă propagandă pentru victimele mele din Pacificul de Sud". Iva Toguri D'Aquino a fost judecată pentru trădare şi catalogată drept unul dintre cei mai mari trădători americani din istorie din cauza acestei sarcastice

transmisiuni japoneze din 1944 pentru armata americană. în mod ironic, Iva s-a născut de Ziua Independenţei a SUA, la 4 iulie 1916, din părinţi imigranţi japonezi. A crescut în California, a fost cercetaşă, membra unei comunităţi studenţeşti şi a absolvit facultatea de zoologie înainte să meargă în Japonia, în 1941, pentru a avea grijă de mătuşa ei bolnavă. La câteva săptămâni de la sosire, Iva era disperată să se întoarcă în SUA, deoarece abia vorbea japoneza şi îi era incredibil de dor de casă. Planurile ei au fost date peste cap când Japonia a atacat Pearl Harbor. Iva era prinsă în capcană şi a fost declarată străin inamic, pentru că refuzase să renunţe la cetăţenia americană. Avea nevoie urgentă de un loc de muncă, aşa că Iva a ajuns să lucreze ca dactilografa la primul post de radio de propagandă din Japonia: Radio Tokyo.

La câteva luni după ce Japonia declarase război Aliaţilor, în decembrie 1941, postul de radio japonez a început să fie utilizat atât pentru propagandă, cât şi pentru desfăşurarea unui război psihologic. în mai 1942, Japonia şi America au convenit să facă schimb de diplomaţi şi de persoane de interes. Deşi planul s-a destrămat rapid, în luna august a aceluiaşi an peste 1.000 de japonezi au sosit din America în portul Yokohama pentru a fi re- patriaţi. Sperând să sporească propaganda japoneză în America, pasagerii vasului au fost întrebaţi de unde îşi luau ştirile despre Japonia, iar cel mai popular răspuns a fost Radio Tokyo, postul de radio de peste ocean. Au fost iniţiate acţiuni menite să umple undele postului Radio Tokyo cu propaganda

atrocităţilor, la care au fost adăugate piese de teatru radiofonic şi monologuri care condamnau armata americană. Ambasadorul japonez în Iran, Ichikawa Hikotaro, era de părere că puteau face mai mult. Observase că Aliaţii ascultau transmisiunile radio ale BBC-ului *(British Broadcasting Company),* care împletea elemente de propagandă în producţia tuturor emisiunilor sale. Spre deosebire de Radio Tokyo, BBC-ul transmitea mai mult decât propagandă şi atrăgea soldaţii cu muzică, interviuri şi gazde simpatice. Radio Tokyo a reconfigurât traseul şi a creat o serie de programe destinate trupelor australiene şi americane din Japonia şi din împrejurimi. Cel mai important dintre acestea a fost *Ora zero,* care era prezentat de prizonieri de război şi difuza muzica la modă în Occident. Mai important era că emisiunea avea un segment de înregistrări ale prizonierilor de război care citeau scrisori către casă şi împărtăşeau veşti din închisoare cu camarazii. Dacă voiai să afli ce mai face prietenul tău capturat, trebuia să asculţi Radio Tokyo şi propaganda aferentă. Ar fi fost un plan ingenios, dacă prizonierii de război care prezentau *Ora zero* n-ar fi pus totul în pericol transformând programul într-o glumă de zile mari.

Liderul echipei emisiunii *Ora zero* a fost maiorul Charles Cousens, care lucrase anterior ca producător radio în Sydney. I s-au alăturat americanul Wallace Ince şi americanul cu origini filipineze Norman Reyes. Apoi, s-a hotărât că *Ora zero* avea nevoie de o prezentatoare, astfel a intrat în scenă Iva Toguri D'Aquino. în noiembrie 1943, Iva a debutat în emisiune, jucând rolul *„Micuţei orfane Ann",* o femeie japoneză care punea mu-

zică şi răspândea propagandă. Iva modifica scenariul pe care îl primea de la echipa de propagandă, punea muzică ridicolă, cum ar fi melodii vechi cântate la acordeon, şi ocolea cenzura folosind argoul american şi vorbind repede: *„Bună ziua, inamici! Cum merge treaba? Eu suntAnn de la Radio Tokyo... Aşa că fiţi pe fază şi aveţi grijă să nu vă audă copiii! Sunteţi gata? OK. Iată prima lovitură pentru moralul vostru – Boston Pops cu «Strike Up the Bând»!”*

Umorul şi sarcasmul constant al Ivei au transformat-o în favorita ascultătorilor, însă avea probleme la postul de radio. în

aprilie 1944, Ince a părăsit emisiunea după ce un gardian îl bătuse atât de tare încât nu mai putea lucra, iar în iunie a fost urmat de Cousens, care suferise un atac de cord provocat de tratamentul necorespunzător în lagărele de prizonieri de război. Fără liderul echipei, superiorii de la Radio Tokyo au preluat controlul emisiunii *Ora zero,* iar restul oamenilor au fost nevo- iţi să renunţe la mica lor farsă şi să se concentreze pe propagandă. în semn de sfidare, Iva nu s-a mai prezentat pentru turele ei, iar *Micuţa orfană Ann* a dispărut treptat de pe undele de emisie.

PEARL HARBOR

Pe 7 decembrie 1941, Japonia a lansat un atac aerian surpriză asupra bazei navale americane Pearl Harbor din Hawaii. Pe lângă distrugerea în masă a avioanelor şi a navelor de război americane, 2.400 de militari şi civili au fost ucişi. Pe 8 decembrie, America a declarat război Japoniei.

în 1944, au început să apară rapoarte despre misterioasa „Tokyo Rose”[17], numele pe care trupele americane îl dăduseră prezentatoarei de propagandă de la Radio Tokyo. Iniţial, probabil că fusese Iva, dar la sfârşitul anului 1944, când a încetat să mai apară la post, a fost înlocuită de mai multe alte femei, printre

17 *Rose* este atât cuvântul în engleză pentru *trandafir,* cât şi un nume propriu întâlnit predominant în culturile vorbitoare de limbă engleză, (n. *trad.)*

care Miyeko Furuya şi Ruth Hayakawa, care citeau direct propaganda pe care o primeau. în 1945, o investigaţie a Biroului de Informaţii de Război al SUA a concluzionat că nu exista o singură „Tokyo Rose”, ci era un colectiv de femei: *„nu există nicio Tokyo Rose; numele este strict o invenţie a guvernului”.* Totuşi, după ce America a ocupat Japonia în septembrie 1945, jurnaliştii s-au angrenat într-o cursă pentru a o demasca pe Tokyo Rose. Reporterul Harry Brundidge de la revista *Cosmopolitan* primise un pont că Iva lucrase la *Ora zero* şi a că- utat-o. La momentul respectiv, Iva era proaspăt căsătorită cu imigrantul portughez cu origini japoneze Filipe D’Aquino, iar cei doi încercau cu disperare să îşi cumpere biletul de întoarcere în America. Brundidge a oferit 2.000 de dolari în schimbul confirmării că Iva fusese prima şi singura Tokyo Rose, deşi amândoi ştiau că nu era adevărat. Iva a acceptat pentru că avea nevoie de bani. Editorul lui Brundidge a refuzat să plătească suma şi, temându-se că Iva l-ar putea da în judecată, jurnalistul a predat mărturisirea falsă Biroului de Contraspionaj. Iva a fost arestată şi ţinută în închisoarea Sugamo din Yokohama mai bine de un an, înainte ca acuzaţiile de trădare care fuseseră înaintate împotriva ei să fie retrase din lipsă de probe.

în timpul detenţiei sale, ziarele americane au preluat povestea despre Tokyo Rose, iar Iva a fost catalogată drept trădătoare. La sfârşitul anului 1946, Iva a solicitat un nou paşaport care să-i permită întoarcerea în SUA. Vestea despre dorinţa Ivei de a se întoarce acasă a ajuns la Walter Winchell, autorul unei rubrici de scandal, care a organizat o campanie menită să o oprească pe Iva la intrarea în ţară. El a primit sprijin din

partea lui J. Edgar Hoover şi a consiliului municipal din Los Angeles, care a adoptat o rezoluţie prin care Iva nu putea intra în comitat, unde locuiau părinţii ei. Publicul era din ce în ce mai acid, iar guvernul preşedintelui Truman era presat să acţioneze – fusese *„prea blând cu trădătorii”,* iar Tokyo Rose trebuia să plătească pentru crimele sale. în septembrie 1948, Iva a fost arestată din nou şi deportată la San Francisco, unde urma să fie reţinută înainte de proces. La data de 8 octombrie, a primit opt capete de acuzare pentru trădare şi a aşteptat în spatele gratiilor timp de aproape un an, în timp ce guvernul îşi pregătea cazul împotriva ei.

La 5 iulie 1949, a început procesul împotriva Ivei Toguri D’Aquino. Probele materiale erau foarte puţine, multe dintre înregistrările Ivei de la *Ora zero* fiind distruse în urma arestării sale din 1945. Dintre cele rămase, niciuna nu conţinea vreun indiciu de trădare, aşa că acuzarea s-a bazat în mare măsură pe mărturiile martorilor, în special pe cele ale lui Kenkichi Oki şi George Mitsushio, doi japonezi americanizaţi care au

declarat că Iva difuzase un segment în care sărbătorea distrugerea unei nave americane. Maiorul Charles Cousens a zburat din Australia ca să o apere pe Iva şi să explice tonul batjocoritor al emisiunii *Ora zero,* dar nu au fost urechi care să-i audă mărturisirea. Pe 29 septembrie, Iva a fost găsită vinovată de un singur cap de acuzare de trădare: folosirea unui microfon pentru a răspândi informaţii despre distrugerea navelor americane. A fost amendată cu 10.000 de dolari, i s-a retras cetăţenia americană şi a fost condamnată la zece ani de închisoare. A fost însă eliberată condiţionat în 1956 şi s-a mutat în Chicago ca să trăiască alături de familia ei. I-a rămas eticheta de trădătoare, fiind nevoită să se apere constant de ameninţări şi încercări de deportare. Apoi, în 1976, totul s-a schimbat – *Chicago Tribune* a publicat o investigaţie în care Oki şi Mitsushio recunoscuseră sperjurul; aparent fuseseră ameninţaţi cu procese de trădare dacă nu minţeau în instanţă. în anul 1977, Iva a primit graţiere prezidenţială şi astfel, i s-a dovedit nevinovăţia o dată pentru totdeauna. Este singurul cetăţean american care a fost graţiat pentru trădare.

Dezmințirea recensământului[5]

în martie 1942, în timp ce Iva Toguri D’Aquino se străduia să se acomodeze la noua ei viaţă de străin american în Japonia, părinţii ei riscau să fie aruncaţi în închisoare în SUA. în februarie, preşedintele Franklin D.

Roosevelt a semnat Ordinul Executiv 9066, care facea posibilă arestarea japonezilor care trăiau în America şi internarea[18] lor în lagăre. Aparent, Ordinul era menit să prevină spionajul şi să limiteze *„ameninţarea japoneză”,* în ciuda faptului că un raport din noiembrie 1941 afirma că nu exista nicio ameninţare: *„japonezii din zonă sunt loiali Statelor Unite sau, în cel mai rău caz, speră capot evita lagărele de concentrare sau mulţimile iresponsabile prin tăcerea lor”.* Secretarul adjunct de război John McCloy avea să

18 Aici: se referă la o privare de libertate organizată de stat cu scopul de a izola persoane sau chiar grupuri întregi de restul populaţiei, (M. *tnid.)*

povestească mai târziu că decizia de a crea lagărele de internare s-a bazat în primul rând pe percepţia publică, animozitatea faţă de cei de origine japoneză crescând drastic după bombardamentul de la Pearl Harbor din decembrie 1941. Indiferent de motivul pentru care a fost luată această decizie, în august 1942, peste 100.000 de oameni dintre cei care locuiau pe coasta de vest a Americii au fost reţinuţi în lagăre improvizate, iar până la sfârşitul războiului, 120.000 de persoane trăiau în lagăre de internare japoneze, dintre care aproximativ 70.000 erau cetăţeni americani. Dar cum de s-a desfăşurat internarea atât de rapid? Răspunsul este simplu – prin recensământ.

în anii 1930, utilizarea datelor de recensământ a luat o cale întunecată. Au existat mai multe cazuri majore în care sursa statisticilor a fost folosită la scară largă pentru atrocităţi şi încălcări ale drepturilor omului. în 1936, primul recensământ stalinist a fost realizat în Uniunea Sovietică. Recensământul era vital întrucât furniza guvernului date exacte cu ajutorul cărora putea să elaboreze planurile economice, dar avea să dezvăluie şi numărul uriaş de decese pe care regimul le provocase, în special milioanele de morţi cauzate de agricultura colectivizată. Ca atare, recensământul nu putea fi făcut public; când datele recensământului au fost finalizate în martie 1937, l-au şocat chiar şi pe Stalin. Numărul de decese era cutremurător de mare, astfel încât întreg recensământul a fost distrus şi statisticienii au fost executaţi. Recensământul publicat în 1939 fusese falsificat peste măsură pentru a reflecta puterea regimului. Datele de recensământ au fost folosite abuziv şi în cazul localizării grupurilor

minoritare. în 1938, Ţările de Jos au început o campanie de îmbunătăţire a sistemului de înregistrare a populaţiei. Trebuia să fie o schimbare pozitivă, o modalitate prin care cetăţenii erau supravegheaţi de-a lungul vieţii şi prin care se putea îmbunătăţi infrastructura. Progresele s-au oprit brusc în 1941,

când a fost creat un sistem de *„înregistrare specială”* pentru localizarea şi identificarea evreilor şi a romilor. Datele au fost apoi folosite pentru a-i reţine şi deporta în lagăre de concentrare şi de exterminare. Dintre toate ţările europene ocupate în timpul Holocaustului, Ţările de Jos a avut una dintre cele mai mari rate de mortalitate a evreilor datorită sistemului puternic de date demografice, chiar dacă şi alte ţări inclusiv Germania şi Polonia, şi-au folosit recensământul în acelaşi scop.

ADEVĂRUL CONCENTRAT

Lagărele de internare, aşa cum erau numite public, au funcţionat ca lagăre de concentrare. Până şi preşedintele Roosevelt le spunea lagăre de concentrare. În 1946, secretarul de interne Harold Ickes avea să explice terminologia: *„Erau totuşi lagăre de concentrare, chiar dacă le-am dat numele fantezist de «centre de relocare» acestor pustietăţi.”*

Odată cu izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial în septembrie 1939, FBI-ul american şi mai multe agenţii de informaţii militare au solicitat acces la bazele

de date ale recensă- >
mântului, în principal pentru a evalua numărul de cetăţeni a căror ascendenţă era legată de puterile Axei – Germania, Italia şi Japonia. William Lane Austin, directorul Biroului de recensământ al SUA, a refuzat accesul, deoarece contravenea regulamentului de folosire a datelor de la recensământul din 1929, care prevedea că datele erau *„doar în scop statistic” şi „directorul recensământului [nu putea] permite nimănui să examineze rapoartele individuale, cu excepţia angajaţilor biroului de recensământ aflaţi sub jurământ”.* în 1940, Austin a fost forţat să se retragă ca urmare a sfidării sale şi, după un lung şir de peripeţii administrative, Al Doilea Act al Puterilor de Război a devenit lege în martie 1942. Astfel, agenţiile guvernamentale aveau drept de acces pentru orice date care erau protejate legal ca fiind confidenţiale, cât timp erau *„utilizate în moduri conexe cu desfăşurarea războiului”.* Astfel, recensământul din 1940 a putut fi utilizat pentru a aduna şi interoga cetăţenii japonezi din America.

în deceniile care au urmat celui de Al Doilea Război

Mondial, mai multe naţiuni au confirmat că utilizaseră datele statistice pentru a reţine şi a deporta grupuri minoritare, dar America a rămas tăcută. La sfârşitul anilor 1960, a luat naştere o mişcare în cadrul comunităţii japonezo-americane care urmărea să obţină atât recunoaşterea, cât şi despăgubirea pentru tratamentul la care fusese supusă în timpul războiului. A devenit cunoscută drept Mişcarea de Redresare şi chiar una dintre

broşurile lor spunea: *„Redresarea nedreptăţilor din 1942-1946 nu este doar o problemă izolată a japonezilor americani: este o problemă care îi priveşte pe toţi americanii. Restituirea nu pune preţ pe libertate sau justiţie. Problema nu este recuperarea celor ce nu pot fi recuperate. Greşeala trebuie recunoscută, redresată adecvat pentru victimele nedreptăţii şi astfel, să ne asigurăm că asemenea nedreptăţi nu vor mai avea loc, ”*

în această perioadă, au crescut presiunile asupra Biroului de recensământ al SUA pentru a investiga rolul avut în internare. Activistul şi cercetătorul Raymond Y. Okamura a explicat în declaraţia din 1981, citită în faţa Comisiei pentru Relocarea şi Internarea Civililor în timp de Război: *„de la recensământul din 1960, Biroul s-a apărat în principal folosind exemplul unui presupus refuz din 1942 de a preda numele şi adresele americanilor de origine japoneză Departamentului de Război”.* Biroul susţinea că nu exista nicio dovadă că ar fi divulgat vreodată date individuale în conformitate cu Actul Puterilor de Război din 1942. în 1991, şi-au schimbat uşor discursul, Ed Goldfield a afirmat: *„Din câte am înţeles, ce s-a rezolvat în cazul relocării japonezilor şi în alte cazuri similare a fost că Biroul de recensământ a furnizat informaţii statistice, dar nu a identificat individual japonezi.”*

Aceasta a fost versiunea partidului până în anul 2000, când doi academicieni, Margo Anderson şi William Seltzer, au finalizat o cercetare în arhivele Biroului, în decursul căreia au găsit dovezi incontestabile că recensământul fusese folosit pentru

a pune în aplicare internarea şi pentru a abuza de drepturile civile ale americanilor de origine japoneză prin utilizarea abuzivă a informaţiilor confidenţiale. Timp de peste şaizeci de ani, acest abuz nu numai că a fost negat, dar a fost folosit pentru a câştiga încredere. în anul 2000, directorul de recensământ Kenneth Prewitt şi-a cerut scuze recunoscând: *„Biroul de recensământ şi-a descris rolul într-o manieră în care implicarea sa în internare a fost ascunsă. Mai rău, există documente interne care ar putea convinge cititorul că Biroul de recensământ a acţionat de fapt pentru protejarea drepturilor civile ale americanilor de origine japoneză. Această denaturare a documentelor istorice este în curs de corectare.”*

Operaţiunea *Moştenirea*

în anul 2009, trei bărbaţi şi două femei în vârstă din Kenya au dat în judecată guvernul britanic pentru atrocităţile comise împotriva lor de către autorităţile coloniale britanice în timpul Rebeliunii Mau Mau. între anii 1952 şi 1960, Armata kenyană pentru pământ şi libertate a luptat împotriva autorităţii britanice în Kenya. Când ţara a devenit colonie a Coroanei, în 1920, coloniştii albi au alungat o mulţime de oameni de pe propriile lor pământuri, în special pe Kikuyu, cel mai mare grup etnic din Kenya. Marginalizaţi şi lipsiţi de multe drepturi politice, aceştia îşi doreau ţara înapoi. Ca răspuns, autorităţile coloniale britanice şi-au dezlănţuit armata, au

înfiinţat lagăre de concentrare şi au creat o rutină de brutalitate sistematică. Reclamanţii din 2009 au declarat că fuseseră torturaţi şi agresaţi sexual, iar doi dintre bărbaţi fuseseră castraţi sub ordinele guvernării britanice. Kenya fusese scoasă de sub dominaţia colonială de multă vreme, însă autorităţile britanice au fost incredibil de evazive în examinarea acestor acuzaţii. Iniţial, au spus că nu existau dosare din timpul Rebeliunii Mau Mau. Apoi, în 2011, guvernul a recunoscut că avea în posesie fişiere secrete care includeau informaţii referitoare la Rebeliunea Mau Mau. în cele din urmă, a fost dezvăluit adevăratul motiv al atitudinii lor evazive: existau dovezi ale atrocităţilor comise, dar majoritatea dispăruseră – guvernul britanic le arsese.

Imperiul Britanic se prăbuşea în abis în secolul XX, însă au avut loc programe de decolonizare întinse pe mai multe decenii, începând cu anii ’40. Puterea era transmisă mai departe concomitent cu documentele guvernamentale, atât din trecut, cât şi din prezent. Teoretic, Marea Britanie ar fi trebuit să predea fiecare document guvernelor care-i urmau la conducere, însă, realist vorbind, nu-şi dorea acest lucru. Ar fi însemnat să predea noilor naţiuni independente dovezi ale tuturor faptelor îngrozitoare care fuseseră comise împotriva lor în timpul dominaţiei coloniale. Astfel, a fost iniţiat un proces de triere a aşa-numitelor documente *„jenante”* care urmau să fie aduse pe ascuns în Marea Britanie. Problema era că dura prea mult să fie trimise atât de multe documente, iar majoritatea birourilor coloniale nu aveau forţa de muncă necesară să o facă în secret.

Astfel, a fost aplicat planul de rezervă – se trimitea ce se putea, se distrugea ce nu se putea; un ofiţer chiar râdea: *Nimeni n-o să simtă lipsa celor transformate-n jar.*

Arderea documentelor a fost ad-hoc şi adesea prost gândită, în 1947, autorităţile de la biroul din Deliii nu mai avuseseră răbdare şi au ars atât de multe documente încât oraşul a fost învăluit într-o ceaţă de fum timp de câteva zile. Un efort ceva mai organizat a fost depus în 1956, când autorităţile britanice se pregăteau să se retragă din Malacca. Documentele de acolo conţineau dovezi de violenţă săvârşită împotriva grupurilor de rebeli, deportări în masă şi arestări făcute în comunităţile etnice chinezeşti, un masacru, incendierea satului Batang Kali şi incidente care au fost numite batjocoritor *„plivirea junglei”.* Biroul colonial local a ales documentele care puteau fi *„importante din punct de vedere istoric”,* iar restul a fost ars. Au folosit incineratoarele marinei britanice din Singapore pentru a evita orice suspiciune.

Dar ce era important din punct de vedere istoric pentru ei? A fost o întrebare care a dat mari bătăi de cap ofiţerilor din birourile coloniale din Tanganyika (acum parte din Republica Unită Tanzania), care începuseră să distrugă documentele în decembrie 1960. Procesul a fost supervizat de Richard Clifford, de la biroul guvernatorului adjunct din Dar es Salaam, care a făcut mari eforturi pentru a împiedica orice coleg african să vadă documentele supuse dezbaterii. Personalul a fost instruit să răsfoiască şi să decidă doar din primele pagini ale documentelor

istorice dacă trebuie *„distruse la grămadă”* sau trimise înapoi în Marea Britanie. Din cauza volumului imens al arhivelor şi a nebuniei de a le parcurge pe toate, documentele au fost împărţite în *„curate”* şi *„murdare”* – dacă un document avea iz de rea-intenţie, cel mai sigur era să fie pus în grămada hârtiilor pentru focul de tabără. Uganda a adoptat aceeaşi metodă de triere, pleca şi ea pe propriul drum spre independenţă. Biroul din Uganda nu avea mulţi angajaţi europeni albi, aşa că era nevoie de cel puţin câţiva colegi africani pentru a termina toate dosarele. Serviciul de securitate britanic MI5 s-a opus cu fermitate şi, într-o notă referitoare la o asistentă de origine africană, a subliniat că nu putea lucra la proiect, deoarece condiţiile în care a fost angajată erau *„diferite de cele actuale, deoarece* [pe atunci] *gestionarea documentelor de securitate se făcea pe o bază non-rasială”.*

Cu parametrii prejudecăţilor rasiale stabiliţi, birourile din Uganda au selectat: *„toate documentele care conţin informaţii cu posibile interpretări pentru discriminare rasială împotriva africanilor (sau a negrilor din SUA)”* pentru grămada de ars, împreună cu toate cele care indicau discriminare religioasă. în mai 1961, în urma Rebeliunii Mau Mau, biroul colonial kenyan a început procesul de distrugere a documentelor, preluând metodele folosite în Uganda. Notiţele luate intern arată că anga- jaţii au intrat în panică după ce un coleg african pregătise o ceaşcă de ceai pentru unul dintre funcţionarii care lucra la procesul de selecţie. S-a decis rapid că *„nu i se permite să intre în niciunul dintre birouri în timpul*

orelor de lucru”. O altă potenţială scurgere de informaţii a apărut când personalul începuse să ascundă teancuri de documente clasificate în clădire. O cutie cu documente inscripţionată cu *„Război psihologic: Mal ac ca”, „Schemă colonialistă de urgenţă: Kenya”* şi *„Spionaj şi securitate: Rapoarte secrete”* a fost găsită în puţul liftului. în încercarea de a calma această mare de isterie şi greşeli, în mai 1961, secretarul britanic lain Macleod a emis o telegramă către birourile din Tanganyika, Uganda şi Kenya, stabilind liniile directoare oficiale privind selectarea şi distrugerea documentelor.

Iniţiativa a fost relativ inutilă; personalul birourilor kenyene nu ascundea prea bine că *„reorganiza arhiva”* şi nici incendiile aferente pe care le pornea de câteva ori pe săptămână. în septembrie 1961, ziarul britanic *Fhe Guardian* a relatat despre un *„Foc de tabără cu documente, Kenya arde informaţii secrete”.* Nu doreau să atragă şi mai mult atenţia, aşa că au pus în aplicare reguli mult mai stricte pentru distrugerea documentelor; biroul colonial din Trinidad a explicat în decembrie 1961: *„Nu dorim să sărbătorim Ziua Independenţei cu un holocaust de documente ODC* [Comitetul de relaţii internaţionale şi apărare] *arse”.* Au ales să înece documentele, au îngreunat lăzile şi le-au aruncat în mare, mai ales noaptea. Alte birouri începuseră procesul de ardere cu luni de zile înainte de independenţă, pentru a preveni norii de fum şi cenuşă persistenţi; Aden a incinerat dosare de-a lungul unui an, poate chiar mai mult.

UNDE SE AFLĂ SECRETELE

Arhiva secretă pentru documentele considerate demne de salvare se afla la Hanslope Park, o filială a MI6 şi a Ministerului de Externe într-un loc liniştit din Buckinghamshire. Se estimează că hârtiile ocupau 1,5 km de rafturi, cu documente care datau încă din 1835. În anul 2013, dosarele au fost mutate, iar acum sunt păstrate în Arhiva Migrată, recent creată, din cadrul Arhivelor Naţionale.

Operaţiunea *Moştenirea* a durat până în anii ’80, păstrând vălul oarecum peticit de discreţie. în anul 2013, în urma procesului din 2009, guvernul britanic a anunţat declasificarea acelor dosare care supra vieţui seră; 19.957 de dosare şi documente au devenit accesibile publicului. Printre acestea se numără *„certificate de distrugere”* trimise de birourile coloniale care dovedeau distrugerea înregistrărilor şi menţionau documentele care fuseseră distruse. Mai multe note interne din cadrul Operaţiunii *Moştenirea* arată că birourile au cerut permisiunea de a ignora protocolul stabilit, ceea ce înseamnă că nu vom putea stabili niciodată amploarea distrugerii. Ştim că, în timpul decolonizării britanice, în 41 de ţări au fost distruse în masă documente istorice. Poate că Marea Britanie nu a putut să-şi rescrie istoria colonială, dar cu siguranţă a putut să o ardă.

Muşamalizarea cazului surorilor Mirabal

Dacă e să vorbim de dictatori, Rafael Trujillo a fost rău de tot. Trujillo devenise dictator al Republicii Dominicane în august 1930, în urma unor alegeri prezidenţiale fraudate, marcate de constrângere şi ameninţări, iar regimul său s-a remarcat rapid prin teroare şi corupţie. La două săptămâni după învestirea sa, un uragan a măturat Republica Dominicană, ucigând mii de oameni şi distrugând o mare parte din infrastructura ţării. Trujillo a profitat de ocazie pentru a prelua controlul asupra economiei, a folosi decrete guvernamentale ca să confişte banii băncilor, ca să îngrădească industria şi să declare stări de urgenţă care să diminueze salariile muncitorilor, simultan deturnând fonduri către armata sa. Pe măsură ce portofoliul său industrial a crescut, Trujillo şi-a folosit puterile prezidenţiale pentru a închide afacerile rivale şi a menţine controlul asupra pieţei, punând preţuri guvernamentale fixe pentru orice, de la orez la ciment. Cât despre oponenţii săi, Trujillo i-a tratat cu o forţă mortală. Cei care protestaseră public sau puseseră la îndoială conducerea preşedintelui dispăreau brusc, în timpul nopţii. Devenise o rutină zilnică.

în câţiva ani, Trujillo a obţinut controlul total asupra Republicii Dominicane, de la guvern până la economie şi armată. Au fost ridicate bannere şi afişe care proclamau *„Trujillopentru totdeauna!”* şi

„Mulţumim pentru apă, Trujillo!”. Oamenii trăiau sub un regim totalitar, Trujillo era Big Brother („Fratele cel Mare”[19]) – era peste tot şi veghea mereu. în oraşul Ojo de Agua, trăiau şi creşteau surorile Mirabal – Patria, Dede, Minerva şi Marfa Teresa. Dictatura făcea parte din normalitatea lor, ca treburile de la fermă sau mersul la şcoală – poate că nu le plăcea întotdeauna, dar era mereu prezentă. La 13 octombrie 1949, Trujillo avea să treacă de la un supraveghetor obscur la o prezenţă palpabilă în viaţa familiei Mirabal. Dictatorul găzduia o petrecere la conacul său din San Cristobal, în apropiere de casa surorilor. O văzuse pe Minerva într-o piesă de teatru şi a ales-o drept cea pe care voia să o cucerească. A ordonat familiei Mirabal să participe la petrecerea sa, astfel încât să o poată curta pe tânăra femeie. Când Trujillo a invitat-o pe Minerva la dans, aceasta l-a respins. Refuzul a avut consecinţe grave pentru surori. Tatăl lor, Enrique, a fost încarcerat, iar Minerva şi mama ei au fost reţinute într-un hotel timp de două luni.

Chiar şi după ce a eliberat-o, Trujillo nu a renunţat la influenţa sa asupra fetei. în 1952, Minerva era studentă la Drept la Universitatea din Santa Domingo. Preşedintele i-a oprit al doilea an de studiu, obligând-o să participe într-o serie de întâlniri alături de el. Când Minerva a absolvit, devenind una dintre

19 Aluzie la romanul lui George Orwell, *1984. (n. Irad)*

primele femei avocat din Republica Dominicană, Trujillo i-a refuzat dreptul de a practica avocatura. în imposibilitatea de a lucra, Minerva s-a căsătorit cu Manuel Aurelio Tavărez Justo (cunoscut sub numele de Manolo, colegul ei de facultate) şi s-a aşezat la casa ei alături de surorile sale, ducând o viaţă liniştită de soţie şi mamă. Cel puţin aşa părea.

MASACRUL PĂTRUNJELULUI[20]

Regimul lui Trujillo a fost caracterizat de asasinate zilnice şi atrocităţi în masă, precum Masacrul Pătrunjelului din 1937. La 2 octombrie, dictatorul a ordonat executarea tuturor haitienilor care locuiau la graniţa dintre Republica Dominicană şi Haiti, declanşând un masacru care a ucis zeci de mii de persoane. Subiectul a fost cenzurat la maximum, iar cei care au protestat ulterior împotriva masacrului au dispărut.

[20] Acest atac asupra populaţiei haitiene a fost numit „Masacrul Pătrunjelului” deoarece trupele dominicane puneau fiecare persoană să pronunţe cuvântul *pătrunjel.* Dacă nu erau mulţumiţi de modul în care îl pronunţa, persoana respectivă era declarată ca fiind de origine haitiană şi era ucisă, (n. *redj*

în ianuarie 1960, Minerva şi Manolo au creat un grup revoluţionar clandestin, *Mişcarea 14 iunie*. Numele provenea de la o revoltă eşuată a Mişcării de Eliberare Dominicană din 1959, când un grup de dominicani exilaţi a încercat să răstoarne regimul Trujillo. Minerva şi soţul ei au preluat ştafeta, unind di- sidenţii din mai multe grupuri localizate. Patria şi Maria Teresa s-au alăturat grupului şi, în curând, surorile stăteau adunate în jurul mesei din bucătărie, construiau bombe şi plănuiau să doboare un dictator.

La câteva zile de la înfiinţarea oficială a grupului, forţele lui Trujillo au intrat în acţiune. La 20 ianuarie, Maria Teresa a fost arestată, eliberată, apoi arestată din nou alături de Minerva. Surorile au fost iniţial încarcerate în faimoasa închisoare *„specială”* a lui Trujillo, LA 42, unde tortura şi brutalitatea deveniseră sistematice. A început un joc de-a şoarecele şi pisica. Maria Teresa şi Minerva urmau să fie eliberate şi arestate, eliberate şi arestate din nou; între timp, Trujillo îi încolţea pe ceilalţi membri ai mişcării, îi captura, tortura şi ucidea.

Mişcarea 14 iunie nu putea să apară într-un moment mai prost pentru preşedinte. Opoziţia internaţională faţă de regimul său începea să crească, iar la sfârşitul lunii ianuarie, Biserica Catolică a denunţat regimul ca răspuns la tacticile inumane ale lui Trujillo împotriva mişcării. Rezistenţa clandestină a continuat indiferent de numărul de arestări făcute. Apoi, o nouă lovitură: preşedintele Venezuelei, Romulo Betancourt, a condamnat regimul. în iunie, Trujillo a orchestrat o tentativă de asasinat împotriva lui Betancourt, dar a eşuat, iar Venezuela a depus plângere la Organizaţia Statelor

Americane. Republica Dominicană a fost sancţionată, iar America şi-a retras sprijinul pentru regimul Trujillo. Soarta preşedintelui atârna de un fir de aţă. Dacă *Mişcarea 14 iunie* rezista, pierdea totul. Trujillo credea că surorile Mirabal, feţele materne ale mişcării, erau răspunsul – dacă scăpa de ele, mişcarea se prăbuşea de la sine.

S-a făcut un plan: soţul Măriei Tereza şi al Minervei erau încă în închisoare şi, la 25 noiembrie, cele două femei şi Patria fuseseră programate la vizită. Drumul surorilor spre închisoare includea o porţiune de drum cunoscută pentru numărul mare de accidente de maşină, aşa că urmau să fie interceptate acolo. Când surorile se întorceau acasă, maşina lor a fost oprită, iar femeile au fost forţate să urce într-un vehicul nesemnalizat, în timp ce şoferul lor, Rufino de la Cruz, a rămas în jeepul lor. De acolo, surorile Mirabal au fost duse într-un lan de trestie de zahăr, au fost strangulate şi bătute. Cruz a fost şi el ucis, iar trupurile însângerate ale femeilor au fost puse înapoi în jeep, împins convenabil de pe drumul montan – un tragic accident de circulaţie. A doua zi, au fost publicate rapoartele privind moartea Măriei Teresa, a Patriei şi a lui Cruz; Trujillo a refuzat să o menţioneze pe Minerva.

Cu toate acestea, muşamalizarea a fost prost executată, pentru că surorile fuseseră răpite de pe un drum public, în văzul lumii. în ciuda cenzurii lui Trujillo, poporul dominican a citit printre rânduri şi a înţeles că reprezentantele rezistenţei fuseseră ucise cu sânge rece. A fost picătura care a umplut paharul – o piatră de temelie a regimului lui Trujillo era domesticirea femeilor, pe care le încadra într-o aură a maternităţii şi care trebuiau să fie protejate. A cenzurat totul, că

torturase, ucisese şi abuzase sexual femei din opoziţie. În ciuda acestor lucruri, moartea surorilor Mirabal nu a putut fi izolată. Preşedintele omorâse trei femei – trei soţii şi mame –, subminându-şi propria instituţie. Ucigându-le pe surorile Mirabal, nu a înfrânt rezistenţa, ci doar a făcut-o mai puternică. În lunile următoare, disidenţa împotriva dictatorului a luat amploare până când maşina lui Trujillo a fost atacată într-o ambuscadă, iar preşedintele a fost împuşcat şi ucis, la 30 mai 1961.

Anii care au urmat vor fi o detaşare dureroasă de dictatură, pe măsură ce Republica Dominicană îşi revenea încet. În 1962,
asasinii surorilor Mirabal au fost judecaţi – singurul proces legat de încălcări ale drepturilor omului din timpul regimului Trujillo. Poate că dictatorul dispăruse, dar nu şi frica din jurul său şi un văl de tăcere a acoperit ţara. Doar Dedé, sora mijlocie, a supravieţuit. Nu fusese implicată în mişcare, având în schimb grijă de familie şi de ferma lor. După moartea surorilor ei, şi-a asumat rolul de tutore al copiilor şi a continuat lupta pe care nu reuşiseră să o ducă la bun sfârşit. Dedé s-a folosit de faptul că uciderea surorilor sale fusese făcută publică şi a încercat să combată frica de cenzură din ţară. Le-a folosit povestea pentru a porni un dialog despre atrocităţile comise în timpul regimului Trujillo. Timp de zeci de ani, până la moartea sa în 2014, Dedé a continuat să lupte pentru o Republică Dominicană democratică şi să păstreze vie istoria celor căzuţi în numele libertăţii.

Minciuni peste minciuni la My Lai

La 24 aprilie 1968, armata americană a finalizat o anchetă internă cu privire la un atac care a avut loc predominant în micul cătun sud-vietnamez My Lai, unul dintre cele patru cătune care formau satul Son My. Cu o lună mai devreme, la 16 martie, Compania Charlie a Brigăzii 11 de infanterie, Divizia Americană, fusese trimisă să doboare Batalionul 48 al Forţelor Locale Viet Cong, una dintre cele mai letale arme ale Viet Cong-ului, care se ascunsese în My Lai. Ancheta armatei a constatat că douăzeci de civili muriseră în timpul operaţiunii; numărul lor fusese depăşit cu mult de cel al morţilor din Viet Cong – operaţiunea fusese un succes răsunător. Dar în cazărmile şi taberele armatei, se relata o versiune mult mai tulburătoare a evenimentelor.

în dimineaţa zilei de 16 martie 1968, Compania Charlie a flancat My Lai de o parte şi de alta a satului. Conduşi la sol de căpitanul Ernest Medina şi cu rachete de luptă zburând deasupra lor, oamenii se aşteptau la o luptă. Cu puţin timp înainte de ora 7.30, au lansat un atac de artilerie asupra satului pentru a-i atrage pe cei din Viet Cong. My Lai a rămas tăcut. Zburând în recunoaştere, subofiţerul Hugh Ihompson Jr. a transmis prin radio un raport conform căruia Viet Cong-ul fugea din sat – câmpurile şi pădurile din jurul My Lai erau pline de forţele Viet Cong, dar satul era pustiu. Intrând în sat, exact asta au găsit soldaţii – civili, în principal bătrâni, femei şi copii, care luau micul-dejun şi îşi începeau treburile zilnice. Dar compania nu şi-a transferat eforturile în zona înconjurătoare; în schimb, li s-a ordonat să ducă la îndeplinire planul iniţial: să caute şi să distrugă.

PENTRU CE LUPȚI?

Desfăşurat între anii 1955 şi 1975, Războiul din Vietnam a început ca un conflict între Vietnamul de Nord comunist şi Vietnamul de Sud şi America, aliatul său. Tactici de luptă de gherilă au fost folosite treptat, în principal de către Viet Cong, o ramură sud-vietnameză de luptători aliniaţi la principiile Nordului.

Casele au fost rase de pe faţa pământului cu tot cu familiile care se ascundeau înăuntru. Ofiţerii au dat

ordin ca sătenii să fie adunaţi, aruncaţi în şanţuri şi ucişi. Un soldat s-a împuşcat în picior ca să poată părăsi masacrul iminent; majoritatea doar respectau ordinele primite. La ora 8.30 dimineaţa, piloţi confuzi au început să transmită prin radio observaţii despre mormane de cadavre de civili care împânzeau drumurile spre My Lai. Nu s-a făcut nimic. Apoi, chiar înainte de ora 10.30, subofiţerul Thompson l-a văzut pe căpitanul Medina urmărind o femeie rănită în câmp deschis şi trăgând de două ori în ea de la distanţă mică. Thompson a cerut oprirea măcelului prin radio, înainte de a ateriza şi de a încerca să intervină la sol. L-a înfruntat pe locotenentul William Calley Jr. care supraveghea execuţia în masă a zeci de persoane. Calley susţinea că *„urma ordinele”.* Incapabil să oprească crimele, Thompson şi-a instruit propria unitate să evacueze cât mai mulţi oameni posibil. Masacrul a încetat la ora 11 dimineaţa, când căpitanul Medina a ordonat oamenilor să ia o pauză de masă. în timp ce soldaţii îşi despachetau mesele în ruinele fumegânde din My Lai, Thompson se întorcea la bază şi întocmea un raport oficial despre masacrul care tocmai se petrecuse. în loc să se trimită o altă unitate să verifice afirmaţiile lui Thompson, raportul despre victimele civile i-a fost cerut căpitanului Medina – care a minţit, specificând că fuseseră între 20 şi 28 de morţi.

La 18 martie, soldaţii din Compania Charlie au fost instruiţi de Medina să păstreze tăcerea şi să nu dezvăluie ce se întâmplase. încă o dată, Thompson a ignorat comportamentul acestuia şi a continuat să-şi prezinte raportul. Se adunaseră şi rapoartele autorităţilor locale vietnameze, iar unul dintre ele

susţinea că cel puţin 400 de civili fuseseră ucişi. Armata a acceptat o anchetă în silă, dar rapoartele lui Thompson sau ale vietnamezilor nu au fost folosite prea mult. Cumva, mai multe rapoarte vietnameze, care se aflau în posesia armatei americane încă din 11 aprilie, se pierduseră până la momentul încheierii investigaţiei, la data de 24 a acelei luni. Şi mai interesant, multe dintre rapoartele armatei care susţineau succesul de la My Lai aveau să se „piardă” şi ele în lunile următoare.

Muşamalizarea ar fi trebuit să pună punct haosului. Chiar dacă soldaţii Companiei Charlie încă le povesteau colegilor despre masacru, poveştile nu ieşeau dintre pereţii sălii de mese. Până când s-a implicat Ronald Ridenhour. Membru al Brigăzii 11 de Infanterie, se antrenase alături de Compania Charlie şi aflase despre Mỹ Lai de la camarazii săi. La început, Ridenhour nu i-a crezut, crezând că era doar o poveste de spus în jurul unui foc de tabără – o povestire cu tăie, menită să şocheze, nimic mai mult. însă nu putea să-şi scoată din minte ce auzise şi, în lunile care au urmat, a pus întrebări în stânga şi-n dreapta. Treptat, pe parcursul unui an, Ridenhour a adunat un teanc de dovezi care dezvăluiau ce se întâmplase cu adevărat la Mỹ Lai şi, la 29 martie 1969, a pus totul într-o scrisoare adresată Congresului, Departamentului Apărării şi preşedintelui Nixon. Scrisoarea a fost ignorată de mulţi, cu excepţia unuia dintre destinatari, Morris K. Udall, congresmanul lui Ridenhour. Acesta a transmis scrisoarea armatei americane şi a cerut o nouă anchetă.

La sfârşitul lunii aprilie 1969, a fost lansată o nouă investigaţie care includea şi mărturiile şi dovezile Companiei Charlie. Câţiva soldaţi despre care se ştia că

participaseră activ la crime au primit clemenţă în schimbul unor mărturii complete. Până în septembrie, se adunaseră suficiente dovezi pentru a-l acuza pe Calley de crimă cu premeditare şi s-au construit cazuri similare împotriva altor membri-cheie din Companie. Totuşi, armata americană era hotărâtă să învăluie Mỹ Lai în tăcere. Stratagema a fost distrusă în 13 noiembrie 1969, când jurnalistul independent Seymour M. Hersh a publicat un articol incendiar în care expunea acuzaţiile de crimă ale lui Calley. A scris ulterior alte două articole care conţineau interviuri cu soldaţi ai Companiei Charlie, în care aceştia detaliau atrocităţile care avuseseră loc la Mỹ Lai. în plus, sergentul Ronald Haeberle, care făcuse parte din operaţiunea de la My Lai, a vândut revistei *Life* fotografii color ale masacrului, fotografii făcute în secret. La data de 5 decembrie, ziarele din întreaga Americă trâmbiţau despre fotografiile lui Haeberle, imagini devastatoare cu bebeluşi şi copii mici ucişi Adevărul fusese dezvăluit şi nicio muşamalizare nu-l putea acoperi.

A fost lansată o anchetă amănunţită, în urma căreia atrocităţile au fost recunoscute oficial. Ancheta Peers din 1970 a con- statat că *„la fiecare nivel de comandă, de la companie la divizie, au fost întreprinse sau omise acţiuni care, luate împreună, au ascuns evenimentele de ochii Cartierului General”.* Cu toate acestea, doar un singur membru al companiei a fost găsit vinovat de crimă: Calley. Toţi ceilalţi 26 de soldaţi care au fost acu- zaţi, inclusiv căpitanul Medina, au fost achitaţi, iar unora li s-au retras acuzaţiile. La 29 martie 1971, Calley a fost condamnat la închisoare pe viaţă, dar a fost eliberat în 1974. în urma anchetei şi a proceselor,

Pentagonul a înfiinţat „Grupul de lucru pentru crimele de război din Vietnam” cu scopul de a investiga alte potenţiale delicte militare. în anul 2003, citind documentele care fuseseră declasificate între timp, jurnalistul şi istoricul Nick Turse a descoperit că grupul de lucru fundamentase numeroase cazuri deschise pentru crime de război, inclusiv alte şapte masacre; în plus, mai erau încă 500 de presupuse crime nefondate, în principal din cauza lipsei de investigaţii.

Şi cum rămâne cu My Lai? Nu există un număr convenit la nivel internaţional cu privire la cei care au murit în acea zi. Totuşi, cel mai probabil număr de decese este cel dat de supravieţuitori – 504. Numele celor ucişi sunt înscrise pe un zid de aur din My Lai, care a devenit atât muzeu, cât şi monument de comemorare.

Dezastrul de la Cernobâl

în noaptea de 25 spre 26 aprilie 1986, la centrala nucleară de la Cernobâl, din Ucraina, a avut loc o explozie în cel de-al patrulea reactor. Era doar cel mai recent dintr-un lung şir de accidente care au avut loc la centralele nucleare din Uniunea Sovietică, însă a fost catastrofa care a creat cele mai puternice efecte, chiar cataclismice, ce vor dura zeci de mii de ani.

Perioada premergătoare şi consecinţele de la Cernobâl au fost pline de minciuni şi omisiuni. La momentul dezastrului, Uniunea Sovietică era unul dintre liderii mondiali în producţia de energie nucleară şi promisese să clădească un viitor bazat pe această sursă de energie. Totuşi, în ciuda acestui fapt, avea unul

dintre cele mai slabe sisteme de reglementare a siguranţei din acest sector. Reducerea costurilor era primordială. Jurnalista ucraineană Liubov Kovalevskaia a fost reporter şi editor pentru ziarul local de la Cernobâl şi şi-a amintit că centrala avusese constant probleme legate de lipsa de personal, de materiale compatibile şi de echipamente în timpul construcţiei, dând startul unui ciclu de măsuri structurale şi de siguranţă sub standard: *„Problemele din primul bloc energetic au fost transmise la al doilea, de la al doilea la al treilea şi aşa mai departe”* S-au făcut compromisuri chiar şi la proiectarea reactorului de mare putere de tip canal (RBMK) al centralei; accidentele nu erau ceva de evitat, erau inevitabile. Aceste compromisuri făceau parte din structura nucleară a Uniunii Sovietice – accidentele aveau să se întâmple oricum, însă defectele intenţionate de proiectare puteau provoca doar accidente relativ minore totul era în regulă. O astfel de perspectivă nu e asociată în mod obişnuit cu infrastructura nucleară, însă sovieticii închideau ochii şi ţineau degetele încrucişate – planul funcţiona, în cea mai mare parte. înainte de 1986, au avut loc o serie de accidente, inclusiv unul în 1975 la centrala nucleară din Leningrad şi altul în 1982 la Cernobâl, ambele soldate cu scurgeri de radiaţii în întreaga centrală şi în mediul înconjurător din apropiere, dar ale căror reactoare au fost salvate şi au revenit în scurt timp la starea de funcţionare. Cu o lună înainte de accidentul dezas- truos de la Cernobâl, Kovalevskaia avea să publice un articol în care dezvăluia numeroasele probleme de siguranţă pe care le avea centrala şi care erau muşamalizate. Articolul ei, intitulat ironic *„Nu e o problemă chiar atât*

de confidenţială”, a fost ignorat de autorităţile din domeniul energiei nucleare, care au considerat că era o minciună.

Energia nucleară echivala cu succesul URSS. Când Cortina de Fier a fost trasă, Uniunea Sovietică s-a grăbit să lanseze materiale de propagandă în care explica cum cetăţenii săi aveau să supravieţuiască oricărui atac nuclear din Războiul Rece. Pentru a se menţine la putere, Uniunea Sovietică trebuia să demonstreze poporului şi lumii în general că deţinea controlul asupra armelor şi tehnologiei nucleare, aşa că era mai bine să ascundă orice accident decât să îl recunoască. Această perspectivă a fost demonstrată în 1957, când Uniunea Sovietică se grăbea să ajungă din urmă America în cercetarea şi producţia de arme nucleare. în luna septembrie a aceluiaşi an, a avut loc un accident la un loc ultrasecret de producţie a plutoniului, centrala Maiak din Kâştim. La fel ca la Cernobâl, acest loc fusese construit rapid şi ieftin, fără să se ia în considerare reglementările de siguranţă şi, prin urmare, deşeurile nucleare nu au fost eliminate în mod corespunzător. în septembrie 1957, a avut loc o explozie chimică, care a eliberat cantităţi uriaşe de substanţe radioactive în atmosferă şi a expus aproximativ 500.000 de persoane la niveluri ridicate de radiaţii. Guvernul sovietic a ales să nu raporteze public accidentul, a amânat evacuările timp de o

săptămână şi, chiar şi atunci, a evacuat doar 11.000 de persoane sub un pretext fals. Explozia în sine a fost prezentată ca o eliberare experimentală la scară largă – nu a existat niciun pericol. Bineînţeles că a existat pericol; nivelurile extreme de radiaţii au provocat o mulţime de afecţiuni, în special cancer.

COSTUL CURSEI SPAȚIALE

Un motiv important pentru care dezastrul din Maiak a fost ţinut secret a fost că avusese loc cu doar câteva zile înainte ca Uniunea Sovietică să lanseze Sputnik 1 la 4 octombrie 1957. Avea să fie primul satelit artificial al Pământului şi o lovitură colosală pentru SUA în cursa spaţială. Povestea propagandistică nu includea recunoaşterea unui accident nuclear catastrofal, aşa că l-au ascuns.

în ciuda numărului mare de morţi din deceniile următoare, dezastrul de la Maiak a fost atât de bine musamalizat încât a ajuns cunoscut publicului abia după căderea URSS, în 1991. Ar fi fost logic ca organele de apărare civilă sovietică să se bazeze pe lecţiile învăţate la Maiak atunci când au început să planifice consecinţele unui accident nuclear major, în anii ’70. Sănătatea publică nu era prioritară, ci protejarea reputaţiei Uniunii Sovietice – prin minciună şi muşamalizare. înainte de explozia de la Cernobâl, URSS nu recunoştea oficial niciun accident nuclear major, în

ciuda faptului că exista o litanie de accidente. Spera să fie la fel şi în cazul Cernobâlului. Nu Uniunea Sovietică a fost cea care a informat ţările învecinate despre înaltele niveluri de radiaţii aruncate spre ei în primele ore ale zilei de 26 aprilie 1986, ci echipa de la centrala suedeză Forsmark. Descoperirile lor au fost făcute la două zile după dezastru, la 28 aprilie. Un senzor a detectat niveluri surprinzătoare de radiaţii pe pantofii unui muncitor de la Forsmark şi a început o anchetă. După ce s-a descoperit că scurgerea nu provenea de la centrala suedeză, a fost analizată iarba pe care muncitorul tocmai o călcase şi s-au găsit particule radioactive specifice centralelor sovietice. Cu spatele la zid, URSS a trebuit să recunoască dezastrul.

Lumea se trezea cu vestea despre Cernobâl şi mulţi dintre cei care locuiau în zona saturată de radiaţii erau încă acolo. Oraşul Prâpeat începuse să îşi evacueze cetăţenii în du- pă-amiaza zilei de 27 aprilie, deşi nu li s-a spus de ce şi nici nu li s-a dat vreun sfat despre cum să se protejeze de radiaţii. încă o dată, trebuia păstrat secretul. Discuţiile despre evacuări au început aproape imediat ce s-a produs dezastrul. Reprezentanţii oficiali ai centralei şi cei ai guvernului au dezbătut urgenţa într-o şedinţă convocată la ora 6 dimineaţa, la 26 aprilie, ştiind că pompierii de la centrală mureau deja din cauza radiaţiilor, la doar câteva ore după ce intraseră în contact cu Cernobâlul. Deşi membrii Apărării Civile şi ai Ministerului Afacerilor Interne au insistat să organizeze imediat evacuări, a învins secretomania îndoctrinată de Uniunea Sovietică. Prâpeat a fost evacuat într-o doară, însă cei care locuiau în oraşele şi localităţile mai mici din districtul Cernobâlului erau total inconştienţi de

pericolul în care se aflau. Reprezentanţii guvernului au insistat să se ia măsuri adecvate în zilele următoare, conştienţi fiind că oamenii mureau cât ei trăgeau de timp. Dacă organizau o transmisiune radio pentru a-i pregăti de evacuare pe cetăţenii din apropiere, riscau să strice muşamalizarea deja în curs. Din fericire, la 29 aprilie, presa internaţională a început să relateze grabnic

despre dezastru. URSS trebuia să se comporte ca şi cum măcar renunţase la planul iniţial şi să facă mai mult decât să închidă ochii şi să-şi ţină degetele încrucişate.

în zilele următoare, încet, dar sigur, au avut loc mai multe evacuări. Uniunea Sovietică nu voia să recunoască nivelul dezastruos al exploziei şi orice încercare de a scoate oamenii din zonele periculoase a fost împiedicată de birocraţia guvernamentală. Mai mult de atât, iodura de potasiu nu a fost distribuită corespunzător celor afectaţi – deşi URSS avea stocuri pregătite, distribuirea lor ar fi confirmat ştirile presei internaţionale, că Uniunea Sovietică a supravegheat o catastrofa nucleară care putea fi evitată în totalitate. Aşa că mulţi au rămas fără tratament şi au dezvoltat afecţiuni interne din cauza expunerii la radiaţii. Guvernul nu a reuşit să ascundă în totalitate amploarea pagubelor, aşa cum făcuse la Maiak, însă, din nou, a considerat că sănătatea oamenilor săi se află pe planul doi faţă de reputaţia Uniunii Sovietice.

în zilele şi săptămânile care au urmat dezvăluirii internaţionale a exploziei nucleare, Uniunea Sovietică a dat drumul unui val de minciuni încercând să atenueze pagubele reale. în timp ce jurnalişti precum Liubov Kovalevskaia îşi riscau vieţile intrând în zonele cu radiaţii, eforturile lor de a dezvălui adevărul erau urmărite de agenţii KGB. Adevărata amploare a ravagiilor de la Cernobăl şi a minciunilor menite să le acopere au ieşit la iveală abia după căderea URSS-ului. Nu vom şti niciodată cu exactitate câte decese va fi provocat explozia de la Cernobâl, dar, potrivit Institutului Clinic de Medicină Radiologică şi Endocrinologie din Minsk, Bélarus, între anii 1990 şi

2000 au fost puse cu 40% mai multe diagnostice de cancer. Cât despre daunele aduse mediului, zonele din imediata apropiere a Cernobâlului nu vor mai fi locuibile pentru încă 20.000 de ani.

POSTFAŢA

O mare parte din ceea ce ştim despre istorie are rădăcini adânci în minciuni şi omisiuni. La fel ca în cazul bâlbâiţilor bi- rocraţi din Operaţiunea *Moştenirea,* acele momente istorice pe care le considerăm demne de amintire sunt alese la întâmplare. Vrem o poveste savuroasă, cu im erou şi un antierou, să ne simţim bine cu noi şi cu ţara noastră. Nu vrem să primim prea multe întrebări, să fim nevoiţi să ne confruntăm cu aspectele inimaginabile ale trecutului nostru. E de înţeles; la urma urmei, după cum am văzut, aşa a funcţionat istoria şi consumul ei secole de-a rândul. Este o soartă pogorâtă asupra multor momente pe care le-am discutat de-a lungul cărţii. Asta nu înseamnă că e sănătos şi, cu siguranţă, nu e sustenabil.

După cel de-Al Doilea Război Mondial, a existat o creştere bruscă a interesului pentru studiul academic al memoriei, în special al modului în care înţelegem şi ne amintim atrocităţile. Din aceste studii, am învăţat şi încă învăţăm multe; de exemplu, importanţa memorialelor publice, a muzeelor şi folosirea sistemului educaţional în păstrarea şi înţelegerea acestor momente din istorie. Introspectiv, mai există o lecţie destul de evidentă – atunci când ignorăm, dezavuăm sau respingem

aceste momente, este în mod inerent dăunător. Consecinţa imediată constă în ruptura care se creează între ţări şi popoarele lor. Rupturi politice şi psihologice din care cu greu ne revenim. Cu cât persistă mai mult, cu atât ruptura se măreşte, deseori transformân- du-se în teorii conspiraţioniste şi mai multe minciuni care deşartă atât de multe informaţii greşite în lumea deja mocirloasă a înţelegerii istoriei.

La şcoală ni se spune că istoria ar trebui să fie imparţială, dar, inevitabil, nu este aşa. Nimeni nu apreciază o poveste incompletă – nu cumperi un roman ca apoi să rupi filele din mijloc; deci, de ce ai face asta cu istoria? Sper că această carte te va determina să vrei să afli mai mult şi ştiu că vei găsi plăcere în descoperirea răspunsurilor.

Mulţumiri

Mulţumiri minunatului meu soţ, Simon; această carte nu ar fi fost posibilă fără constanta susţinere şi cafelele făcute de tine! Pentru mama mea şi sora mea, Becky, şi pentru nepotul meu superb, Harrison, care îmi umplu zilele de râsete şi iubire. Multe mulţumiri agentului meu, Donald Winchester, care mi-a dat o şansă şi întregii echipe de la Michael O'Mara Books, în special Louisei Dixon şi Gabriellei Nemeth, pentru expertiza şi răbdarea voastră.

Bibliografie selectivă

Bergin, Joseph, Broedel, Hans, Roberts, Penny, Naphy, William G., *The 'Malleus Maleficarurn and the Construction of Witchcraft: Theology and Popular Belief* (Manchester University Press, 2004)

Brand, Charles M., *Byzantium Confronts the West, 1180-1204* (Harvard University Press, 1964)

Cobain, Ian, *The History Thieves: Secrets, Lies and the Shaping of a Modern Nation* (Portobello Books, 2016)

Dalrymple, William, *The Anarchy – The Relentless Rise of the East India Company* (Bloomsbury Publishing, 2020)

Dwyer, Philip, Ryan, Lyndall, *Theatres of Violence: Massacre, Mass Killing and Atrocity Throughout History* (Berghahn Books, 2012)

Harvey, Karen, *The Imposteress Rabbit Breeder: Mary Toft and Eighteenth-Century England* (OUP Oxford, 2020)

Hayashi, Brian Masaru, *Democratizing the Enemy: The Japanese American Internment* (Princeton University

Press, 2008)

Hunt, Lynn, *Eroticism and the Body Politic* (Johns Hopkins University Press, 1991)

Restall, Matthew, *Seven Myths of the Spanish Conquest* (Oxford University Press, 2004)

Smith, Mark B., *The Russia Anxiety: And How History Can Resolve It* (Allen Lane, 2019)

Sodaro, Amy, *Exhibiting Atrocity: Memorial Museums and the Politics of Past Violence* (Knowledge Unlatched, 2017)

Teter, Magda, *Blood Libel: On the Trail of an Antisemitic Myth* (Harvard University Press, 2020)

Townsend, Camilla, *Fifth Sun: A New History of the Aztecs* (Oxford University Press, 2019)

Apariţii recente:

Rănile emoţionale. Cum să devenim mai buni prin ceea ce ne provoacă suferinţă ♦ Carole Rinaldi, Anne Ghiringhdli

De ce funcţionează terapiile alternative. Surprinzătoarea ştiinţă din spatele tehnicilor de meditaţie, Reiki, cristalelor şi al altor practici complementare ♦ dr. David R. Hamilton

Acţionează şi gândeşte ca HARRY POTTER. Loial, curajos, lider, inteligent, studios, profund... ♦ Caria Schiappa-Burdet

Darul recunoştinţei. Jurnalul binecuvântărilor tale ♦ Louise Hay

Ghid practic antibullyingpentru fete. Gestionarea intimidării şi creşterea stimei de sine ♦ Jessica Woody

Eu, Merlin, şi cavalerii neînfricaţi. Live din legendarul Ev Mediu ♦ Frank Schwieger

încleştarea zorilor. Poeme ♦ Antoniu Sîntimbrean

Printre stele. Poeme ♦ Antoniu Sîntimbrean

Tarot în Mod Minor. Arcanele minore, cei 4 stâlpi ai Taratului ♦ Georges Colleuil

De la eşec la succes. Cum să devii de neoprit în 6 paşi ♦ Alex Weber

Mini filosofia pe înţelesul tuturor. Cartea mică a ideilor mari ♦ Jonny Thomson

Acţionează şi gândeşte ca Roger Federer. elegant, calm, concentrat, organizat, echilibrat, riguros, simpatic ♦ Mathieu Aeschmann

Sentimentele de la A *la Z. Fii stăpânul emoţiilor tale!* ♦ Andrew Fuller, Sam Fuller

52 de stiluri pentru mersul pe jos ♦ Annabel Streets

Calm în furtună. Calea spre rezilienţă zi de zi ♦ dr. Robyne Hanley-Dafoe *înţelepciunea lumii naturale. învăţătură spirituală şi practică de la plante, animale şi Mama Pământ* ♦ Granddaughter Crow

Acţionează şi gândeşte ca Regina Elisabeta a Il-a. legendară, tenace, curajoasă, corectă, originală,

discretă... ♦ Dorica Lucaci

Energie la MAX! De la epuizat la superenergic în 30 de zile ♦ dr. Michael Breus, Stacey Griffith

100 de reguli pentru a avea grijă de tine ♦ Richard Templar

Tarot. O viziune filozofică şi terapeutică a Tarotului de Marsilia ♦ Georges Colleuil

Marele atlas al Crăciunului. Cele mai vesele, mai savuroase şi mai neobişnuite tradiţii de Crăciun din toată lumea ♦ Alex Palmer

Acţionează şi gândeşte ca un maestru Zen. Trăieşte în prezent, cultivă simplitatea, practică bunăvoinţă ♦ François Busson

Acţionează şi gândeşte ca o pisică. CAIET DE EXERCIŢII, liber, calm, curios, atent, observator, încrezător, tenace, prudent, elegant, liniştit, carismatic, mândru, demn, independent ♦ Stéphane Garnier, Laurie Hawkes

Scapă de tot ce este toxic. Alternative practice pentru reducerea poluării ♦ Anna Turns

Criminalul de la Kremlin. Exploziva dezvăluire a terorii impuse de Puţin ♦ John Sweeney

Acţionează şi gândeşte ca un copac. Răbdător, rezilient, binevoitor, simplu, solidar, carismatic ♦ Carine Marcombe

Un viitor pe care îl putem iubi. O carte inspirată de conversaţiile dintre Dalai Lama & Greta Thunberg. Cum putem inversa criza climatică folosindu-ne puterea inimii şi a minţii ♦ Susan Bauer-Wu împreună cu Stéphanie Higgs

Ordinea viitoare a lumii (ediţia a Il-a, revizuită şi adăugită) ♦ Andrei Marga

Acţionează şi gândeşte ca Batman. Drept, zen, moral, filozof, discret... ♦ Gwendal Fossois

Acţionează şi gândeşte ca Platon. înţelept, gânditor, filozof, drept, curajos ♦ Nathanaël Masselot

Am nevoie de un terapeut? Cum să-ţi înţelegi emoţiile şi cum te ajută terapia ♦ Donna Maria Bottomley

Eu, Cleopatra, şi vechii egipteni. Live din ţara piramidelor ♦ Frank Schwieger

Diplomaţie şi invidie ♦ Emil Ghiţulescu

Cartea mierii. Reţete pentru sănătate şi vindecare ♦ Andrea Kirk Assaf

Ritualuri pentru starea de bine ♦ Élodie Sillaro

Acţionează şi gândeşte ca o pisică – volumul 2. Liber, calm, curios, contemplativ, încrezător, tenace, generos, sociabil, neîmblânzit, carismatic, mândru, independent... ♦ Stéphane Garnier

Filozofia Micului Prinţ. înţelepciune, identitate şi fericire ♦ Gwendal Fossois

Bucuria lajob. 30 de feluri de a te reîndrăgosti de locul de muncă ♦ Bruce Daisley

Războiul Rusiei cu lumea. Şi cum ne afectează ♦ Keir Giles